

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको
आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोध पत्र

प्रस्तुतकर्ता

सेमन्त गौतम

त्रि.वि. रजिष्ट्रेशन नं. ६-१-४०-१६०६-९८

परीक्षा सिम्वल नं. २१४०४४५

क्याम्पस रोल नं. १८/०६३/०६४

शै. स. : ०६३/०६४

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

विषय : शोध निर्देशकको सिफारिस ।

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि शीर्षकको प्रस्तुत शोध पत्र श्री सेमन्त गौतमले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको छ । अध्ययनको क्रममा निजले स्थलगत सर्वेक्षण गरी मेहनतपूर्वक स्वतन्त्र रूपमा अध्ययन गरेको यो शोध पत्र मूल्याङ्कनको लागि मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ

स्नातकोत्तर संयोजक

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

विषय : स्वीकृती पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय लिई स्नातकोत्तर तहमा अध्ययन गर्ने छात्र श्री सेमन्त गौतमले यस तहको उपाधिका निमित्त निर्धारित आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति गर्न प्रस्तुत गर्नु भएको “ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि ” शीर्षकको शोध पत्र मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस भएको हुँदा यस समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क्र.स.	नाम, थर	पद	हस्ताक्षर
१.	श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	शोध निर्देशक	.....
२.	श्री खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल	उपप्राध्यापक	.....
३.	श्री हेमराज ढकाल	बाह्य परीक्षक	.....

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि शोध निर्देशनमा आफ्नो अमूल्य समय दिनुहुने श्रेष्ठ गुरु एवम् स्नातकोत्तर संयोजक श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ ज्यू प्रति आभारी छु । शोधपत्र तयार गर्न वहाँले अमूल्य सुझाव र निर्देशन दिनु भएकोमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोध पत्रका लागि सूचना सङ्कनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने जि.शि.अ. ज्यू लगायत जि.शि.का परिवार , विषय शिक्षक , प्र.अ.,स्रोतव्यक्ति, अभिभावक ज्यू हरुमा र छात्रछात्रहरुमा पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनका लागि अभिप्रेरित गर्नु हुने पुजनीय बुवा तुलसीराम गौतम र आमा खेमकुमारी गौतम प्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । शोध पत्र तयार गर्न समय उपलब्ध गराई लेखन कार्यमा समेत सहयोग गर्ने श्रीमति यशोदा त्रिताल र छोराहरु सौरभ र गौरव प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । भाषिक शुद्धाशुद्धीमा सहयोग पुऱ्याउने आदरणीय दाजु कल्याणप्रसाद गौतम प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोधकार्यमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सहकर्मी मित्रहरु, शुभचिन्तकहरु र कम्प्युटर टाइप र प्रिन्ट गरी सहयोग गर्ने मल्टिटेक भोजपुरलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति २०६७/५/१०

सेमन्त गौतम

शोधसार

सामाजिक अध्ययन विषय भूगोल, इतिहास, अर्थशास्त्र, राजनीतिशास्त्र, दर्शनशास्त्र, समाजशास्त्र लगायत विषयहरूको एकिकृत रूप हो। यसले व्यक्ति परिवार, छरछिमेक, समाज, जिल्ला, क्षेत्र, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशको जानकारी दिदै सामाजिक मेलमिलाप, सहयोग, अन्तरनिर्भरता र भातृत्वमा जोड दिन्छ। हाल विश्वपरिभेषमा नै सामाजिककरण, सहयोग र भातृत्वको सट्टा अविश्वास, हत्या र हिंसा बढिरहेको छ। मानिसलाई सामाजिकीकरणमा डोहोर्‍याउने विद्यालय शिक्षाको प्राथमिक तहवाटै पढाइ सुरु हुने एक मात्र विषय सामाजिक अध्ययनले मानिसलाई सहज जीवनयापनमा सहयोग पुर्‍याउछ। तसर्थ निम्न माध्यमिक तहको कक्षा ८ को सामाजिक अध्ययन विषयको संस्थागत र सामुदायिक तथा छात्र र छात्राको सिकाइ उपलब्धि कस्तो छ र यसलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरूको पहिचानमा केन्द्रित भएर यस अध्ययनको शीर्षक सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

राखी शोधकार्य गरिएको छ। यस अध्ययनको उद्देश्यहरू संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्नु, छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्नु र सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको पहिचान गरी समाधानका उपायहरू सुझाउनु रहेका छन्। अध्ययनलाई भोजपुर जिल्लाको श्री विद्योदय उ.मा.वि. भोजपुर स्रोतकेन्द्रमा सीमित गरी शैक्षिक सत्र २०६४, २०६५ र २०६६ को नतिजामा केन्द्रित गरिएको छ। २ वटा संस्थागत र २ वटा सामुदायिक विद्यालय, ४ जना विषय शिक्षक, १२० जना विद्यार्थीहरू र ८ जना अभिभावकहरू सम्भावनायुक्त नमुना छनौट (चिठ्ठा) विधिका आधारमा तथा ४ जना प्र.अ. र १ जना स्रोतव्यक्तिलाई उद्देश्यपूर्ण विधिका आधारमा छनौट गरी अध्ययन गरिएको छ।

तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण गर्न विद्यार्थीले प्राप्त गरेको उपलब्धिको तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण, चित्र, ग्राफचार्ट, प्रतिशत तथा औसत आदिको माध्यमबाट परिमाणात्मक विश्लेषण गरिएको छ भने विद्यार्थी, विषय शिक्षक, प्र.अ., स्रोतव्यक्ति, अभिभावकको प्रतिक्रिया विश्लेषण र कक्षा अवलोकनलाई क्रमबद्ध रूपमा गुणात्मक व्याख्या एवम् विश्लेषण गरिएको छ।

अध्ययन अनुसार सामाजिक अध्ययन विषयको औसत उपलब्धि सामुदायिक विद्यालयको ४९.६८ प्रतिशत र संस्थागत विद्यालयको ८१.१८ प्रतिशत रहेको पाइयो। जस अनुसार संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि सामुदायिक विद्यालयको भन्दा ३१.५ प्रतिशतले उच्च देखिन्छ। छात्रहरूको औसत उपलब्धि ६७.६७ प्रतिशत र छात्राहरूको औसत उपलब्धि ६३.२ प्रतिशत रहेको पाइयो। जस अनुसार छात्रको उपलब्धि छात्राको भन्दा ४.४७ प्रतिशत उच्च देखिन्छ। सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूमा शैक्षिक सामग्रीको अभाव उपयुक्त शिक्षण विधिको प्रयोग नहुनु, प्रयोगात्मक कार्यमा कमी हुनु, शिक्षक तालिमको अपर्याप्तता, विद्यार्थीहरूमा अनुशासन र लगनशीलताको कमी, शिक्षकहरूमा उत्साह जाँगर र उत्तरदायित्वमा कमी, अभिभावकहरूमा सक्रियताको अभाव, विद्यालयहरूमा उपयुक्त शैक्षिक वातावरणको अभाव लगायत रहेका छन्। उक्त समस्याहरू समाधान गर्न शैक्षिक सामग्रीको समयमा नै पर्याप्त गरिनु पर्ने, सामाजिक अध्ययन विषयमा उपयुक्त शिक्षण विधिको प्रयोग, खास गरी गर र सिक भन्ने धारणामा जोड,

शिक्षकहरुलाई सामाजिक अध्ययन विषय सम्बन्धि तालिमको व्यवस्था , विद्यार्थीहरुमा लगनशीलता र अनुशासन अभिवृद्धि गर्न विद्यालयले ध्यान दिनु पर्ने, शिक्षकहरुमा उत्साह जाँगर र उत्तरदायित्व वृद्धि गर्न दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था कडाइका साथ लागू गरिनु पर्ने, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न अभिभावक आफै सक्रिय हुनुपर्ने , विद्यालयमा वन्द हडताल र राजनैतिक हस्तक्षेप सदाका लागि हटाइ विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र मानि उपयुक्त शैक्षिक वातावरण कायम गरिनु पर्ने लगायतका कार्य गर्नुपर्दछ ।

विषयसूची

क.सं.

शीर्षक

पेज नं.

प्रारम्भिक खण्ड

शिफारिस पत्र
स्वीकृत पत्र
कृतज्ञता ज्ञापन
शोधसार
विषयसूची
तालिकासूची
चित्रसूची
संक्षिप्त शब्दावली

परिच्छेद : एक

परिचय

		१-१०
१.१	अध्ययनको पुष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	८
१.३	अध्ययनको औचित्य	९
१.४	अध्ययनका उद्देश्यहरू	९
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	१०
१.६	अध्ययनका परिसीमा	१०
१.७	शब्दहरूको परिभाषा	१०

परिच्छेद : दुई

सैद्धान्तिक खाका र साहित्यको पुनरावलोकन

२.१	अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	११-१६
२.२	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	११
२.३	शैक्षिक उपादेयता	१२

परिच्छेद : तीन

अध्ययन विधि

३.१	अनुसन्धान ढाँचा	१७-२९
-----	-----------------	-------

३.२	तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	
३.२.१	जनसङ्ख्या	
३.२.२	नमुना छनौटका आधार र विधि	
३.३	तथ्याङ्क संकलनका सामग्रीहरु	१८
३.३.१	अन्तर्वार्ता	१८
३.३.२	कक्षाअवलोकन	१८
३.३.३	अन्य साधन	१८
३.४	तथ्याङ्कको स्रोत	१८
३.४.१	प्राथमिक स्रोत	१८
३.४.२	द्वितीय तथ्याङ्क	१९
३.५	तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	१९

परिच्छेद: चार

तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा व्याख्या	२०-५९
----------------------------------	-------

४.१	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धि	२०	:
४.१.१	औसत प्राप्ताङ्कको आधारमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय बीच सामाजिक अध्ययन विषयको तुलना :		उपलब्धि
४.१.२	श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको आधारमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको तुलना :	२१	तुलना :
४.२	छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धि तुलना	२३	
४.२.१	संस्थागत विद्यालयको छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धि तुलना	२५	
४.२.२	सामुदायिक विद्यालयको छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धि तुलना	२६	
४.२.३	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्रहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धि तुलना	२९	
४.२.४	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्राहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धि तुलना	३२	
४.२.५	विद्यालयका छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको तुलना :	३५	
४.३	सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरु पत्ता लगाई सरोकारवलाहरुको प्रतिक्रिया एवम् कक्षा अवलोकनको विश्लेषण	३८	गर्नका लागि
४.३.१	विद्यार्थीहरुको प्रतिक्रिया विश्लेषण	४०	
४.३.२	विषय शिक्षकको प्रतिक्रिया विश्लेषण	४१	
४.३.३	प्रधानाध्यापकको प्रतिक्रिया विश्लेषण	४४	
४.२.४	स्रोत व्यक्तिको प्रतिक्रिया विश्लेषण	४८	
		५२	

४.३.५ अभिभावकहरुको प्रतिक्रिया विश्लेषण	५३
४.३.६ कक्षा अवलोकन विश्लेषण	५४
४.३.६.१ श्री सिद्धकाली इ.बो.स्कूल भोजपुरको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण	५४
४.३.६.२ श्री सगरमाथा इ.बो.स्कूल भोजपुरको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण	५६
४.३.६.३ श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिमको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण	५७
४.६.३.४ श्री यशोधरा उ.मा.वि. टक्सारको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण	५८

६०-६३

परिच्छेद : पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ प्राप्ति	
५.२ निष्कर्ष	६०
५.३ सुझावहरु	६१

सन्दर्भ सामग्री

६२

अनुसूची

६४-६५

अनुसूची १. सामाजिक अध्ययन विषयभित्र समावेश भएका विषयहरु

अनुसूची २. सामाजिक अध्ययन विषयको क्षेत्र

अनुसूची ३. विद्यार्थीका लागि प्रश्नावली

अनुसूची ४. विषय शिक्षकका लागि प्रश्नावली

अनुसूची ५. प्र.अ.को लागि प्रश्नावली

अनुसूची ६. स्रोतव्यक्तिका लागि प्रश्नावली

अनुसूची ७. अभिभावकका लागि प्रश्नावली

अनुसूची ८. कक्षा अवलोकन फाराम

अनुसूची ९. अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरुको रो.नं, नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण

अनुसूची १०.अध्ययनमा छनोट भएका प्र.अ., विषय शिक्षक र स्रोतव्यक्तिहरुको नामावली

अनुसूची ११.भोजपुर जिल्लाको राजनैतिक नक्सा र छनोट गरिएका विद्यालयका अवस्थिति

तालिका सूची

तालिका	शीर्षक	पेज नं.
		२१
१.	नमुनाको आकार	
२.	औसत प्राप्ताङ्कको आधारमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय बीच सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना	२३
३.	श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको आधारमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना	२६
४.	संस्थागत विद्यालयको छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना	२९
५.	सामुदायिक विद्यालयको छात्र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना	३२
६.	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्रहरूको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना	३५
७.	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्राहरूको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना	३८
८.	विद्यालयका छात्र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको तुलना	४१
९.	विद्यार्थीहरूको प्रतिक्रिया विश्लेषण	४५
१०.	विषय शिक्षकको प्रतिक्रिया विश्लेषण	४८
११.	प्रधानाध्यापकको प्रतिक्रिया विश्लेषण	५५
१२.	श्री सिद्धकाली इ.बो.स्कूल भोजपुरको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण	५६
१३.	श्री सगरमाथा इ.बो.स्कूल भोजपुरको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण	५७
१४.	श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिमको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण	५८
१५.	श्री यशोधरा उ.मा.वि. टक्सारको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण	

चित्र सूची

चित्र	शीर्षक	पेज नं
१.	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको औसत प्राप्ताङ्कको अवस्था	
२.	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था	
३.	संस्थागत विद्यालयको छात्रछात्राको औसत प्राप्ताङ्कको अवस्था	२१
४.	संस्थागत विद्यालयको छात्रछात्राको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था	२४
५.	सामुदायिक विद्यालयको छात्रछात्राको औसत प्राप्ताङ्कको अवस्था	२७
६.	सामुदायिक विद्यालयको छात्रछात्राका श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था	२७
७.	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्रको औसत प्राप्ताङ्कको अवस्था	३०
	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्रको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था	३०
९.	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्राको औसत प्राप्ताङ्कको अवस्था	३३
१०.	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्राको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था	३३
११.	छात्रछात्राको औसत प्राप्ताङ्कको अवस्था	३६
१२.	छात्रछात्राको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था	३६
		३९
		३९

संक्षिप्त शब्दावली (Abbreviation)

इ.पू. = इसा पूर्व

उ.मा.वि. = उच्च माध्यमिक विद्यालय

जि.शि.अ. = जिल्ला शिक्षा अधिकारी

जि.शि.का = जिल्ला शिक्षा कार्यालय

नि.मा.वि. = निम्न माध्यमिक विद्यालय

प्र. अ. = प्रधानाध्यापक

प्रा.वि. = प्राथमिक विद्यालय

वि.स. = विक्रम सम्वत्

मा.वि. = माध्यमिक विद्यालय

रो.नं. = रोल नम्बर

शै.स. = शैक्षिक सत्र

CERID (सेरिड) = Research center for educational innovation and development

S.L.C. (एस्. एल्.सी) = School leaving certificate

परिच्छेद : एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

मानिस अरु प्राणीभन्दा चेतनशील प्राणी हो । विवेकको कारणले मानिस अरु प्राणीभन्दा सर्वोत्कृष्ट छ । शिक्षाले गर्दा मानिसले सूचना प्रविधि यातायात, चिकित्सा विज्ञान लगायतका क्षेत्रमा ठूलो फड्को मारेको छ । शिक्षाकै कारणले मानिसले आफ्नो जीवनस्तरमा व्यापक परिवर्तन गर्न र अरु प्राणीहरूलाई आफ्नो अनुकूल राख्न सफल भएको छ । हिजोका दिनमा ओडारमा बस्ने र काँचै खानेकुराहरू खाने मानिस आज चन्द्रमामा पाइला टेक्न सफल भएको छ ।

महान् विचारक सुकरातका अनुसार मानिसभित्र अदृश्य रूपमा रहेको सर्वमान्य विचारलाई प्रस्फुटन गराउनु नै शिक्षा हो । त्यस्तै शिक्षाविद् जोन डिवेका भनाईमा शिक्षा भनेको व्यक्तिका सम्पूर्ण सक्षमताहरूको विकास हो जसले उनीहरूलाई आफ्नो वातावरणलाई नियन्त्रण गर्न र सम्भावनाहरू प्राप्त गर्नमा सघाउँछ (अधिकारी, २०६५) ।

शिक्षा विकाससम्बन्धी विश्व मानचित्रलाई हेर्दा शिक्षाको सुरुवात सर्वप्रथम इ.पू. ४३५ तिर ग्रीस राज्यबाट भएको थियो । सुप्रसिद्ध दार्शनिकहरू सुकरात, प्लेटो र एरिस्टोटलकै वैचारिक जगमा शिक्षा संरचना कायम रहेको थियो । तत्कालीन समयमा नागरिकता प्राप्तिको तयारी, सम्पत्ति संग्रहमा जागरुकता, सहिष्णुताको प्राप्ति, धार्मिक र नैतिकवान हुने र वैयक्तिकतालाई प्रोत्साहन गर्ने एथेन्स शिक्षा प्रणालीको लक्ष्य थियो । त्यसै गरी सैनिक कुशलता र शारीरिक तन्दुरुस्तता जस्ता क्षेत्रमा स्पार्टा शिक्षा प्रणालीले विशेष योगदान दिएको थियो । प्राचीनकाल देखि हालसम्म आउँदा शिक्षाको विकासमा ग्रीसका दुई नगर राज्य एथेन्स, स्पार्टा र रोमेली शिक्षा प्रणाली एवम् महान विचारकहरू सुकरात, प्लेटो, कन्फूसियस, अरस्तु, रुसो, मन्टेश्वरी, फ्रोबेल, गान्धी र गौतम बुद्धको महत्वपूर्ण योगदान छ । विस्तारै पाण्डित्यवाद, पुनर्जागरण युग हुँदै आधुनिक युग आयो । एशियामा शिक्षाको विकास २५०० वर्ष पहिले गान्धरा (हालको अफगानस्थान) बाट तक्षशिला विश्वविद्यालयको सुरुवात सँगै भएको पाइन्छ (वाग्ले, कार्की, २०५८) ।

हाम्रो देश नेपालमा शिक्षाको विकासलाई दृष्टिगत गर्ने हो भने, प्राचीन कालदेखि नै समाजमा प्रचलित रीतिरिवाज, चालचलन, विश्वास, जीवनको आदर्श, धर्मप्रति जनसाधारणको धारणा र सामाजिक मान्यतामा आधारित पारिवारिक शिक्षा दीक्षाको परम्परा थियो । सम्पूर्ण शिक्षादीक्षा एक पीढीबाट अर्को पीढीमा हस्तान्तरण हुँदै जान्थ्यो । स्नेह, ममता, वात्सल्य र शिष्टाचारकी प्रथम शिक्षिका आमा हुन्थिन् । उनैबाट दुईतीन वर्ष सम्म केटाकेटीहरू समाजमा शिष्टाचारको पाठ पढ्थे । शिक्षाको प्रथम खुट्किलो घर हुन्थ्यो । त्यस पछि बाबुले छोराहरूलाई र आमा, सासूहरूले छोरीबुहारीलाई कुल, धर्म, पेसा, घरव्यवहार सम्बन्धी शिक्षा दिने गर्दथे । नेपालको प्राचीन शिक्षा वैदिक र बुद्ध शिक्षा गरी दुई भागमा विभाजित थियो । वैदिक शिक्षाअन्तर्गत गुरुकुल, ऋषिकुल, देवकुल तथा पितृकुल शिक्षा प्रणालीहरू प्रचलित रहेका थिए । गुरुकुल शिक्षा प्रणाली औपचारिक शिक्षाको जग बसुन्जेल सम्म पनि कायमै रहेको थियो । बुद्ध शिक्षा बुद्धको उपदेश तथा बुद्ध दर्शनमा आधारित थियो । बौद्ध शिक्षामा वर्णभेद थिएन । पारिवारिक बन्धन तोडेर भिक्षु बने पछि महिला वा पुरुष दुवै शिक्षा ग्रहण गर्न योग्य हुन्थे । अध्ययन केन्द्र विहार, बहाल, मठ र भिक्षुहरूको आश्रम हुन्थ्यो । प्राकृत तथा पाली भाषामा बौद्ध दर्शन तथा साहित्य, त्रिपिटक, जातक आदि पढाइका विषय हुन्थे । भिक्षुहरू नै बौद्ध र धर्म दर्शनका ज्ञाता एवम् विशेषज्ञ भएकाले मठहरूमा शिक्षा प्रदान गर्ने एकाधिकार उनीहरूमै रहेको देखिन्थ्यो । किरातकालको शिक्षादीक्षा बारे

यकिन इतिहास पाइएको छैन । लिच्छविकाल, मल्लकाल र शाहकालसम्म नै नेपालमा गुरुकुल र धर्मप्रधान शिक्षा प्रणाली कायम रहेको थियो । शाहकालमा उदाएको राणा शासनका श्री ३ महाराज जङ्गबहादुर राणाले बेलायती शिक्षा प्रणालीबाट प्रभावित भएर २०१० आश्विन २७ गते आफ्ना भाई, भारदारहरुलाई अंग्रेजी शिक्षा दिने उद्देश्यले दरबार हाईस्कूलको स्थापना गरेका थिएँ । त्यही विद्यालय नै नेपालमा स्थापना भएको पहिलो औपचारिक विद्यालय हो (शर्मा, २०५८) ।

भोजपुर जिल्लाको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने अवाल ब्रम्हचारी श्री षडानन्द अधिकारीले वि.सं. १९३२ मा स्थापना गर्नु भएको संस्कृत पाठशाला नै पहिलो विद्यालय हो । यस विद्यालयले भोजपुर जिल्लालगायत पूर्वी नेपालभरि नै शिक्षाको ज्योति छरेको थियो । वि.सं. १९९६ मा जुद्ध शमशेरले शिक्षासम्बन्धी इस्तहार जारी गरे पश्चात् विद्यालय खोल्ने कानूनी बाटो खुल्ला भयो र देशका विभिन्न भागमा च्याउ उम्रिए भै विद्यालय खुल्न थाले । यसै क्रममा भोजपुर जिल्लाका विभिन्न भागमा स्थानीय बासीको अग्रसरतामा विद्यालयहरु खुल्दै गए । २०६७ असार मसान्त सम्मको तथ्याङ्क अनुसार भोजपुर जिल्लामा प्रा.वि २८४, नि.मा.वि ५६, मा.वि ४४ र उ.मा.वि २० गरी जम्मा ४०४ वटा विद्यालयहरु स्थापना भई सञ्चालन भइरहेका छन् (जि.शि.का. २०६७) ।

हाम्रो देशमा शैक्षिक नीति तथा योजनाहरुको तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि शिक्षा मन्त्रालयको स्थापना गरिएको छ । विद्यालय शिक्षाको विकास, रेखदेख, निरीक्षण र अनुगमनका लागि शिक्षा मन्त्रालयअर्न्तगत शिक्षा विभाग र शिक्षा विभागअर्न्तगत क्षेत्रिय शिक्षा निर्देशनालय र जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरुको स्थापना गरिएको छ ।

शिक्षा ऐन २०२८ (संशोधनसहित) र शिक्षा नियमावली २०५९ (संशोधनसहित) बमोजिम विद्यालयलाई सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय गरी २ प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ । सामुदायिक विद्यालय भनेका सरकारी अनुदान प्राप्त विद्यालय हुन् भने संस्थागत विद्यालय भनेका निजीस्तरबाट सञ्चालित विद्यालयहरु हुन् । नेपालको पहिलो सरकारी विद्यालय राणा प्रधानमन्त्री श्री ३ जङ्गबहादुर राणाले स्थापना गरेको दरबार स्कूल हो भने निजी विद्यालयको सन्दर्भमा दृष्टिगत गर्दा वि.सं. १९९३ सालमा गंगालाल, सिद्धिचरण लगायत मिलेर सरकारी अनुमति विना नै स्थापना गरेको श्री महावीर स्कूल काठमाडौँलाई पहिलो निजी विद्यालयको रूपमा लिन सकिन्छ (शर्मा २०५७) ।

विद्यमान विद्यालय संरचनाअनुसार कक्षा १ देखि कक्षा ५ सम्म प्राथमिक , कक्षा ६ देखि कक्षा ८ सम्म निम्नमाध्यमिक, कक्षा ९ देखि कक्षा १० सम्म माध्यमिक र कक्षा ११ देखि कक्षा १२ सम्म उच्च माध्यमिक मानिएको छ । कक्षा १ देखि कक्षा ३ सम्मको मूल्याङ्कन पद्धति निरन्तर मूल्याङ्कन,उदार कक्षोन्नतिमा आधारित छ । कक्षा ४ देखि ७ सम्मको परीक्षा विद्यालयले लिने प्रावधान छ । कक्षा ८ को परीक्षा जिल्ला स्तरीय हुने प्रावधान रहेको छ । कक्षा ९ र कक्षा १० को सेन्ट अप परीक्षा विद्यालयले लिने र एस.एस.सी. परीक्षा राष्ट्रिय स्तरमा हुने व्यवस्था रहेको छ (शिक्षा नियमावली,२०५९) । कक्षा ११ र १२ को परीक्षा राष्ट्रिय स्तरमा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद लिने प्रावधान रहेको छ ।(उच्च माध्यमिक शिक्षा नियमावली २०५२) ।

निम्न माध्यमिक तहको अन्तमा कक्षा ८ मा हुने जिल्ला स्तरीय परीक्षा सञ्चालन तथा निरीक्षण, अनुगमन गर्नका लागि प्रत्येक जिल्लामा जिल्ला शिक्षा अधिकारीको अध्यक्षतामा शिक्षकहरुसमेतको प्रतिनिधित्व हुने गरी ५ सदस्यीय जिल्ला स्तरीय परीक्षा समिति गठन हुने र मनोनीत सदस्यको पदावधि ३ वर्षको हुनेछ । जिल्ला शिक्षा अधिकारीले आफ्नो

कार्यालयको कुनै कर्मचारीलाई परीक्षा समितिको सचिव तोक्ने, परीक्षा समितिले सम्बन्धित विषयका विशेषज्ञलाई समितिको बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्ने र समितिले आफ्नो कार्यविधि आफै निर्धारण गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ (शिक्षा नियमावली २०५९) । यही प्रावधानबमोजिम प्रत्येक जिल्लामा सञ्चालित सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूमा जिल्ला स्तरीय परीक्षा सञ्चालन भइरहेको पाइन्छ । जिल्लास्तरीय परीक्षा समितिले जिल्लाभरका कक्षा ८ का विद्यार्थीहरूको विवरण लिने परीक्षा केन्द्र तोक्ने, केन्द्राध्यक्ष नियुक्ति गर्ने, प्रश्नपत्र निर्माण, परीक्षा सञ्चालन, निरीक्षण, अनुगमन, उत्तरपुस्तिका परीक्षण, सम्परीक्षण, प्रमाणपत्र वितरण लगायतका परीक्षा सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गर्दछ ।

सामाजिक अध्ययन विषयको सुरुवात सर्वप्रथम अमेरिकाबाट भएको हो । सन् १८९२ मा यसलाई सामाजिक ज्ञान नामाकरण गरियो । त्यस बेला सामाजिक अध्ययन विषयमा इतिहास, अर्थशास्त्र र राजनीतिशास्त्रका विषयवस्तु मात्र समावेश थिए । अमेरिकी विद्यालयहरूमा सन् १९२० देखि १९५५ सम्मको समयलाई सामाजिक ज्ञानको युग मानिन्छ । विस्तारै विश्वका अन्य मुलुकहरूमा पनि यसको लोकप्रियता बढ्दै गयो । नेपालमा सामाजिक विषयको प्रारम्भ वेदहरूको सुरुवातसँगै भएको र सामाजिक नीति नियमका कुराहरू विभिन्न धार्मिक ग्रन्थहरूमा पनि भल्किएको देखिन्छ । गुरुकुल, C।षकुल, मदरसा, गुम्वाहरूबाट दिइने शिक्षा पनि सामाजिक अध्ययनसँग सम्बन्धित देखिन्छ (शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, २०६५) ।

राणाशासनको सुरुवात सँगै सुरु भएको औपचारिक शिक्षाको पाठ्यक्रममा सामाजिक अध्ययन विषयलाई छुट्टै विषयको रूपमा समावेश गरिएको थिएन । प्रजातन्त्रको आगमनसँगै शिक्षा क्षेत्रमा दिशाबोधका लागि सरदार रुद्रराज पाण्डेको अध्यक्षतामा गठन भएको राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोगको नेपालमा शिक्षा नामक प्रतिवेदन २०११ ले सर्वप्रथम प्राथमिक र माध्यमिक दुवै तहमा सामाजिक विषयलाई समावेश गर्न सिफारिस गरेको थियो र त्यसै सालदेखि सामाजिक शिक्षाको अध्ययन सुरु भयो । वि.स.२०१८ सालमा तत्कालीन शिक्षामन्त्री विश्वबन्धु थापाको अध्यक्षतामा गठन भएको सर्वाङ्गीर्ण राष्ट्रिय शिक्षा समितिले प्राथमिक तथा माध्यमिक तहमा १०० पूर्णाङ्कको सामाजिक शिक्षा अनिवार्य विषयको रूपमा र उच्च माध्यमिक तहमा सामाजिक शिक्षा विषयलाई ऐच्छिक विषयको रूपमा सिफारिस गरेको थियो । वि.स.२०४७ सालमा प्रजातन्त्रको पुनर्वहाली सँगै शिक्षा प्रणालीमा समसामयिक परिवर्तन गर्न तत्कालीन शिक्षा मन्त्रीको अध्यक्षतामा गठन भएको राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०४९ ले कक्षा १-३ मा सामाजिक शिक्षा विषयलाई वातावरण स्वास्थ्य शिक्षासँग समावेश गरेको थियो । कक्षा ४ र ५ मा मेरो देश नामबाट १०० पूर्णाङ्कको सामाजिक विषय राखिएको थियो । निम्न माध्यमिक तथा माध्यमिक तहमा १०० पूर्णाङ्कको सामाजिक शिक्षा विषय समावेश गरिएको थियो ।

हाल प्राथमिक तहको कक्षा १-३ मा १०० पूर्णाङ्कको सामाजिक अध्ययन तथा सिर्जनात्मक कला विषयलाई समावेश गरिएको छ भने कक्षा ४ र ५ मा ७५ पूर्णाङ्कको सामाजिक विषयलाई छुट्टै विषयको रूपमा समावेश गरिएको छ (प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०६५) । निम्न माध्यमिक तहमा १०० पूर्णाङ्कको सामाजिक अध्ययन विषयलाई समावेश गरिएको छ (निम्न माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०५८) । त्यस्तै माध्यमिक तहमा १०० पूर्णाङ्कको सामाजिक अध्ययन विषयलाई समावेश गरिएको छ (माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६४) ।

सामाजिक अध्ययन विषय एउटा विषय नभएर विभिन्न विषयको एकीकृत रूप हो । सामाजिक अध्ययनको केन्द्रविन्दु मानव स्वयं, मानवको अन्य मानवसँगको सम्बन्ध र प्रकृतिसितको सम्बन्ध हो । यसले मानवीय सम्बन्धको विवेचना गर्दछ । मानिसको व्यक्तिगत, पारिवारिक एवम् सामाजिक सम्बन्ध पनि यस अन्तर्गत पर्दछ । असल नागरिकको विकास गर्नु

,सामाजिक चरित्रको विकास गर्नु , विगतको सभ्यताको प्रयोग गरेर वर्तमानलाई स्पष्ट पार्नु , बालबालिकाहरुमा सामाजिक जीवन व्यतीत गर्न चाहिने विभिन्न अभिवृत्ति र सीपको विकास गर्नु, आफ्नोपनको भावनाको विकास गर्नु, परस्पर निर्भरताको भावनाको विकास गर्नु, बालबालिकाहरुलाई भौतिक वातावरणको ज्ञान दिनु नै सामान्यत सामाजिक अध्ययन विषयका उद्देश्यहरु हुन ।

कक्षा ८ को सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम हामी , हाम्रो समुदाय र राष्ट्र, हाम्रा विकासको पूर्वाधारहरु, हाम्रो परम्परा सामाजिक मूल्य र मान्यताहरु , समाज, सामाजिक समस्या र विकृति , नागरिक दायित्व, हाम्रो पृथ्वी , मानव सभ्यता र हाम्रो विगत, हाम्रो आर्थिक क्रियाकलाप, हाम्रो अन्तरराष्ट्रिय सहयोग भन्ने नौ वटा क्षेत्रलाई समेटेर एकीकृत रुपमा तयार गरिएको छ । यी नौ वटा क्षेत्रका आधारमा कक्षा ८ को सामाजिक अध्ययन विषयका साधारण उद्देश्यहरु निर्धारण गरिएका छन् उक्त उद्देश्यहरुमा नेपालका ५ वटा विकास क्षेत्रहरुको परिचय दिई तीनीहरुको आवश्यकता र महत्व बताउनु ,आ आफ्नो विकास क्षेत्रका विकास कार्यहरुको सूची वताउनु र क्षेत्रीय विकास कार्यहरुमा सहभागी हुनु , आआफ्नो विकास क्षेत्रका पूर्वाधारहरु शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार, विद्युत र खानेपानीको सदुपयोग र संरक्षण गर्नु , सामाजिक मूल्य र मान्यतानुसार हाम्रा धार्मिक परम्परा चाडपर्व र राष्ट्रिय सम्पदाको पहिचान गरी तिनीहरुको संरक्षण र सम्बर्धन गर्नु , विकासका लागि उपयुक्त जनशक्ति पहिचान गरी तिनीहरुको कार्यमा सहयोग पु-याउनु , राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय व्यक्तित्वहरुको पहिचान गरी उनीहरुबाट निर्देशित कार्यको प्रतिपालन गर्नु , हाम्रा सामाजिक सङ्घसस्थाहरुबाट देश विकासका लागि भए गरेका कार्यहरुको पहिचान गरी सामुदायिक कार्यमा सहभागी हुनु, नेपालको विविध सामाजिक प्रचलन , असमनता र सामाजिक समस्याहरुको पहिचान गरी तिनीहरुबाट उल्लेका विकृतिहरुको निवारण गर्ने कार्यमा सहयोग गर्नु , बालअधिकार र कर्तव्यहरुको विश्लेषण गरी नागरिक दायित्व अभिवृद्धि गर्नु , हाम्रा सवैधानिक अङ्गहरुको काम,कर्तव्य, अधिकारको उल्लेख गर्नु , धरातलीय स्वरुपमा परिवर्तन ल्याउने तत्वहरुको पहिचान गर्नु , पश्चिमाञ्चल , मध्यपश्चिमाञ्चल र सुदुरपश्चिमाञ्चल का तिनैवटा विकास क्षेत्रका भौतिक परिवर्तनको कारण त्यहको सामाजिक तथा आर्थिक स्थितिमा उत्पन्न हुने समस्या पहिचान गरी त्यसबाट वच्ने उपायहरु अवलम्बन गर्नु , पश्चिमाञ्चल र सुदुरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रका नक्सा , अफ्रिका, उत्तर अमेरिका र दक्षिण अमेरिका महादीपहरुको प्राकृतिक अवस्था र सामाजिक जनजीवन प्रस्तुत गर्नु, ऐतिहासिक क्रमले आधुनिक कालको पहिचान गरी शाहवंशीय राजाहरु र राणा प्रधानमन्त्रीहरुका कार्यकालमा भएका सामाजिक सुधारहरुको वर्तमान अवस्थासग तुलनात्मक अध्ययन गर्नु , रोमको सभ्यता तथा पुनर्जागरण कालमा भएका सामाजिक आर्थिक, र राजनीतिक सुधारहरुबाट मानवीय सभ्यतामा भएको परिवर्तन पहिचान गरी जीवनसापेक्ष बनाउनु , कृषि उत्पादन र तिनका प्रमुख क्षेत्रहरु तयार गर्न र औद्योगिक क्षेत्रहरुको पहिचान गरी कृषि र उद्योगबीचको आपसी सम्बन्ध देखाउनु , देशमा भईरहेको साना , मझौला, ठूला उद्योगहरुबाट सामाजिक उपलब्धिहरुको पहिचान गरी आर्थिक उन्नति गर्ने कार्यतिर अभिप्रेरित हुनु , हाम्रा मित्रराष्ट्रहरुसंगको सम्बन्ध र सहयोगको उल्लेख गरी राष्ट्रिय हित अनुकूल उपयोग गर्नु र नेपालले अन्तराष्ट्रिय स्तरमा पु-याएको योगदानको उल्लेख गर्नु रहेका छन् ।

उपर्युक्त उद्देश्यहरु पुरा गर्न प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन समस्यासमाधान , प्रस्तुतीकरण, छलफल, अवलोकन, खोज, अभिनय लगायतका शिक्षण विधिहरुको प्रयोग गरी विद्यार्थीहरुलाई शिक्षण गरिन्छ । मुख्यतया सामाजिक अध्ययन विषयमा विद्यार्थीलाई गर र सिक्न भन्ने धारणाको अभिवृद्धि गराउनु खोजिएको छ । कक्षा ८ को सामाजिक अध्ययन विषयको

मूल्याङ्कनका प्रकारहरुमा निरन्तर मूल्याङ्कन , एकाई परीक्षा,, त्रैमासिक परीक्षा, वार्षिक परीक्षा र अवलोकनलाई आधार मानिएको छ । मूल्याङ्कन प्रक्रियामा ७५ पूर्णाङ्कको लिखित परीक्षा र २५ पूर्णाङ्कको प्रयोगात्मक परीक्षा हुने, विद्यार्थीहरुले प्रयोगात्मक र सैद्धान्तिक दुवैतर्फ उत्तीर्ण हुने अनिवार्य व्यवस्था गरेको छ (निम्न माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०५८) । यसै परिपेक्षमा जिल्लास्तरीय परीक्षाको सामाजिक अध्ययन विषयमा केन्द्रित भई विद्यार्थीहरुको सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ शोध कार्यका लागि भोजपुर जिल्लाको श्री विद्योदय उ.मा.वि. भोजपुर स्रोतकेन्द्रलाई आधार मानिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

सामाजिक अध्ययन विषय विद्यालय तहमा अनिवार्य विषयको रूपमा राखिएको छ । यस विषयको मुख्य उद्देश्य व्यक्ति, परिवार, छरछिमेक, समाज,जिल्ला,क्षेत्र,राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय परिवेशको जानकारी दिई सामाजिक मेलमिलाप, सहयोग, अन्तर्निर्भरता र भातृत्वमा जोड दिनु हो । सामाजिक अध्ययन विषयले सहज जीवनयापन र सामाजिकीकरणमा सहयोग पुऱ्याउछ । यस विषयको सिकाइ उपलब्धि कमजोर हुनु भनेको यस विषयका अपेक्षित उद्देश्यहरु पूर्णरूपमा हासिल हुन नसक्नु हो ।

विद्यालय तहमा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धि स्थिति कस्तो छ ? संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा फरक छ छैन ? छात्र र छात्राहरुको सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ कि हुदैन ? भन्ने प्रश्न अहिले समसामयिक र जल्दोबल्दो रूपमा रहेको छ । हाल नेपाल लगायत विश्व परिवेशमै सामाजिकीकरण,सहयोग र भातृत्वको सकारात्मक असहयोग,अविश्वास,हत्या,हिंसा बढिरहेको छ । यो सबै सामाजिक ज्ञानको अभावको फलस्वरूप सिर्जना भएको हो । सामाजिक विषयमा सिकाइ उपलब्धि उच्च भएमा निश्चय नै भोलिका दिनहरुमा सामाजिक सद्भाव र सहयोग अभिवृद्धि हुनेछ । तसर्थ मानिसलाई सामाजिकीकरणमा डोहोऱ्याउने सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु वर्तमान सन्दर्भमा अत्यावश्यक छ । अतः जिल्ला स्तरीय परीक्षाको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धि (संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय तथा छात्र र छात्रा वीच) को तुलनात्मक अध्ययन एवम् सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरुको पहिचान र समधानका उपाय प्रस्तुत गर्नुलाई मुख्य समस्याको रूपमा लिई यस अध्ययनको विषय सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि राखिएको छ ।

१.३ अध्ययनको औचित्य

विद्यालय शिक्षाको फलामे ढोकाको रूपमा मानिने एस्.एल्.सी.परीक्षा भन्दा दुई शै. स. अगाडि नि.मा.तहको अन्तमा लिइने जिल्लास्तरीय परीक्षा विद्यालय तहको पहिलो प्रमाणिक परीक्षा हो । यसको प्रश्न पत्र शिक्षकहरु लगायत विज्ञ समूहबाट निर्माण गरिएको हुन्छ र जिल्ला भरका सबै विद्यालयहरुमा एकै पटक सञ्चालन गरिन्छ । जिल्लास्तरीय परीक्षा भएको कारणले यसको सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु शैक्षिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण र अपरिहार्य हुन्छ ।

कक्षा ८ को अन्तमा लिइने जिल्लास्तरीय परीक्षा २०४९ साल देखि सुरु भए तापनि भोजपुर जिल्लामा यसको सिकाइ उपलब्धिको बारेमा तुलनात्मक अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइएन । अझ सामाजिक मूल्य मान्यता, ज्ञान, सीप अभिवृद्धि गरी समाजमा पारस्परिक सहयोग, प्रेम, भातृत्व, अन्तरनिर्भरता जस्ता सामाजिक गुणहरूमा जोड दिई सहज जीवनयापनमा सहयोग पुऱ्याउने एक मात्र विषय सामाजिक अध्ययनको बारेमा तुलनात्मक अध्ययन गर्नु शैक्षिक एवम सामाजिक दृष्टिकोणबाट सान्दर्भिक देखिन्छ । सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धि सन्तोषजनक भए नभएको र यसको उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको खोजी गर्नु औचित्यपूर्ण हुन्छ ।

अर्को तर्फ सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको आकर्षण बढ्दो छ । अभिभावकहरू आफ्ना बालबालिकाहरूलाई राम्रा- राम्रा संस्थागत विद्यालयमा पढाउन होडबाजी गरिरहेका छन् । यस परिप्रेक्ष्यमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु सान्दर्भिक छ । त्यसै गरी आधा आकास ओगट्ने महिला बर्ग हरेक क्षेत्रमा पिछडिएकाले विद्यालय शिक्षामा छात्राहरूलाई प्रोत्साहन गर्न छात्रवृत्ति लगायत विभिन्न उपायहरूको अवलम्बन गरिएको छ । यस स्थितिमा छात्राहरूको सिकाइ उपलब्धि स्थिति कस्तो छ ? छात्रहरूसँग तुलनात्मक अध्ययन गरी वास्तविक स्थिति पत्ता लगाउन आवश्यक देखिन्छ । यिनै विभिन्न सान्दर्भिक र जल्दाबल्दा विषयमा यस अध्ययनलाई केन्द्रित गरी जिल्ला स्तरीय परीक्षाको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको वास्तविक स्थिति पत्ता लगाइने र सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको पहिचान गरी समस्याका उपायहरू समेत प्रस्तुत गरिने तथा यस अध्ययनले सरोकारवालाहरूलाई विभिन्न क्षेत्रमा सहयोग पुऱ्याउने भएकाले यस अध्ययन औचित्यपूर्ण मानिएको छ ।

१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरू

यस अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्न लिखित छन् :

- (क) संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्नु ।
- (ख) छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्नु ।
- (ग) सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको पहिचान गरी समधानका उपायहरू सुझाउनु ।

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू

- (क) जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको स्तर कस्तो छ ?
- (ख) संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय बीच सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ कि हुँदैन ?
- (ग) छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा के फरक छ ?
- (घ) के कारणले सिकाइ उपलब्धि फरक फरक हुन्छ ?
- (ङ) सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू के के हुन ?
- (ड) के सबै विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीहरू उपलब्ध छन् ?

(च) के सबै विद्यालयहरुमा तालिम प्राप्त शिक्षकहरु छन् ?

(छ) सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धि बृद्धि गर्न के कस्तो उपाय आवश्यक छ ?

१.६ अध्ययनका परिसीमा

यस अध्ययनको क्षेत्र व्यापक भएपनि स्रोत, साधन र समयलाई मध्यनजर गर्दै निम्नलिखित परिसीमा भित्र रहेर अध्ययनलाई सीमित गरिएको छ ।

(क) यो अध्ययन भोजपुर जिल्लामा सीमित छ ।

(ख) भोजपुर जिल्लाको श्री विद्योदय उ.मा.वि. भोजपुर स्रोतकेन्द्र भित्रका दुई संस्थागत र दुई सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन सीमित गरिएको छ ।

(ग) यस अध्ययनलाई जिल्लास्तरीय परीक्षा २०६४, २०६५ र २०६६ को सामाजिक अध्ययन विषयको नतिजामा सीमित गरिएको छ ।

(घ) जिल्लास्तरीय परीक्षा २०६४, २०६५ र २०६६ मा सहभागी भएका परीक्षार्थी, विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, परीक्षार्थीका अभिभावक, स्रोतव्यक्तिलाई नमुना छनौट गरी अध्ययन गरिएको छ ।

१.७ शब्दहरुको परिभाषा

जिल्लास्तरीय परीक्षा - कक्षा ८ को अन्तमा लिइने परीक्षा

सिकाइ उपलब्धि - विद्यार्थीहरुले कक्षा ८ को अन्तमा लिइने जिल्लास्तरीय परीक्षामा प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्क ।

संस्थागत विद्यालय - नेपाल सरकारबाट नियमितरूपमा अनुदान नपाउने गरी अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त विद्यालय।

सामुदायिक विद्यालय - नेपाल सरकारबाट नियमितरूपमा अनुदान पाउने गरी अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त विद्यालय ।

तृतीय श्रेणी - ३२ प्रतिशत देखि ४४ प्रतिशत सम्मको अङ्क

द्वितीय श्रेणी - ४५ प्रतिशत देखि ६९ प्रतिशत सम्मको अङ्क

प्रथम श्रेणी - ६० प्रतिशत भन्दा माथिको अङ्क

परिच्छेद : दुई

सैद्धान्तिक खाका र साहित्यको पुनरावलोकन

२.१. अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका

कुनैपनि विषयमा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको ज्ञान, सीप वा बोधलाई मापन गर्न तयार गरिएको परीक्षणलाई उपलब्धि परीक्षण भनिन्छ। उपलब्धि परीक्षणले विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको उपलब्धिको मापन गर्दछ। यसरी उपलब्धि मापन गर्ने विभिन्न सिद्धान्त तथा तरिकाहरू प्रतिपादन भएपनि रसायन शास्त्र र भौतिक विज्ञान जस्तो कुनै पनि सिद्धान्त शतप्रतिशत ठीक र शतप्रतिशत बेठीक पनि हुँदैनन्। अतः यस अध्ययनसँग मिल्दाजुल्दा देखिएका र यस अध्ययनलाई सहज बनाउने केही दार्शनिक एवम् शिक्षाविद्हरूले परीक्षण गरी प्रतिपादन गरेका केही सिद्धान्त निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ।

बान्दुराका अनुसार मानिस विवेकशील प्राणी हो। बालक भविष्यमा जे बन्नु पर्ने हो त्यो समाजबाटै सिक्दछ। बुबा, आमा, छरछिमेक, साथीभाई, शिक्षक तथा अन्य विभिन्न व्यक्तिहरूको व्यवहार अवलोकन गरेर आफूले पनि त्यस्तै व्यवहारको पुनरावृत्ति गर्दछ। मानव व्यक्तित्व विकासमा अवलोकन र अनुकरणात्मक सिकाइको महत्वपूर्ण भूमिका छ। नयाँ व्यवहार प्राप्तमा ज्ञानात्मक एवम् प्रतीकात्मक कार्य गर्ने तरिकाको अति महत्व छ। तादात्मीकरण त्यस्तो प्रक्रिया हो, जसमा सिकारुहरू अरुका गुण, व्यवहार, विशेषताहरूलाई आफ्नै ठानेर सोच्ने अनुभव एवम् व्यवहार गर्ने हुन्छन्। उनका अनुसार जीवित एवम् साङ्केतिक नमुनाद्वारा प्रदर्शित कार्यहरू प्रवृत्ति तथा संवेग प्रक्रियाहरूलाई कुनै व्यक्ति वा बालकले उतार्न खोज्ने प्रवृत्तिलाई तादात्मीकरण भनिन्छ। मानिसका भविष्यका व्यवहारको निर्धारणमा उसका विगतका व्यवहारले पनि प्रभाव पार्दछ। विगतका व्यवहारको प्रयोग र पुनर्वलमा भर पर्दछ। पुनर्वलले अन्य व्यवहार अवलोकन गरी आफ्नो व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउँछ। सामाजिक सिकाइको अर्थ नै अन्य वस्तु, बूढापाका, विद्वान र विभिन्न सीप भएकाहरूको आदर्श र व्यवहारलाई नमुना मानी आफै पनि त्यस्तो व्यवहार अभ्यास गरी सिकने प्रक्रिया हो। आफ्नो अन्तर्दृष्टि तथा ज्ञानात्मक क्षमतासमेत प्रयोग गरेर सामाजिक व्यवहार पहिचान गरी सिकने गरिन्छ। अनुकरणबाटै सिकने हुनाले यस सिद्धान्तलाई अनुकरण सिकाइ सिद्धान्त, तादात्मीकरण सिकाइ सिद्धान्त र सामाजिक सिकाइ सिद्धान्त पनि भनिन्छ। उनका अनुसार सिकाइलाई प्रभाव पार्ने नमुनाहरूमा ध्यानात्मक प्रक्रिया, धारणा प्रक्रिया, क्रियात्मक पुनः उत्पादन प्रक्रिया, पुनर्वल र अभिप्रेरणात्मक प्रक्रिया रहेका छन् भने सामाजिक सिकाइमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूमा नमुना वातावरण, नमुना व्यवहार, सिकारुको भूमिका, पुरस्कार र दण्डको भूमिका प्रमुख मानिएको छ (भट्टराई, २०६१ वाट उद्धृत)।

विनेट, (१९१६) ले सामान्य बौद्धिक परीक्षणका लागि स्कटल्याण्डमा ५०० छात्र र ५०० छात्राको परीक्षण उपलब्धि गर्दा कुनै खास फरक पाएनन्। उनले फेरि १९२६ मा पुनः ४४४ जना छात्र ४३० जना छात्राको उपलब्धि परीक्षण गर्दा उपलब्धिमा समानता रहेको पाए। विनेटले १९३७ मा अङ्क गणित तर्कशास्त्रको बारेमा अध्ययन गर्दा हरेक उमेरसमूहका छात्राहरूभन्दा छात्रहरूको उपलब्धि उच्च रहेको पाए। सेरिड, (१९९३) ले गरेको अध्ययन अनुसार गणित, विज्ञान र अंग्रेजी विषयको शैक्षिक उपलब्धि सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयका छात्रछात्राको उच्च रहेको बताइएको छ।। टरमेन र टेलर (१९४२) अनुसार बौद्धिकतामा लैङ्गिक विभेद रहेको पाइए तापनि मानसिक खुबी छुट्याउन कुनै ठोस मानवीय सूचकको बारेमा उल्लेख गरेको पाईएको छैन। उनीहरूका अनुसार छात्राहरू मौखिक समस्यामा अगाडि रहेका छन्। विश्वव्यापीरूपमा छात्राहरू भाषिक दक्षतामा अगाडि छन् भने छात्रहरू विज्ञान र गणितमा

अगाडि छन् । त्यस्तै मेकानिकल कार्यमा छात्रहरु अगाडि रहेका छन् भने संवेदनशील सोचाइमा छात्राहरु अगाडि छन् । बालकको उमेरले मानसिक क्षमतामा फरक पार्दछ (पौडेल, २०६५ वाट उद्धृत) ।

२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

कुनै पनि अध्ययन अनुसन्धान गर्दा सम्बन्धित साहित्यको अध्ययनबाट सहयोग पुग्दछ । सम्बन्धित साहित्य भनेको अध्ययन अनुसन्धानसँग सम्बन्धित विषयवस्तुमा गरिएको शोध,अध्ययन वा अनुसन्धान भन्ने बुझिन्छ । जिल्ला- स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धि सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान नभएको तथा यस अध्ययन सँग मिल्ने साहित्यको अभाव भए पनि यस्तै अध्ययन सँग सम्बन्धित केही साहित्यको अध्ययन गरिएको छ जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

पौडेल, (२०६५) द्वारा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरुमा शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा एउटा शोधकार्य गर्नुभएको पाइयो । जसमा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका दुईवटा निजी विद्यालयहरु र दुईवटा सामुदायिक विद्यालयहरुको मिति २०५९-२०६३ आधार बनाएर अध्ययन गरिएको छ । उक्त शोधमा निजी र सामुदायिक विद्यालयहरुको उत्तीर्ण श्रेणी, लिङ्ग र जात जातिका आधारमा एस.एल.सी.परीक्षाको विगत ५ वर्षको नियमित तर्फको परीक्षाफलको आधारमा तालिका प्रस्तुति र विश्लेषण गरिएको छ । छनौट भएका विद्यालयहरुको विगत चार वर्षको एस.एल.सी.परीक्षाको परीक्षाफलसँग सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको विगत चार वर्षको परीक्षाफलको तुलना गरी विश्वसनियता निकालिएको छ । साथै छनौट भएका विद्यालयहरुको शिक्षक विवरण विद्यार्थी विवरण, आयव्ययसमेत देखाइएको छ । शोध अनुसार सामुदायिक विद्यालयहरुमा नेपाल सरकारको ठूलो लगानी भएर पनि प्रतिफलमा खासै सुधार आउन सकेको छैन । विगत पाँच वर्षको सामुदायिक विद्यालयको कुल उत्तीर्ण प्रतिशत ५१ र निजी विद्यालयको कुल उत्तीर्ण प्रतिशत ९१ रहेको छ । निजी विद्यालयहरुले भौतिक तथा मानवीय साधनहरुलाई बढी भन्दा बढी उपयोग गर्ने गरेको र सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा निजी विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धि राम्रो रहको छ । सामुदायिक विद्यालयहरुले पनि अगामी दिनहरुमा स्रोतसाधनहरुलाई सकेसम्म बढी भन्दा बढी प्रयोग गर्न निरन्तररूपमा लाग्नु पर्ने सुझाव प्रस्तुत गर्नु भएको छ (पौडेल, २०६५) ।

भण्डारी, (२०६३) ले गुल्मी जिल्लाको संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका टेष्ट परीक्षाको गणित विषयको विद्यार्थीहरुले प्राप्त गरेको उपलब्धि को तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा एउटा शोधकार्य गर्नुभएको पाइयो । उक्त शोधका लागि परिमाणात्मक र गुणात्मक दुवै विधिहरु अपनाइएको र विद्यालयको छनौट गर्दा ग्रामीण क्षेत्रका संस्थागत दुई र सामुदायिक दुई, सहरीक्षेत्रका संस्थागत दुई र सामुदायिक दुई विद्यालयहरुलाई सम्भावनायुक्त नमुना विधिका आधारमा छनौट गरिएको थियो । शिक्षक, विद्यार्थीहरुको छनौट पनि सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधिका आधारमा गरिएको थियो । निश्कर्षमा संस्थागत विद्यालयको गणित विषयको औसत उपलब्धि ६७.५१ प्रतिशत र सामुदायिक विद्यालयको गणित विषयको औसत उपलब्धि ३१.७५ प्रतिशत रहेको । सहरी क्षेत्रका विद्यार्थीको औसत उपलब्धि ४८.८१ प्रतिशत र ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरुको औसत उपलब्धि ४९.२५ प्रतिशत रहेको । छात्राहरुको शैक्षिक उपलब्धि ४८.२५ प्रतिशत र छात्रको शैक्षिक उपलब्धि ५१ प्रतिशत रहेको । समग्रमा सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि उच्च रहेको , सहरी र ग्रामीण क्षेत्रका र छात्रछात्राको उपलब्धिमा खासै भिन्नता नरहेको । गणित विषयको शिक्षणमा

शिक्षक तालिमको अभाव, अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको अभाव, शैक्षिक सामग्रीको अभाव रहेको । उल्लेखित समस्या समाधान गर्न शिक्षकहरूले शिक्षकहरूलाई तालिमको व्यवस्था, अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था, शिक्षण सामग्रीको व्यवस्था, तल्लो कक्षादेखि नै गणित विषयलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थी केन्द्रित विधिहरूको प्रयोग गर्नु पर्ने लगायत सुझाव प्रस्तुत गर्नुभएको छ (भण्डारी, २०६३) ।

काँले, (२०६०) द्वारा काठमाण्डौ जिल्लाको सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको कक्षा ८ को जिल्लास्तरीय परीक्षामा नेपाली विषयमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन नामक शोध गर्नुभएको पाइयो । शोधमा लागि परिमाणात्मक र गुणात्मक दुवै विधिहरू अपनाइएको र अध्ययनलाई काठमाडौं जिल्ला सहरी क्षेत्रका संस्थागत दुई र सामुदायिक दुई, ग्रामीण क्षेत्रका संस्थागत दुई र सामुदायिक दुई विद्यालयमा सीमित गरिएको थियो । विद्यालय, विद्यार्थीहरू लगायत नमुना छनौट सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधिको आधारमा गरिएको थियो । प्रश्नावली, अन्तर्वार्ताहरूबाट प्राथमिक तथ्याङ्क लिइएको थियो भने द्वितीय तथ्याङ्कको रूपमा जिल्ला स्तरीय परीक्षाको नतिजालाई लिइएको थियो । शोधको निष्कर्षमा सामुदायिक विद्यालयको नेपाली विषयको औसत उपलब्धि २७.७३ प्रतिशत र संस्थागत विद्यालयको औसत उपलब्धि ४९.६३ प्रतिशत रहेको । ग्रामीण क्षेत्रको विद्यालयको औसत उपलब्धि ३५.४ प्रतिशत र सहरी क्षेत्रको विद्यालयको औसत उपलब्धि ४९.९६ प्रतिशत रहेको । छात्रहरूको औसत उपलब्धि ४०.८० प्रतिशत र छात्राहरूको औसत उपलब्धि ३६.७७ प्रतिशत रहेको । नेपाली विषयको शिक्षणमा देखीएका समस्याहरूमा सन्दर्भ सामग्रीको अभाव, घोकन्ते प्रवृत्ति, सृजनात्मकताको अभाव, तालिम प्राप्त शिक्षकको अभाव प्रमुख रूपमा रहेको । उल्लेखित समस्या समाधानका लागि पाठ्यक्रम सर्वसुलभ रूपमा उपलब्ध गराउनु पर्ने, शैक्षिक सामग्रीको यथेष्ट व्यवस्था गर्नु पर्ने, शिक्षकलाई तालिम दिनुपर्ने, कक्षाकोठामा ३५ भन्दा कम विद्यार्थी सङ्ख्या राखिनुपर्ने लगायतका सुझाव प्रस्तुत गर्नुभएको छ (काँले, २०६०) ।

गुरुङ, (१९९६) ले लमजुङ जिल्लाका विद्यार्थीहरूको set concept को तुलनात्मक अध्ययन विषयमा शोध गर्नु भएको पाइयो । उक्त शोधका उद्देश्यहरूमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको तुलना गर्नु, कक्षा ५ र ६ का विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको तुलना गर्नु र सहरी र ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको तुलना गर्नु रहेका थिए । उक्त उद्देश्यहरू पूरा गर्न अध्ययनलाई लमजुङ जिल्लामा सीमित गरिएको थियो । नमुना छनौट गर्दा सहरी क्षेत्रका कक्षा ५ का ४५ जना र कक्षा ६ का ३४ जना र ग्रामीण क्षेत्रका कक्षा ५ का २३ जना र कक्षा ६ का २८ जना विद्यार्थीहरूको सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधिको आधारमा गरिएको थियो । अध्ययन- अनुसार सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा निजी विद्यालयको विद्यार्थीको औसत उपलब्धि उच्च रहेको, ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीका तुलनामा सहरी क्षेत्रका विद्यार्थीको औसत उपलब्धि उच्च रहेको, कक्षा ५ को तुलनामा कक्षा ६ का ग्रामीण, सहरी र निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको set concept मा प्राप्त गरेको उपलब्धि उच्च रहेको उल्लेख छ (गुरुङ, १९९६) ।

पौडेल, (२०६५) ले कास्की जिल्लाका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूमा जिल्ला स्तरीय परीक्षाको विज्ञान विषयमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन विषयमा शोध गर्नुभएको पाइयो । अध्ययनलाई कास्की जिल्लामा सीमित गरिएको थियो । विद्यालय, शिक्षक, विद्यार्थी, अन्य उत्तरदाताहरूको छनौट सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधिबाट गरिएको थियो । अध्ययन अनुसार सामुदायिक विद्यालयको छात्रछात्राको तुलनामा संस्थागत विद्यालयका छात्र छात्राको औसत उपलब्धि उच्च रहेको । छात्र र छात्राको औसत उपलब्धिमा समानता रहेको । विज्ञान विषय शिक्षणमा

प्रभाव पार्ने तत्वहरुमा विज्ञान प्रयोगशालाको अभाव, शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग नहुनु, प्रयोगात्मक कक्षाको छुट्टै व्यवस्था नहुनु, एउटै कक्षामा विद्यार्थी सख्या बढी हुनु, सहायक पाठ्यपुस्तकको अभाव आदि उल्लेख भएको। विज्ञान विषयमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने तत्व निराकरण गर्न हरेक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था, शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था, प्रयोगात्मक कक्षाको छुट्टै व्यवस्था, विज्ञान प्रदर्शनीको आयोजना, विद्यार्थी सख्याको आधारमा शिक्षकको व्यवस्था लगायत सुझाव प्रस्तुत गर्नुभएको पाइयो (पौडेल, २०६५)।

सेरिड, (१९९८) ले Study on management Practice in public and Private School विषयक अनुसन्धान गरेको थियो। जसमा निजी र सार्वजनिक विद्यालयहरुको व्यवस्थापनको प्रभावकारिताको अध्ययनका लागि काठमाडौं जिल्लामा अध्ययनलाई सीमित गरी सम्भावनायुक्त नमुना छनोट विधिका आधारमा दुईवटा निजी र दुईवटा सार्वजनिक विद्यालयहरुको छनोट गरेको थियो। अध्ययन अनुसार सार्वजनिक विद्यालयको तुलनामा निजी विद्यालयहरुमा राम्रा सुविधाजनक भवन, कक्षाकोठा, डेक्सवेञ्च भएको, निजी विद्यालय र सार्वजनिक दुवै विद्यालयमा शैक्षिक सामग्री उतिकै भएपनि निजी विद्यालयले बढी प्रयोग गरेको, सार्वजनिक विद्यालयका शिक्षकको भन्दा निजी विद्यालयका शिक्षकहरुको शिक्षणभार बढी भएको, निजी विद्यालयको मुख्य आय स्रोत विद्यार्थी र सार्वजनिक विद्यालयको मुख्य आय स्रोत सरकारी अनुदान भएको। आगामी दिनहरुमा सार्वजनिक विद्यालयहरुले विद्यालयमा भएका स्रोतसाधनहरुको अधिकतम उपयोग गर्दै विद्यालय व्यवस्थापनमा विषेश जोड दिनु पर्ने सुझाव प्रस्तुत भएको छ (सेरिड, १९९८)।

हेल्मेन, (१९३३) ले १० वर्ष उमेरसमूहको छात्रछात्राको गणित विषयको उपलब्धिको अध्ययन गर्दा छात्राको तुलनामा छात्रको उपलब्धि २.६८ ले उच्च रहेको बताएको छ। लिकोन (१९२७) ले ७ देखि १६ वर्ष उमेर समूहका छात्रछात्राहरुमा गरिएको उपलब्धिमा छात्र र छात्राको बीचमा ज्यादै न्यून र अस्थिररूपमा फरक रहेको उल्लेख छ (पौडेल, २०६५ वाट उद्धृत)।

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र (२०६५) का अनुसार सामाजिक अध्ययन विषयमा एकीकृत भएका विषयहरुले विद्यार्थीहरुमा सामान्यतः भौगोलिक अवस्थिति, प्राकृतिक स्वरूप र हावापानी सम्बन्धी, आर्थिक क्रियाकलाप र स्रोत साधन सम्बन्धी, शासन र प्रशासन पद्धति सम्बन्धी, ऐतिहासिक घटना र अवस्था सम्बन्धी, मानवको उत्पत्ति र सभ्यता सम्बन्धी, मानव समाजको विकास, पारिवारिक जीवन र त्यसको व्यक्तिमा असर सम्बन्धी, मानिसको इच्छा, चाहना र रुचि सम्बन्धी, मानव समाजको विश्वास, दर्शन र दृष्टिकोण सम्बन्धी, अवधारणाहरुको विकास गराउन मद्दत पुऱ्याउँछ (सामाजिक अध्ययन विषयभित्र समावेश भएका विषयहरु अनुसूची १मा उल्लेख गरिएको छ) (शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र २०६५)।

पाँडे, (२०५२) का अनुसार सामाजिक अध्ययन विषयको सर्वसम्मत परिभाषा खोज्न कठिन छ। यसको क्षेत्र व्यापक भएकाले यसलाई विभिन्न विद्वानहरुले विभिन्न किसिमबाट परिभाषित गरेका छन्। इनसाइक्लोपेडिया अफ एजुकेशन रिसर्च अनुसार कसैले यो निश्चित गर्नु हुँदैन कि सामाजिक अध्ययन इतिहास, भूगोल र नागरिक शास्त्रको गणितीय योग हो। निश्चय नै यसले यी विषयहरुबाट सामग्री प्राप्त गर्दछ तर यसले त्यस्तो सामग्रीलाई ग्रहण मात्र गर्दछ, जसले मानवको वर्तमान तथा दैनिक जीवनको सम्बन्धलाई स्पष्ट गर्दछ। यस कुरामा सावधानीपूर्वक ध्यान दिनुपर्दछ। यसको स्वरूप परम्परागत विषय जस्तो नभएर एउटा क्षेत्र जस्तो लाग्छ। वेस्लेका अनुसार मानव सम्बन्ध सँग सम्बन्धित विषयहरु नै सामाजिक अध्ययन हो। मिखालिस भन्छन्- मानव सम्बन्ध सँग सम्बन्धित मानवको सामाजिक र भौतिक

वातवरण सँगको अन्तर्क्रिया नै सामाजिक अध्ययन हो । मुन्त्रोको विचारमा सामाजिक शिक्षाले मानव सम्बन्धसँग सोभै सम्बन्धित विषय समेटेको हुन्छ । सामाजिक अध्ययनको क्षेत्र व्यक्ति, घर परिवार, छरछिमेक, समुदाय, स्थानीयस्तर, जिल्लास्तर, क्षेत्रस्तर, राष्ट्रियस्तर र अन्तराष्ट्रियस्तरसम्म फैलिएको हुन्छ । सामाजिक अध्ययनले विद्यार्थीलाई आत्मिक व्यक्तित्वगत, पारिवारिक जीवनका समस्यादेखि लिएर अन्तराष्ट्रिय समस्या बुझ्न मद्दत गर्दछ । यसले बालबालिकाहरूलाई समाजोपयोगी नागरिक बनाउन, पारस्परिक प्रेम आपसी सहानुभूति, भातृत्वको भावनाको विकास गराउँदै विश्व नागरिकको ज्ञान प्रदान गर्न, समाजमा उत्पन्न परिवर्तनलाई स्वीकार्न र तीनबाट उत्पन्न समस्यालाई गम्भीरता पूर्वक समाधान गर्न, वर्तमान प्रजातान्त्रिक युगमा विशाल दृष्टिकोण, सहिष्णुता र आत्म-नियन्त्रणको भावना विकास गराई सामाजिक र राजनीतिक प्रगतिमा सक्रिय सहभागी हुने क्षमताको विकास गराउन मद्दत गर्दछ (सामाजिक अध्ययन विषयको क्षेत्र अनुसूची २ मा उल्लेख गरिएको छ)(पाँडे, २०५२) ।

कोइराला, (२०६५) ले एस्.एल्.सी. परीक्षामा सामाजिक शिक्षा विषयको प्राप्ताङ्कमा प्रभाव पार्ने कारक तत्वहरूको अध्ययन शीर्षकमा एउटा शोधकार्य गर्नुभएको पाइयो । उक्त अध्ययन अनुसार एस्.एल्.सी. परीक्षामा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूले सामाजिक शिक्षा विषयमा प्राप्त गर्ने प्राप्ताङ्क उत्कृष्ट नभएको । यसका कारणहरूमा ग्रीड अनुसार अभ्यास नहुनु , मार्क टेबुलेसनमा कमजोरी हुनु , उत्प्रेरणा र पुरस्कारको व्यवस्था नहुनु उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै अध्ययन अनुसार छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरूको प्राप्ताङ्क घटी छ । यसका कारणहरूमा छात्राहरू घरायसी काममा अल्मलिनु समाजमा स्वतन्त्र रूपले सामाजिक विषयवस्तुको अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त गर्न नपाउनु आदि उल्लेख गरिएको छ । सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक शिक्षा विषयको प्राप्ताङ्क वृद्धि गर्न उत्कृष्ट प्राप्ताङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरूलाई पुरस्कारको व्यवस्था, न्यून प्राप्ताङ्क प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि विशेष कोचिङ कक्षाको व्यवस्था, पर्याप्त शैक्षिक, सन्दर्भ, पूरक सामग्रीको व्यवस्था, पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिकाको पूर्ण प्रयोग, विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधि, मार्कटेबुलेशनमा होसियारी, वैज्ञानिक रूपमा प्रश्नपत्र निर्माण लगायतका सुझावहरू प्रस्तुत गर्नुभएको छ (कोइराला, २०६५) ।

अधिकारी, (२०६३) ले नेपालमा सामाजिक अध्ययन शिक्षणको विद्यमान अवस्था र समाधान शीर्षकमा एउटा समसामयिक लेख लेख्नुभएको पाइयो । उक्त लेखअनुसार एस्.एल्.सी परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयमा (२०५७-०६०) ४ वर्षको विद्यार्थीहरूको औसत उत्तीणाङ्क ८० प्रतिशत भन्दा माथि रहेको र औसत प्राप्ताङ्क ४२ प्रतिशत भन्दा वढी रहेको छ । यस तथ्याङ्कले विद्यार्थीहरू सामाजिक अध्ययन विषयमा वढी उत्तीर्ण भए पनि औसत तथ्याङ्क ४२ प्रतिशत भन्दा माथि नहुनुले पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका उद्देश्यहरू हासिल हुन नसकेको भल्कन्छ । त्यसै गरी मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखिएका समस्याहरूलाई सुधार गरी अगाडि वढ्नु पर्ने अवस्था रहेको छ । सामाजिक अध्ययन विषयका मुख्य समस्याहरूमा योग्य पर्याप्त शिक्षकको अभाव , शिक्षण विधिमा व्याख्यान विधिको अत्यधिक प्रयोग, शिक्षकहरूलाई तालिमको अभाव, पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक क्रियाकलापमुखी भए पनि सोही अनुसार प्रयोग नहुनु , सामाजिक अध्ययन विषयको तालिम प्रदान गर्न योग्य र पर्याप्त प्रशिक्षकको अभाव रहनु लगायत रहेको छन। उपर्युक्त समस्याहरू समाधान गर्न अनिवार्य रूपमा सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्नु पर्ने, शिक्षकलाई तालिमको व्यवस्था, सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षण गर्दा गर र सिकको अवधारणमा जोड, सन्दर्भ र स्वअध्ययन सामग्रीको पर्याप्त व्यवस्था, कक्षा कोठा व्यवस्थापन, सञ्चार,

अन्तरक्रिया , शैक्षिक सामग्री विकास तथा प्रयोग गर्न तथ्य व्यवहार र मनोवृत्ति सुधार गर्न सक्ने जस्ता शिक्षण सीपहरु हासिल गर्न अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ (अधिकारी,२०६६) ।

२.३ शैक्षिक उपादेयता

सामाजिक अध्ययन विषय विभिन्न विषयको एकीकृत रूप हो । यो विषय समसामयिक र दैनिक जीवनयापनका लागि आवश्यक विषयको रूपमा रहेको छ । विभिन्न विषयको एकीकृत रूप भएकोले यस विषयको शिक्षणका लागि सामाजिक शिक्षा सम्बन्धी ज्ञान भएको, अनुभवी, तालिम प्राप्त शिक्षकको आवश्यकता पर्दछ । आजका बालबालिका नै भोलिका देशका कर्णधार भएकाले उनीहरुलाई असल नागरिक बनाउन पारस्परिक प्रेम, सद्भाव र भातृत्व जस्ता भावना जगाउन आवश्यक हुन्छ । सामाजिक भावनाको विकास गराउने एक मात्र विषय सामाजिक अध्ययन भएकाले यसलाई प्रभावकारी रूपमा अध्ययन अध्यापन गर्नुपर्दछ । सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि भएमा समाजमा सहयोग, प्रेम, अन्तरनिर्भरता र सामाजिक एकतामा सहयोग पुग्दछ ।

सामाजिक सद्भाव र एकताको आधार मानिएको सामाजिक अध्ययन विषयको तुलनात्मक अध्ययन गर्न माथि अध्ययन गरिएका शोध एवम अध्ययनका निष्कर्षलाई महत्वपूर्ण मानिएको छ । बान्दुराको सामाजिक सिकाई सिद्धान्तले मानिसहरुले अनुकरणबाट सिक्ने तथ्यलाई उजागर गर्दै सिकाइमा पुरस्कार र दण्डको महत्वपूर्ण भूमिका रहने बताएको छ । प्रस्तुत शोधमा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा के कस्ता तत्वहरुले प्रभाव पार्दछन् भनी पत्ता लगाई समाधानका उपाय प्रस्तुत गरिने हुँदा उक्त सिद्धान्तलाई प्रमुख आधार मानिएको छ । त्यसै गरी विनेटको अध्ययनले अंक गणित र तर्क शास्त्रमा छात्राको भन्दा छात्रको सिकाई उपलब्धी उच्च रहेको बताएको छ । यस अध्ययनमा सामाजिक अध्ययन विषयमा छात्र र छात्राको सिकाइ उपलब्धीको तुलना गरिने हुँदा उक्त विनेटको अध्ययनले प्रस्तुत शोधका लागि सैद्धान्तिक आधार प्रस्तुत गरेको छ । त्यसै गरी माथि उल्लेखित अन्य अध्ययनहरु प्रस्तुत शोध सँग मिल्दा जुल्दा देखिएको हुँदा प्रस्तुत शोधलाई मार्गनिर्देश गरी सहयोग पुऱ्याउने विश्वास लिइएको छ । जिल्लास्तरीय परीक्षाको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गरी सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरुको पहिचान गरी उपयुक्त तथ्य कारणहरु पत्ता लगाई आवश्यक सुझाव प्रस्तुत गरी सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउन प्रस्तुत अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउने विश्वास गरिएको छ ।

परिच्छेद : तीन

अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा

यस अध्ययनमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्न र छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्न परिमाणात्मक विधि अपनाएको छ भने सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको पहिचान गरी समधानका उपायहरू पत्ता लगाउन गुणात्मक विधि प्रयोग गरिएको छ ।

३.२ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया

३.२.१ जनसङ्ख्या

यस अध्ययनको लागि निम्न अनुसारको जनसङ्ख्या लिइएको छ ।

- (क) भोजपुर जिल्लामा २०६४,२०६५ र २०६६ सालको जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामेल भएका सम्पूर्ण विद्यार्थीहरू ।
- (ख) कक्षा ८ मा सामाजिक अध्ययन विषय पढाउने सम्पूर्ण संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरू ।
- (ग) भोजपुर जिल्लाका कक्षा - ८ सञ्चालन भएका सम्पूर्ण विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू ।
- (घ) भोजपुर जिल्लामा कार्यरत विद्यालय निरीक्षक र स्रोतव्यक्तिहरू ।
- (ङ) भोजपुर जिल्लामा २०६४,२०६५ र २०६६ सालको जिल्लास्तरीय परीक्षामा सामेल भएका सम्पूर्ण परीक्षार्थीहरूका अभिभावकहरू ।
- (च) भोजपुर जिल्लामा कक्षा - ८ सञ्चालन भएका सम्पूर्ण विद्यालयहरू ।

३.२.२ नमुना छनौटका आधार र विधि

विद्यालय छनौट:

भोजपुर जिल्लामा कक्षा ८ सञ्चालन भएका संस्थागत विद्यालयहरूको सङ्ख्या ३ र सामुदायिक विद्यालयको सङ्ख्या ८१ रहेको छ । त्यसैगरी श्री विद्योदय उ.मा.वि. स्रोतकेन्द्र, भोजपुर अर्न्तगत कक्षा -८ सञ्चालन भएका विद्यालयहरू संस्थागत ३ वटा र सामुदायिक ४ वटा रहेका छन् । त्यसकारण संस्थागत विद्यालय दुईवटा र सामुदायिक विद्यालय दुईवटा सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधि (Random Sampling) को आधारमा छनौट गरिएको छ ।

विद्यार्थीको छनौट:

विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्क लिन छनौट गरिएका संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको रोल नं. अनुसार छुट्टाछट्टै चिह्न निर्माण गरी प्रत्येक विद्यालयबाट आधा छात्र र आधा छात्रा पर्ने गरी सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधि (random sampling) को आधारमा शै.स. २०६४,२०६५ र २०६६ को जिल्लास्तरीय परीक्षा उत्तिर्ण गरेका प्रत्येक विद्यालयका एक शै. स. मा १०।१० जनाका दरले जम्मा १२० जना विद्यार्थीहरूको छनौट गरिएको छ । त्यसै गरी प्रतिक्रिया लिनका लागि २०६६ सालको जिल्ला स्तरीय परीक्षा उत्तीर्ण गरी हाल कक्षा ९ मा अध्ययनरत प्रत्येक विद्यालयका २ जना छात्र र २ जना छात्रा पर्ने गरी जम्मा १६ जना छात्र छात्रा छनौट गरिएको छ ।

शिक्षकहरूको छनौट:

छनौट गरिएका विद्यालयका कक्षा ८ मा सामाजिक अध्ययन विषयको अध्यापन गर्ने शिक्षकहरू मध्येबाट प्रत्येक विद्यालयबाट १/१ जना पर्ने गरी सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधि (Random sampling) को आधारमा ४ जना शिक्षक छनौट गरिएको छ ।

प्र.अ., र स्रोत व्यक्तिको छनौट:

छनौट गरिएका विद्यालयका प्र.अ. ४ जना र १ जना स्रोत व्यक्तिको छनौट उद्देश्य पूर्ण विधिको आधारमा गरिएको छ । विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १

छनौट भएका विद्यालयहरू अन्तर्गतका नमूनाको आकार

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	शिक्षक	प्र.अ.	स्रोत व्यक्ति	विद्यार्थी			अभिभावक
					छात्र	छात्रा	जम्मा	
१	श्री सिद्धकाली ई. वो. स्कुल, भोजपुर	१	१	१	२	२	४	२
२	श्री सगरमाथा इ.वो. स्कुल, भोजपुर	१	१		२	२	४	२
३	श्री पञ्चकन्या मा वि. बोखिम	१	१		२	२	४	२
४	श्री यशोधरा उ. मा. वि. टक्सार	१	१		२	२	४	२
५	जम्मा	४	४	१	८	८	१६	८

३.३ तथ्याङ्क संकलनका सामग्रीहरू (Data Collection tools/ Instrumentations)

यस अध्ययनको लागि निम्न साधनहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

३.३.१ अन्तर्वार्ता

विद्यार्थी, शिक्षक, प्र.अ., अभिभावक र स्रोतव्यक्तिसँग प्रतिक्रिया लिन प्रश्नावली निर्माण गरी प्रश्नहरू सोधिएका छन् । अन्तर्वार्ताको लागि खुल्ला र बन्द दुवै प्रश्नहरू निर्माण गरिएको छ ।

३.३.२ कक्षा अवलोकन फारम

कक्षा अवलोकन गर्न अवलोकन फर्म निर्माण गरिएको छ र स्थलगत कक्षाअवलोकन गरी देखिएका व्यवहार फर्ममा भरी तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गरिएको छ ।

३.३.३ अन्य साधन

जि.शि.का. भोजपुरबाट जिल्लास्तरीय परीक्षा २०६४, २०६५ र २०६६ को प्रत्येक विद्यालयबाट १०१० जना गरी जम्मा १२० विद्यार्थीको प्राप्ताङ्क मार्कलेजरबाट लिइएको छ र उक्त तथ्याङ्कको आधारमा विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गरिएको छ ।

३.४ तथ्याङ्कको स्रोत

४.१ प्राथमिक तथ्याङ्क

(क) छनौट गरिएका विद्यालयमा स्थलगत रूपमा भ्रमण गरेर विद्यालयको प्रशासनिक अवस्थादेखि लिएर सम्पूर्ण विद्यार्थी एवम् शैक्षिक अवस्थाको बारेमा अवलोकन गरिएको छ ।

(ख) छनौट गरिएका विद्यालयका प्र.अ. शिक्षकहरूसँग प्रत्यक्ष भेटघाट गरी अन्तर्वार्तालाई लिई प्रश्नावली भरिएको छ ।

(ग) छनौट गरिएका विद्यालयका अभिभावकहरूसँग प्रत्यक्ष भेटघाट, छलफल र अन्तर्वार्ता लिइएको छ ।

(घ) जिल्ला शिक्षा कार्यालय भोजपुरमा गई भेटघाट र छलफल गरिएको छ । ३.४.२ द्वितीय तथ्याङ्क

जिल्ला शिक्षा कार्यालय भोजपुरमा गई लिइएको जिल्ला स्तरीय परीक्षा २०६४, २०६५ र २०६६ को मार्कलेजरलाई द्वितीय तथ्याङ्कको रूपमा लिइएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया

अध्ययनको उद्देश्यअनुसार यथार्थ जानकारी हासिल गर्न तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । यस अध्ययनमा सङ्कलित तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्न तालिकीकरण, चित्र, ग्राफ, चार्ट, प्रतिशत, औसत लगायतका तथ्याङ्कशास्त्रीय विधिहरू अपनाई सामाजिक विषयमा प्राप्त हुन आएका तथ्याङ्कको विश्लेषण गरिएको छ ।

परिच्छेद : चार

तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा व्याख्या

यस अध्ययनका उद्देश्यहरू संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्नु, छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको पहिचान गरी समाधानका उपायहरू सुझाउनु भएको हुदाँ यिनै उद्देश्यहरू हासिल गर्नका लागि छनौटमा परेका दुईवटा संस्थागत र दुईवटा सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ मा प्राप्त गरेको सिकाइ उपलब्धिको तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण, व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ। त्यसैगरी शिक्षासँग सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई प्रश्नावली भराई प्रतिक्रियाको विश्लेषण गरिएको छ भने कक्षा अवलोकन गरी अवलोकनमा देखिएका पक्षहरूको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ।

४.१ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना :

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्नको लागि छनौटमा परेका दुईवटा सामुदायिक र दुईवटा संस्थागत विद्यालयको शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ को सामाजिक अध्ययन विषयमा विद्यार्थीहरूको प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कलाई आधार मानी तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ।

४.१.१ औसत प्राप्ताङ्कको आधारमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय बीच सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना :

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना गर्न छनौटमा परेका दुईवटा सामुदायिक र दुईवटा संस्थागत विद्यालयको शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ को सामाजिक अध्ययन विषयमा विद्यार्थीहरूको प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कलाई आधार मानिएको छ र विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कको औसत निकाली तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ। जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका २

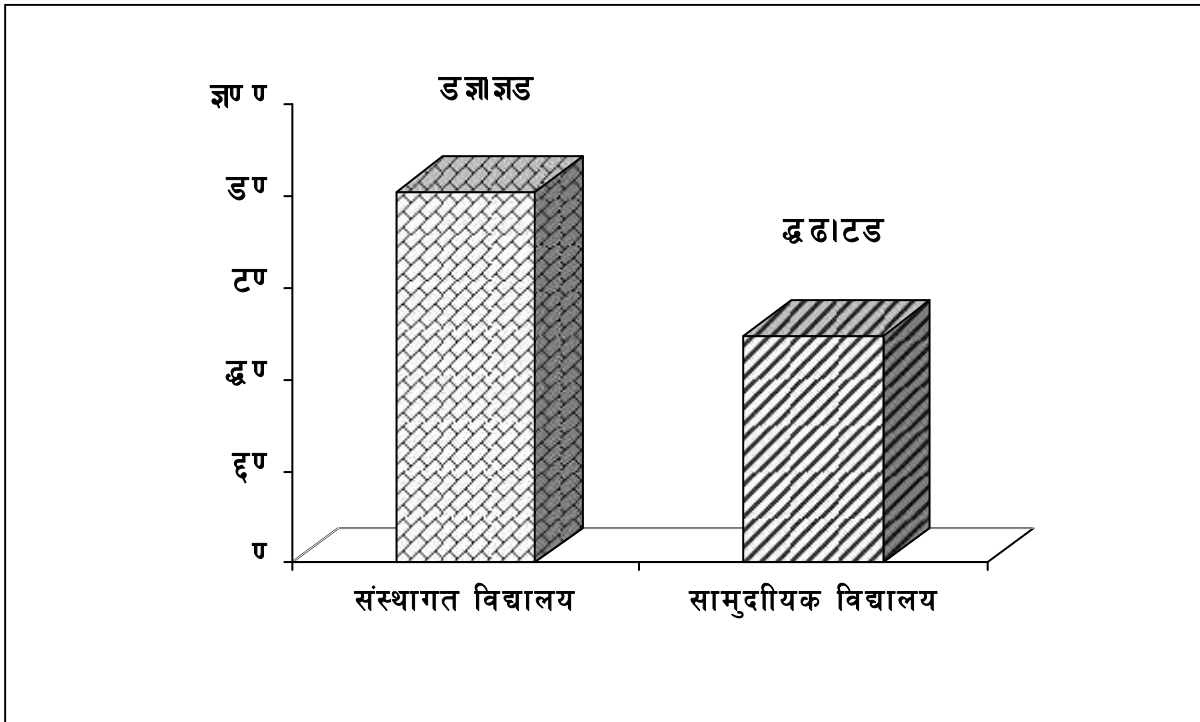
क्र.सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या		संस्थागत		सामुदायिक		
		संस्थागत	सामुदायिक	प्राप्ताङ्क	औसत	प्राप्ताङ्क	औसत	औसत फरक
१	२०६४	२०	२०	१६३८	८१.९	९३३	४६.६५	३२.२५

२	२०६५	२०	२०	१६१२	८०.६	१०६५	५३.२५	२७.२५
३	२०६६	२०	२०	१६२१	८१.०५	९८३	४९.१५	३१.९
जम्मा		६०	६०	४८७१	८१.१८	२९८१	४९.६८	३१.५

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

चित्र १

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको औसत प्राप्ताङ्कको अवस्था (३ वर्षको)

शै. स. २०६४ मा अध्ययनको लागि छनौट भएका दुईवटा संस्थागत विद्यालयका २० जना विद्यार्थीहरूको जम्मा प्राप्ताङ्क १६३८ र औसत प्राप्ताङ्क ८१.९% रहेको छ। त्यसैगरी छनौटमा परेका दुईवटा सामुदायिक विद्यालयका २० जना विद्यार्थीहरूको जम्मा प्राप्ताङ्क ९८३ र औसत प्राप्ताङ्क ४९.६५% रहेको छ। शै. स. २०६४ मा सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा ३२.२५% ले उच्च रहेको छ।

शै. स. २०६५ को संस्थागत विद्यालयको जम्मा प्राप्ताङ्क १६१२ र औसत प्राप्ताङ्क ८०.६% र सामुदायिक विद्यालयको जम्मा १०६५ र औसत प्राप्ताङ्क ५३.२५% रहेको छ। जसमा सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि २७.२५% ले बढी देखिन्छ।

शै. स. २०६६ को संस्थागत विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको जम्मा प्राप्ताङ्क १६२१ र औसत प्राप्ताङ्क ८१.०५% छ भने सामुदायिक विद्यालयको जम्मा प्राप्ताङ्क ९८३ र औसत प्राप्ताङ्क ४९.१५% रहेको छ। जसमा सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको औसत उपलब्धि ३१.९% ले बढी देखिन्छ।

शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ तीन वर्षको सामाजिक अध्ययन विषयमा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत छनौटमा परेका ६० जना विद्यार्थीहरूको प्राप्त गरेको जम्मा प्राप्ताङ्क ४८७१ र औसत प्राप्ताङ्क ८१.१८% रहेको छ भने सामुदायिक

विद्यालयमा अध्ययनरत छनौटमा परेका ६० जना विद्यार्थीहरूको जम्मा प्राप्ताङ्क २९८१ र औसत प्राप्ताङ्क ४९.६८% रहेको छ । सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि तुलनात्मक रूपमा ३१.५% ले उच्च रहेको देखिन्छ,

४.१.२ श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको आधारमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना :

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना गर्न विद्यार्थीले प्राप्त गरेको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको समेत आधारमा व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । जुन तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका ३ क

संस्थागत विद्यालय

क्र.सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	२०	१९	९५	१	५	-	-
२	२०६५	२०	२०	१००	-	-	-	-
३	२०६६	२०	२०	१००	-	-	-	-
जम्मा		६०	५९	९८.३३	१	१.६६	-	-

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

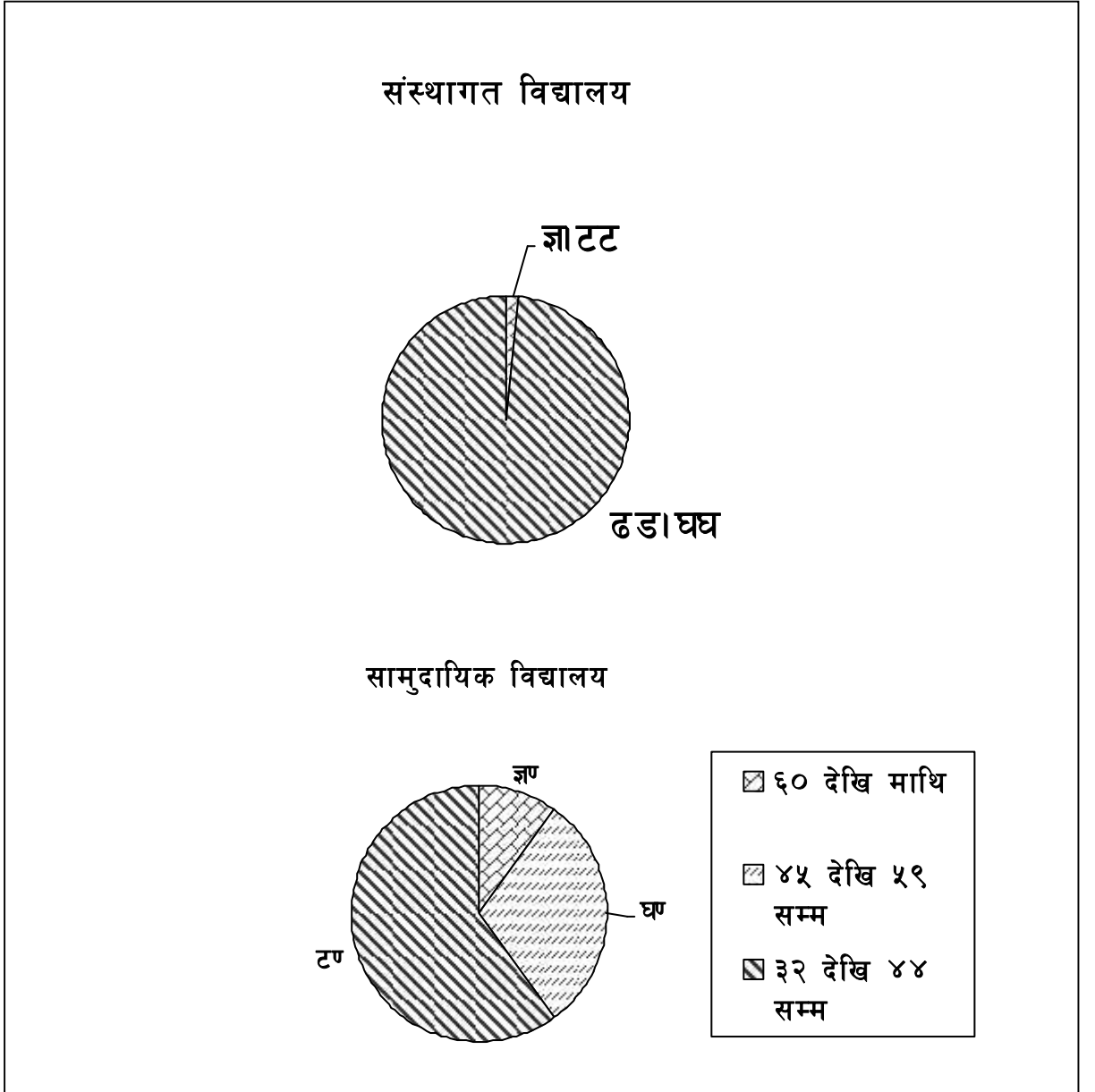
तालिका ३ ख

सामुदायिक विद्यालय

क्र.सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	२०	-	-	११	५५	९	४५
२	२०६५	२०	४	२०	१३	६५	३	१५
३	२०६६	२०	२	१०	१२	६०	६	३०
जम्मा		६०	६	१०	३६	६०	१८	३०

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था (३ वर्षको)

उपर्युक्त तालिका अनुसार शै. स. २०६४ मा संस्थागत विद्यालय तर्फ छनौटमा परेका २० जना विद्यार्थीहरू मध्ये १९ जना (९५%) प्रथम श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् भने १ जना (५%) द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । त्यसैगरी शै. स. २०६४ मा सामुदायिक विद्यालय तर्फ छनौटमा परेका २० जना विद्यार्थी मध्ये ११ जना (५५%) द्वितीय श्रेणीमा र ९ जना (४५%) तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् भने र सामुदायिक विद्यालयमा प्रथम श्रेणीमा कुनै पनि विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छैनन् ।

त्यसैगरी शै. स. २०६५ मा संस्थागत विद्यालयका २० जना (१००%) प्रथम श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् भने सामुदायिक विद्यालयका ४ जना (२०%) प्रथम श्रेणीमा, १३ जना (६५%) द्वितीय श्रेणीमा र ३ जनाले (१५%) तृतीय श्रेणी प्राप्त गरेका छन् । शै. स. २०६६ मा संस्थागत विद्यालयका २० जना (१००%) ले प्रथम श्रेणीको अड्क प्राप्त गरेका छन् भने सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१०%) ले प्रथम श्रेणी, १२ जना (६०%)ले द्वितीय श्रेणी र ६ जना(३०%) ले तृतीय श्रेणी प्राप्त गरेका छन् । शै. स. २०६४,२०६५ र २०६६ को जम्मा संस्थागत विद्यालयका ६० जना मध्ये ५९ जना (९८.३३%)ले प्रथम श्रेणी प्राप्त गरेका छन् भने १ जना (१.६६%) द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । संस्थागत विद्यालयमा सामाजिक अध्ययन विषयको तृतीय श्रेणीको प्राप्ताङ्क कुनैपनि विद्यार्थीहरूले ल्याएका छैनन् । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयका ६० जना मध्ये ६ जना (१०%) ले प्रथम श्रेणीमा, ३६ जना (६०%)ले द्वितीय श्रेणीमा र १८ जना (३०%) ले तृतीय श्रेणीको प्राप्ताङ्क प्राप्त गरेका छन् । यसरी संस्थागत विद्यालयका ९८.३३% विद्यार्थी र सामुदायिक विद्यालयका ६(१०%) विद्यार्थीले सामाजिक अध्ययन विषयमा प्रथम श्रेणीको अड्क प्राप्त गर्नुमा सामाजिक अध्ययन विषयमा भएको २५% पूर्णाङ्कको प्रयोगात्मक परीक्षा पनि जिम्मेवार रहेको देखिन्छ । प्रयोगात्मक परीक्षामा प्रायः १००% विद्यार्थीको प्राप्ताङ्क प्रथम श्रेणी भएको देखिन्छ ।

४.२ छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलना :

छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना गर्न छनौटमा परेका दुईवटा संस्थागत र दुईवटा सामुदायिक विद्यालयहरूका शै. स. २०६४,२०६५ र २०६६ को जिल्लास्तरीय परीक्षामा सहभागी भएका प्रत्येक विद्यालयको प्रत्येक वर्ष आधा छात्र र आधा छात्रा पर्ने गरी १० जना विद्यार्थीका दरले जम्मा १२०जना विद्यार्थी छनौट गरिएको थियो । उक्त छात्रछात्राहरूले प्राप्त गरेको उपलब्धिको सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका छात्र र छात्राको उपलब्धिको छुट्टाछुट्टै विश्लेषण गरिएको छ । जुन निम्न अनुसार रहेको छ :

४.२.१ संस्थागत विद्यालयको छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना :

संस्थागत विद्यालयको छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना गर्न शै.स. २०६५, २०६६ र २०६७ का छनौटमा परेका ३०/३० जना छात्र र छात्राले प्राप्त गरेको औषत र श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको आधारमा सिकाइ उपलब्धिको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । जुन तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ४ क

संस्थागत छात्र

क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	१०	८३५	८३.५	१०	१००	-	-	-	-
२	२०६५	१०	८७५	८७.५	१०	१००	-	-	-	-
३	२०६६	१०	८१४	८१.४	१०	१००	-	-	-	-
जम्मा		३०	२५२४	८४.१३	३०	१००	-	-	-	-

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

तालिका ४ ख

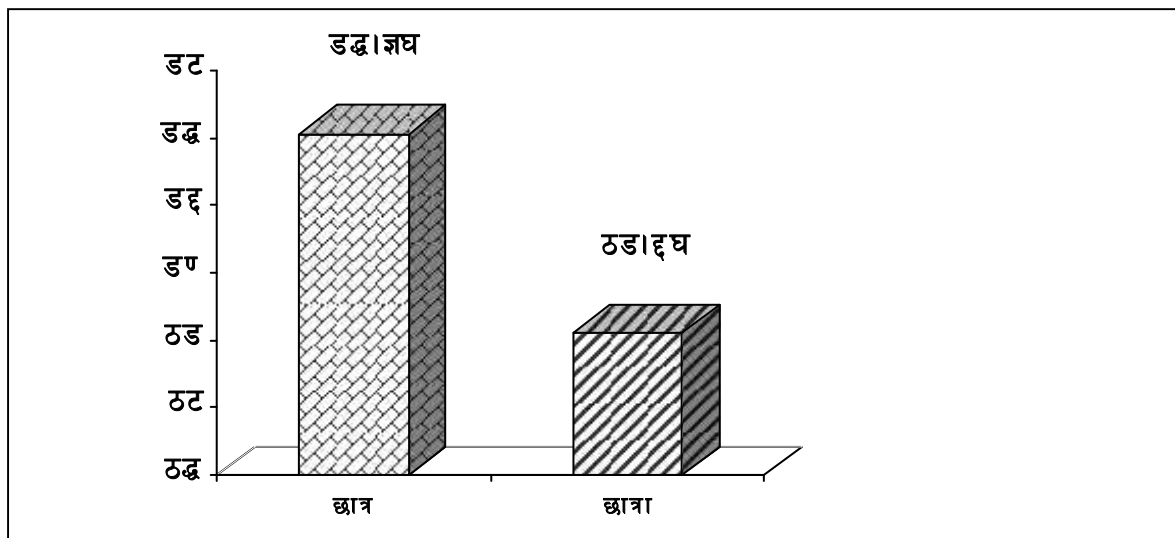
संस्थागत छात्रा

क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	१०	८०३	८०.३	९	९०	१	१०	-	-
२	२०६५	१०	७३७	७३.७	१०	१००	-	-	-	-
३	२०६६	१०	८०७	८०.७	१०	१००	-	-	-	-
जम्मा		३०	२३४७	७८.२३	२९	९६.६७	१	३.३३	-	-

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

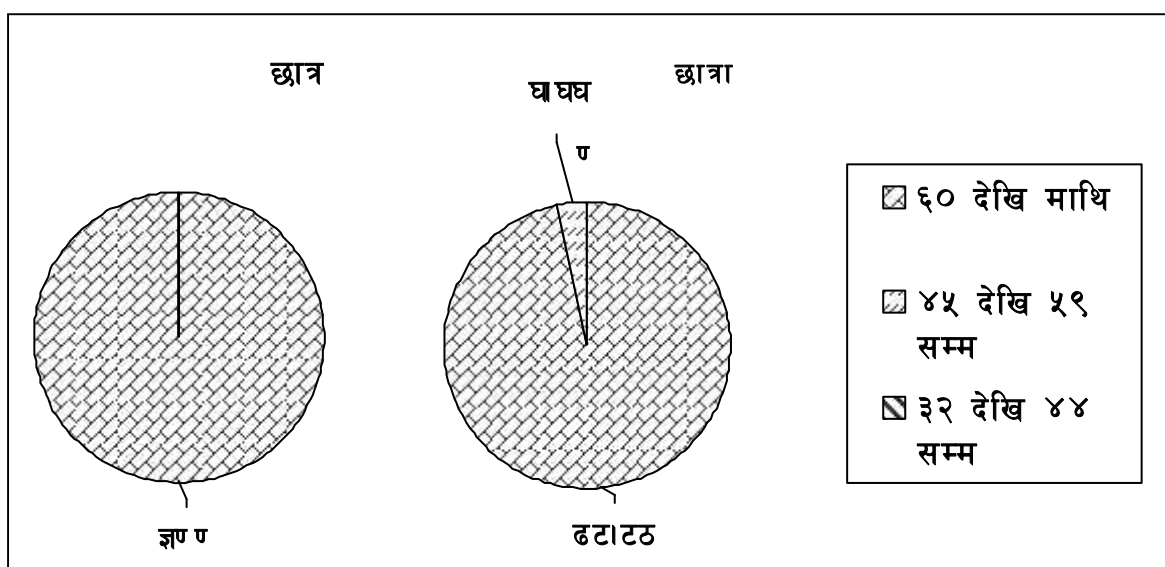
चित्र ३

संस्थागत विद्यालयको छात्र छात्राको औषत प्राप्ताङ्कको अवस्था (३ वर्षको)

चित्र ४

संस्थागत विद्यालयको छात्र छात्राको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था (३ वर्षको)

उपर्युक्त तालिका अनुसार शै. स. २०६४ मा संस्थागत विद्यालयका १० जना छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ८३५ र औसत ८३.५% रहेको छ भने सबै प्रथम श्रेणीको प्राप्ताङ्क ल्याई उत्तीर्ण भएका छन् । त्यसैगरी १० जना छात्राहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ८०३ र औसत ८०.३% रहेको छ भने १० जना मध्ये ९ जनाले प्रथम श्रेणी र १ जना (१०%) ले द्वितीय श्रेणी प्राप्त गरेका छन् । शै. स. २०६५ मा १० जना छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ८७५ र औसत ८७.५% र १० जना (१००%) नै छात्रहरुले प्रथम श्रेणी प्राप्त गरेका छन् । त्यसैगरी छात्रातर्फ १० जनाको जम्मा प्राप्ताङ्क ७३७ र औसत प्राप्ताङ्क ७३.७% रहेको छ भने १० जना (१००%) को नै छात्राले प्रथम श्रेणीको प्राप्ताङ्क हासिल गरेका छन् । शै. स. २०६६ मा छात्रतर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क ८१४, औसत ८१.४% र १० जना (१००%) नै प्रथम श्रेणी रहेको छ भने छात्रातर्फ कुल प्राप्ताङ्क ८०७ औसत ८०.७% र १० जना नै छात्राहरुले प्रथम श्रेणी हासिल गरेका छन् । शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ लाई समग्र रुपमा हेर्दा ३० जना छात्रहरु मध्ये ३० जना (१००%) नै प्रथम श्रेणी र जम्मा प्राप्ताङ्क २५२४, औसत प्राप्ताङ्क ८४.१३% रहेको देखिन्छ भने छात्रातर्फ ३० जनाको जम्मा प्राप्ताङ्क २३४७ औसत ७८.२३% र ३० मध्ये २९ (९६.६७%) प्रथम श्रेणी र १ (३.३३%) द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । यसबाट छात्रहरुको तुलनामा छात्रहरु कमजोर देखिन्छन् । छात्राहरुको औसत उपलब्धि ५.९% बढी देखिन्छ भने श्रेणीगत आधारमा प्रथम श्रेणीमा ३.३३% ले बढी देखिन्छ ।

४.२.२ सामुदायिक विद्यालयको छात्र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना :

सामुदायिक विद्यालयको छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना गर्न शै.स. २०६५, २०६६ र २०६७ का छनौटमा परेका ३०/३० जना छात्र र छात्राले प्राप्त गरेको औषत र श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको आधारमा सिकाइ उपलब्धिको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । जुन तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ५ क

सामुदायिक छात्र

क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	१०	४७६	४७.६	-	-	७	७०	३	३०
२	२०६५	१०	५६३	५६.३	३	३०	६	६०	१	१०
३	२०६६	१०	४९७	४९.७	१	१०	७	७०	२	२०
जम्मा		३०	१५३६	५१.२	४	१३.३३	२०	६६.६७	६	२०

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

तालिका ५ ख

सामुदायिक छात्रा

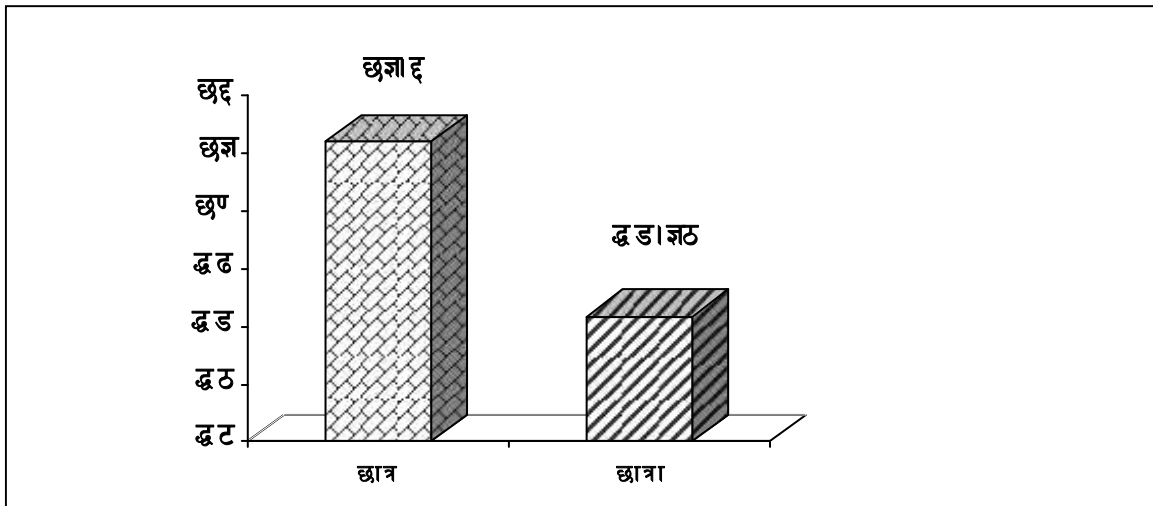
क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	१०	४५७	४५.७	-	-	४	४०	६	६०
२	२०६५	१०	५०२	५०.२	१	१०	७	७०	२	२०
३	२०६६	१०	४८६	४८.६	१	१०	५	५०	४	४०
जम्मा		३०	१४४५	४८.१७	२	६.६७	१६	५३.३३	१२	४०

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

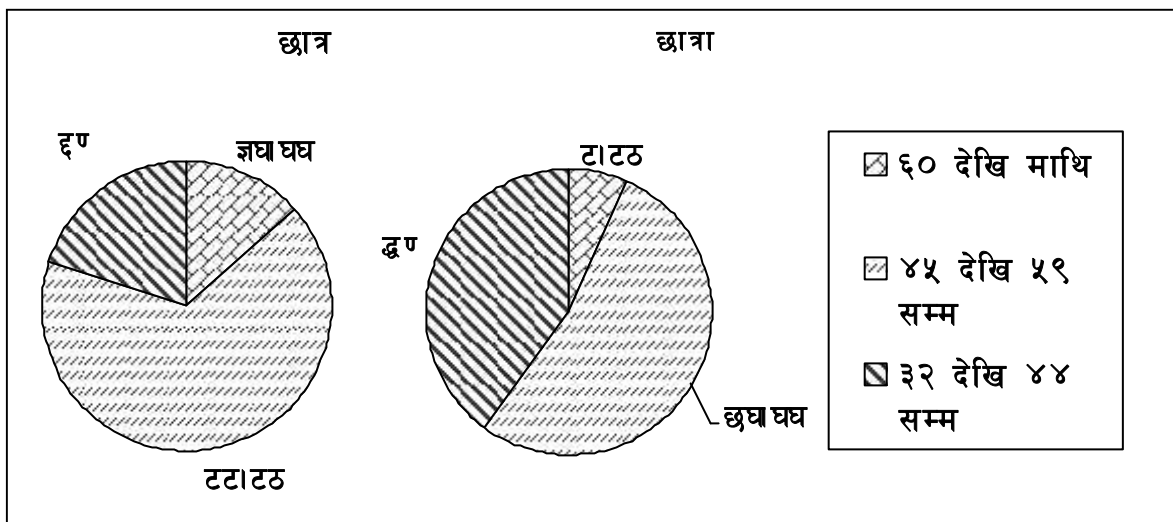

चित्र ५
सामुदायिक विद्यालयको छात्र छात्राको औसत प्राप्ताङ्कको अवस्था (३ वर्षको)

चित्र ६
सामुदायिक विद्यालयको छात्र छात्राको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था (३ वर्षको)

उपर्युक्त तालिका अनुसार शै. स. २०६४ मा सामुदायिक विद्यालयमा छानौटमा परेका १० छात्रहरूको जम्मा प्राप्ताङ्क ४७६, औसत ४७.६% र ७ जना (७०%) द्वितीय श्रेणी, २ जना (२०%) तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् भने छात्राहरूमा १० जनाको जम्मा प्राप्ताङ्क ४५७ र औसत प्राप्ताङ्क ४५.७% रहेको छ । त्यसैगरी ४ जना (४०%) छात्राहरू द्वितीय श्रेणीमा र ६ जना (६०%) तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । शै. स. २०६५ मा छात्रतर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क ५६३ र औसत ५६.३% रहेको छ भने श्रेणीगत आधारमा ३ जना (३०%) प्रथम श्रेणीमा, ६ जना (६०%) द्वितीय श्रेणीमा १ जना (१०%) तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । त्यसैगरी छात्रातर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क ५०२ औसत ५०.२% र श्रेणीगत आधारमा १ जना (१०%) प्रथम श्रेणीमा, ७ जना (७०%) द्वितीय श्रेणीमा र २ जना (२०%) तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । शै. स. २०६६ मा छात्रतर्फ को जम्मा प्राप्ताङ्क ४९७.७% छ भने श्रेणीगत आधारमा १ जना (१०%) प्रथम श्रेणी, ७ जना (७०%) द्वितीय श्रेणी र २ जना (२०%) तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । त्यसैगरी छात्रातर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क ४८६ र औसत ४८.६% रहेको छ भने १ जना (१०%) प्रथम श्रेणीमा, ५ जना (५०%) द्वितीय श्रेणीमा र ४ जना (४०%) तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ को समग्र रूपमा हेर्दा छात्रतर्फको जम्मा प्राप्ताङ्क १५३६ रहेको छ भने छात्रहरूले सामाजिक अध्ययन विषयमा औसत ५१.२% अङ्क प्राप्त गरेका छन् । त्यसैगरी छात्राहरूले जम्मा प्राप्ताङ्क १४४५ ल्याएका छन् भने सामाजिक अध्ययन विषयमा औसत ४८.१७% अङ्क हासिल गरेका छन् । यसबाट के देखिन्छ भने छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरूको उपलब्धि ३.३% घटी रहेको छ । त्यसैगरी श्रेणीगत आधारमा हेर्दा समेत छात्राहरू छात्रको तुलनामा कमजोर नै देखिन्छन् ।

४.२.३ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्रहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना :

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्रहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना गर्न शै.स. २०६५, २०६६ र २०६७ का छनौटमा परेका ३०/३० जना छात्र र छात्राले प्राप्त गरेको औषत र श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको आधारमा सिकाइ उपलब्धिको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । जुन तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ६ क

संस्थागत छात्र

क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	१०	८३३	८३.५	१०	१००	-	-	-	-
२	२०६५	१०	८७५	८७.५	१०	१००	-	-	-	-
३	२०६६	१०	८१४	८१.४	१०	१००	-	-	-	-
जम्मा		३०	२५२४	८४.१३	३०	१००	-	-	-	-

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

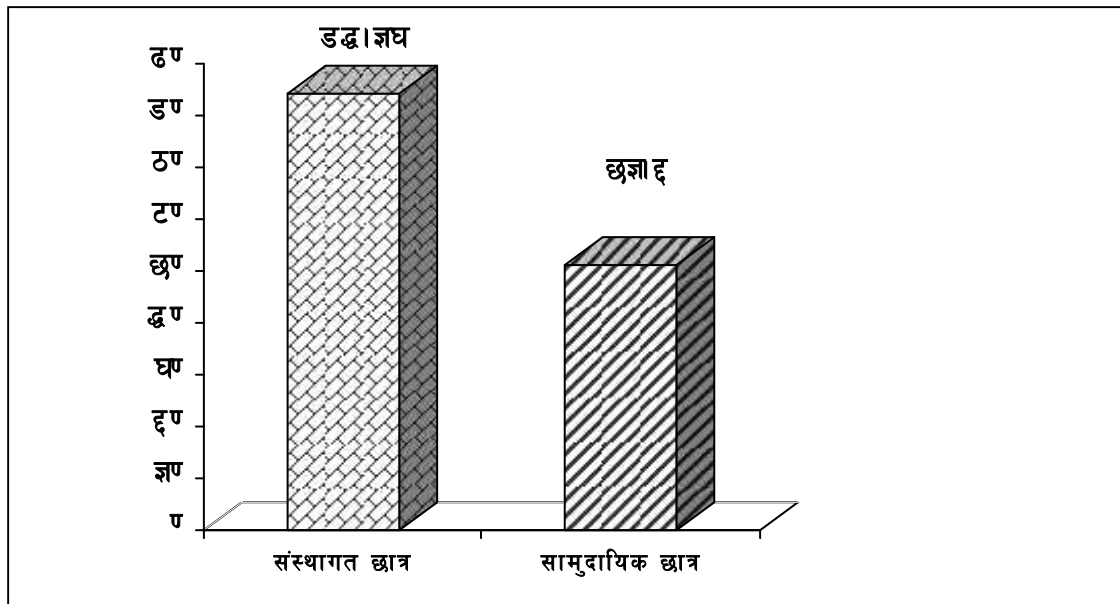
तालिका ६ ख

सामुदायिक छात्र

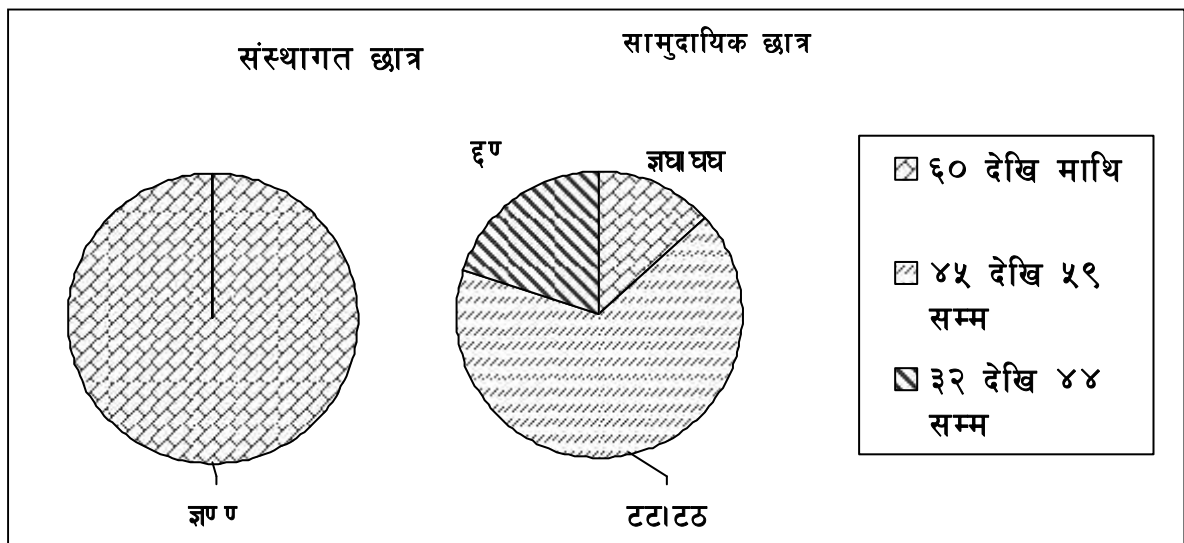
क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	१०	४७६	४७.६	-	-	७	७०	३	३०
२	२०६५	१०	५६३	५६.३	३	३०	६	६०	१	१०
३	२०६६	१०	४९७	४९.७	१	१०	७	७०	२	२०
जम्मा		३०	१५३६	५१.२	४	१३.३३	२०	६६.६७	६	२०

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

चित्र ७
सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको छात्रको औसत प्राप्ताङ्कको
अवस्था (३ वर्षको)

चित्र ८
सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको छात्रको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको
अवस्था (३ वर्षको)

तालिकामा उल्लेख भए अनुसार संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्रहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना गर्न शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ मा प्रत्येक वर्ष १०/१० जना विद्यार्थीहरुको छनौट गरिएको थियो । तालिका अनुसार संस्थागत विद्यालयतर्फ शै. स. २०६४ को छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ८३५ र औसत ८३.५% रहेको छ । त्यसैगरी १० जना (१००%) छात्रहरु प्रथम श्रेणीको अङ्क ल्याई उत्तीर्ण भएको देखिन्छ भने सामुदायिक विद्यालयतर्फ शै. स. २०६४ को जम्मा प्राप्ताङ्क ४७६ र औसत ४७.६% रहेको छ । त्यसैगरी ७ जना (७०%) छात्रहरु द्वितीय श्रेणीमा र ३ जना (३०%) छात्रहरु तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । शै. स. २०६५ मा संस्थागत विद्यालयका छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ८७५, औसत ८७.५% र १० जना (१००%) छात्रहरु नै प्रथम श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् भने सामुदायिक विद्यालयहरुका छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ५६३ र औसत ५६.३% रहेको छ भने ३ जना (३०%) प्रथम श्रेणीमा, ६ जना (६०%) द्वितीय श्रेणीमा र १ जना (१०%) तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । शै. स. २०६६ मा संस्थागत विद्यालयको छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ८१४ आषत ८१.४% र १० जना (१००%) प्रथम श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको देखिन्छ भने सामुदायिक विद्यालयका छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ४९७ औसत ४९.७% र १ जना (१०%) प्रथम श्रेणीमा ७ जना (७०%) द्वितीय श्रेणीमा र २ जना (२०%) तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ लाई समग्र रुपमा हेर्दा संस्थागत विद्यालयका छनौटमा परेका जम्मा ३० जना छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क २५२४ र औसत ८४.१३% रहेको छ भने ३० जना (१००%) छात्रहरु प्रथम श्रेणीको प्राप्ताङ्क ल्याई उत्तीर्ण भएका छन् । त्यसै गरी सामुदायिक विद्यालयतर्फ छनौटमा परेका ३० जना छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क १५३६ औसत ५१.२% रहेको छ भने ३० जना छात्रहरुमध्ये ४ जना ((१३.३३%) प्रथम श्रेणीमा, २० जना (६६.६७%) द्वितीय श्रेणीमा ६ जना (२०%) छात्रहरु तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । यसबाट के देखिन्छ भने सामुदायिक विद्यालयका छात्रहरु भन्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको औसत उपलब्धि ३२.९३% ले उच्च रहेको छ । श्रेणीगत आधारमा पनि संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि सामुदायिक विद्यालयको उपलब्धिभन्दा उच्च देखिन्छ ।

४.२.४. संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्राहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना :

संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको छात्राहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना गर्न शै.स. २०६५, २०६६ र २०६७ का छनौटमा परेका ३०/३० जना छात्र र छात्राले प्राप्त गरेको औषत र श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको आधारमा सिकाइ उपलब्धिको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ। जुन तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ७ क

संस्थागत छात्रा

क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	१०	८०३	८०.३	९	९०	१	१०	-	-
२	२०६५	१०	७३७	७३.७	१०	१००	-	-	-	-
३	२०६६	१०	८०७	८०.७	१०	१००	-	-	-	-
जम्मा		३०	२३४७	७८.२३	२९	९६.६६	३.३३	-	-	-

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

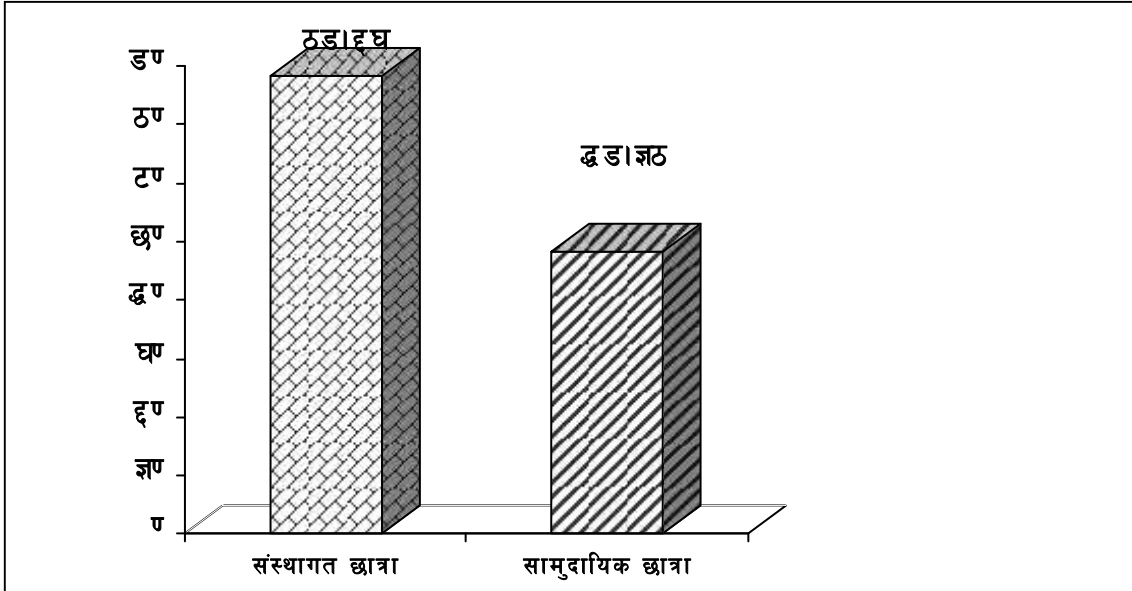
तालिका ७ ख

सामुदायिक छात्रा

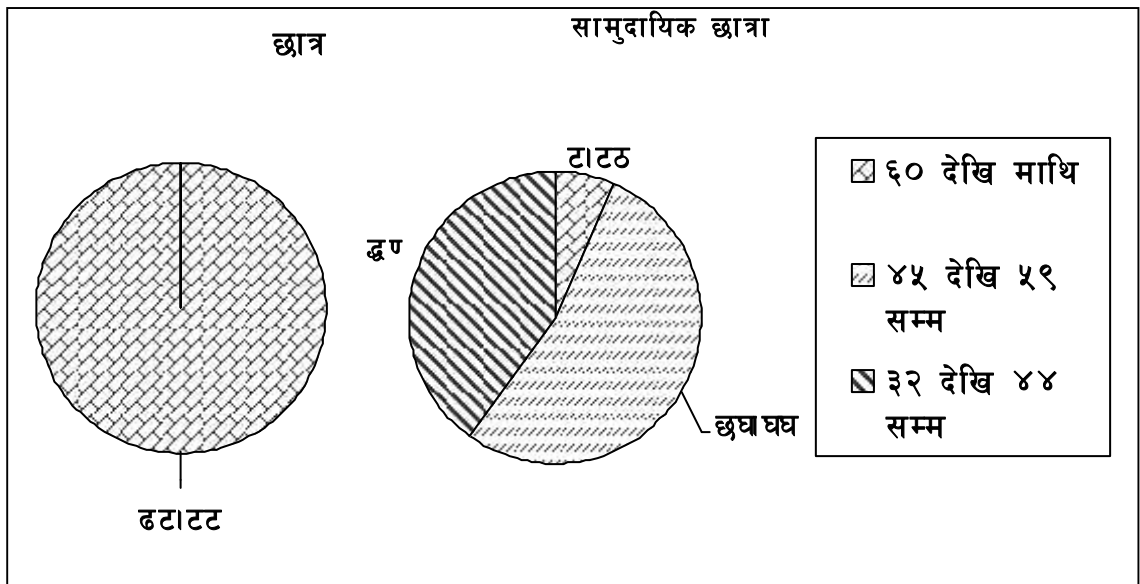
क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	१०	४५७	४५.७	-	-	४	४०	६	६०
२	२०६५	१०	५०२	५०.२	१	१०	७	७०	२	२०
३	२०६६	१०	४८६	४८.६	१	१०	५	५०	४	२०
जम्मा		३०	१४४५	४८.१७	२	६.६७	१६	५३.३३	१२	४०

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

चित्र ९
सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको छात्राको औसत प्राप्ताङ्कको
अवस्था (३ वर्षको)

चित्र १०
सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको छात्राको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको
अवस्था (३ वर्षको)

प्रस्तुत तालिकाअनुसार शै. स. २०६४ को संस्थागत विद्यालयका छात्राहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको जम्मा प्राप्ताङ्क ८०३ र औसत ८०.३% रहेको छ भने ९ जना (९०%) छात्रा प्रथम श्रेणीमा र १ जना (१०%) छात्रा द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयतर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क ४५७ र औसत ४५.७% रहेको छ भने ४ जना (४०%) छात्रा द्वितीय श्रेणीमा र ६ जना (६०%) तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । शै. स. २०६५ मा संस्थागत विद्यालय तर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क ७३७ र औसत ७३.७% रहेको छ भने १० जना (१००%) छात्राहरुले प्रथम श्रेणीको प्राप्ताङ्क ल्याएका छन् । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालय तर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क ५०२, औसत ५०.२% र १ जना प्रथम श्रेणी, ७ जना (७०%) द्वितीय श्रेणी र २ जना (२०%) तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । शै. स. २०६६ मा संस्थागत विद्यालयका छात्राहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ८०७, औसत ८०.७% रहेको छ भने १० जना (१००%) छात्राहरुले प्रथम श्रेणीको अङ्क प्राप्त गरेका छन् । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ४८६, औसत ४८.६% रहेको छ भने १ जना (१०%) प्रथम श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ को समग्रतामा हेर्दा सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धि संस्थागत विद्यालयतर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क २३४७ रहेको छ भने छात्राहरुले औसत ७८.२३% प्राप्ताङ्क हासिल गरेका छन् । श्रेणीगत आधारमा जम्मा ३० जना छात्राहरुमध्ये २९ (९६.६७%) प्रथम श्रेणीमा र १ जना (३.३३%) द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालय तर्फको छात्राहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क १४४५ र औसत ४८.१७% रहेको देखिन्छ भने श्रेणीगत आधारमा हेर्दा २ जना (६.६७%) प्रथम श्रेणीमा, १६ जना (५३.३३%) द्वितीय श्रेणीमा र १२ जना (४०%) छात्राहरु तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । यसबाट के देखिन्छ भने श्रेणीगत आधारमा हेर्दा संस्थागत विद्यालयका छात्राहरुको उपलब्धि सामुदायिक विद्यालयमा पढ्ने छात्राहरुको उपलब्धि भन्दा राम्रो छ । त्यसैगरी सामाजिक अध्ययन विषयको औसत उपलब्धिको आधारमा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत छात्राहरुको उपलब्धि सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत छात्राहरुको उपलब्धिभन्दा ३०.६% उच्च देखिन्छ ।

४.२.५ छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको तुलना :

छात्र र छात्राहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना गर्न शै.स. २०६५, २०६६ र २०६७ का छनौटमा परेका ६०/६० जना छात्र र छात्राले प्राप्त गरेको औषत र श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको आधारमा सिकाइ उपलब्धिको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ । जुन तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ८ क

छात्र

क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	२०	१३११	६५.५५	१०	५०	७	३५	३	१५
२	२०६५	२०	१४३८	७१.९	१३	६५	६	३०	१	५
३	२०६६	२०	१३११	६५.५५	११	५५	७	२५	२	१०
जम्मा		६०	४०६०	६७.६७	३४	५६.६७	२०	३३.३३	६	१०

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

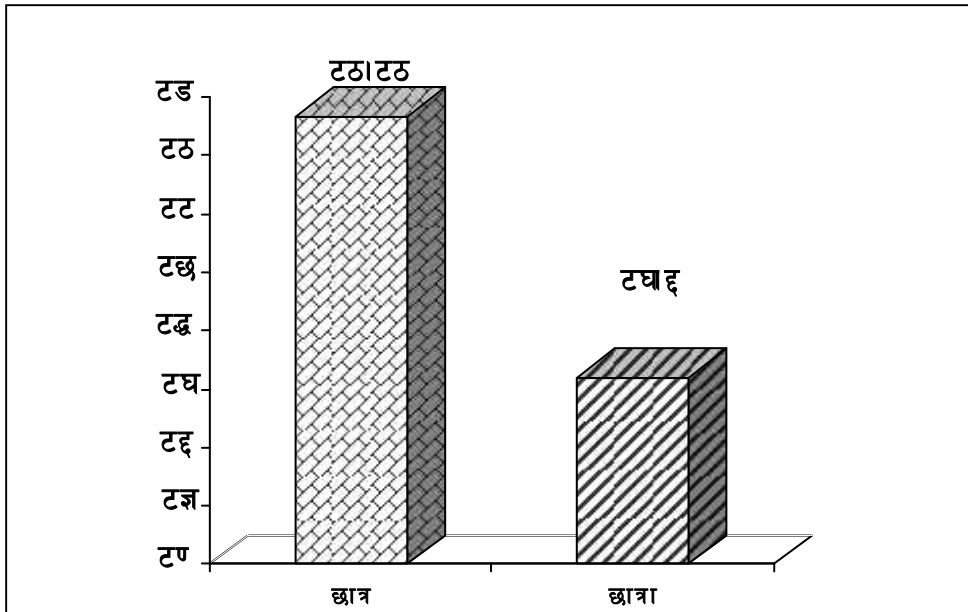
तालिका ८ ख

छात्रा

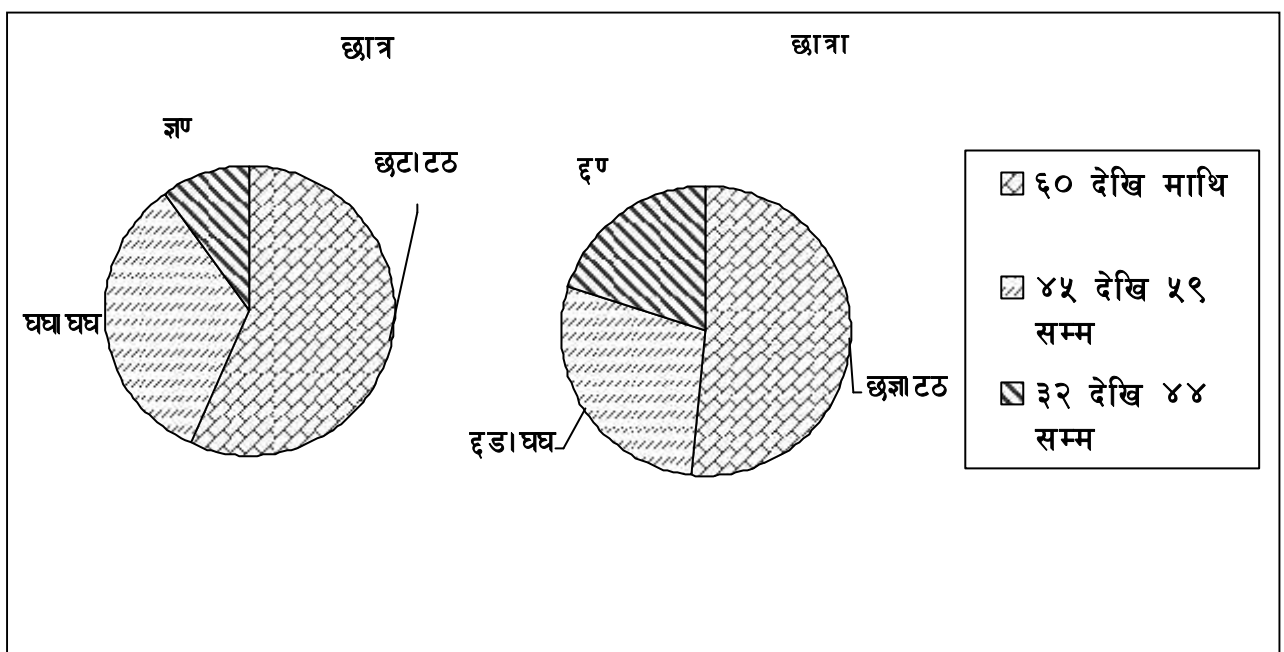
क्र. सं.	शै. स.	विद्यार्थी सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क	औसत प्राप्ताङ्क	प्रथम श्रेणी	प्रतिशत	द्वितीय श्रेणी	प्रतिशत	तृतीय श्रेणी	प्रतिशत
१	२०६४	२०	१२६०	६३	९	४५	५	२५	६	३०
२	२०६५	२०	१२३९	६१.९५	११	५५	७	३५	२	१०
३	२०६६	२०	१२९३	६४.६५	११	५५	५	२५	४	२०
जम्मा		६०	३७९२	६३.२	३१	५१.६७	१७	२८.३३	१२	२०

स्रोत: मार्कलेजर, २०६४, २०६५ र २०६६

चित्र ११
छात्र छात्राको औसत प्राप्ताङ्कको अवस्था (३ वर्षको)

चित्र १२
छात्र छात्राको श्रेणीगत प्राप्ताङ्कको अवस्था (३ वर्षको)

प्रस्तुत तालिकाअनुसार शै. स. २०६४ मा छनौटमा परेका २० जना छात्रहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क १३११ र औसत ६५.५५% रहेको छ भने १० जना (१००%) प्रथम श्रेणीमा, ७ जना (३५%) द्वितीय श्रेणीमा र ३ जना (१५%) तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । त्यसैगरी छात्रातर्फ छनौटमा परेका २० जनाको जम्मा प्राप्ताङ्क १२६० र औसत ६३% रहेको छ भने ९ जना (४५%) प्रथम श्रेणीमा, ५ जना (२५%) द्वितीय श्रेणीमा र ६ जना (३०%) तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । शै. स. २०६५ मा छात्रतर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क १४३८ र औसत ७१.९% रहेको छ भने १३ जना (६५%) प्रथम श्रेणीमा, ६ जना (३०%) द्वितीय श्रेणीमा र १ जना (५%) तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएका छन् । त्यसैगरी छात्रा तर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क १२३९, औसत ६१.९५% रहेको छ भने ११ जना (५५%) प्रथम श्रेणीमा, ७ जना (३५%) द्वितीय श्रेणीमा र २ जना (१०%) र तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । शै. स. २०६६ मा संस्थागत विद्यालयतर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क १३११, औसत ६५.५५% र ११ जना (५५%) प्रथम श्रेणी , ७ जना (३५%) द्वितीय श्रेणी र २ जना (१०%) तृतीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको देखिन्छ भने छात्रातर्फ जम्मा प्राप्ताङ्क १२३९ , औसत ६४.६५% र ११ जना (५५%) प्रथम श्रेणी, ५ जना (२५%) द्वितीय श्रेणी र ४ जना (२०%) उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । शै. स. २०६४, २०६५ र २०६६ को समग्र रुपमा हेर्दा छनौटमा परेका ६० जना छात्रहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको जम्मा प्राप्ताङ्क ४०६० रहेको छ भने औसत ६७.६७% रहेको छ । त्यसैगरी ३४ जना (५६.६७%) छात्रहरु प्रथम श्रेणीमा, २० जना (३३.३३%) छात्रहरु द्वितीय श्रेणीमा र ६ जना (१०%) छात्रहरु तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । छनौटमा परेका ६० जना छात्राहरुको जम्मा प्राप्ताङ्क ३७९२ रहेको छ भने औसत ६३.२% रहेको छ । त्यसैगरी ३१ जना (५१.६७%) छात्राहरु प्रथम श्रेणीमा, १७ जना (२८.३३%) छात्राहरु द्वितीय श्रेणीमा र १२ जना (२०%) छात्राहरु तृतीयश्रेणीमा उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । यस तथ्याङ्कबाट के देखिन्छ भने छात्रहरुको उपलब्धि छात्रहरुको तुलनामा ४.६७% बढी रहेको छ भने श्रेणीगत आधारमा समेत छात्रहरुको उपलब्धि छात्रहरुको तुलनामा बढी रहेको छ । विनेटले प्रतिपादन गरेको अंक गणित र तर्कशास्त्रमा छात्राहरुको भन्दा छात्रहरुको उपलब्धि उच्च रहने गरेको सिद्धान्त सँग यस अध्ययनको निष्कर्ष मिल्दोजुल्दो देखिएको छ । यस अध्ययनबाट सामाजिक अध्ययन विषयमा छात्राहरुको भन्दा छात्रहरुको सिकाइ उपलब्धि उच्च रहेको देखिएको छ ।

४.३ सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरु पत्ता लगाई निराकरण गर्नका लागि सरोकारवलाहरुको प्रतिक्रिया एवम् कक्षा अवलोकनको विश्लेषण :

जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरु पहिचान गरी समाधानका उपायहरु प्रस्तुत गर्नका लागि प्रश्नावली निर्माण गरी विद्यार्थी, विषय

शिक्षक, प्रधानाध्यापक, स्रोतव्यक्ति र अभिभावकहरूलाई प्रश्नावली भर्न लगाई प्रतिक्रिया लिइएको थियो । साथै अनुसन्धानकर्ताको स्वयं सम्बन्धित विद्यालयमा गई कक्षा अवलोकन गरिएको थियो । सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको प्रतिक्रिया र कक्षा अवलोकन विश्लेषण निम्न अनुसार रहेको पाइयो ।

४.३.१ विद्यार्थीहरूको प्रतिक्रिया विश्लेषण :

जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको पहिचान गरी समाधानका उपायहरू प्रस्तुत गर्नका लागि विद्यार्थीहरूलाई छुट्टै प्रश्नावली निर्माण गरी २०६६ सालको जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामेल भई उक्त परीक्षा उत्तीर्ण भई हाल कक्षा ९ मा अध्ययनरत प्रत्येक विद्यालयबाट २ जना छात्र र २ जना छात्रा पर्ने गरी संभावनायुक्त नमुना छनौट विधिको प्रयोग गरी जम्मा १६ जना विद्यार्थी छनौट गरी प्रश्नावली भर्न लगाई प्रतिक्रिया लिइएको थियो । विद्यार्थीहरूको प्रतिक्रिया र विश्लेषण निम्न अनुसार छ (प्रश्नावली अनुसूची १ मा उल्लेख छ)

।

तालिका ९

विद्यार्थीहरूको प्रतिक्रिया विश्लेषण

क्र.सं.	विषय	सामुदायिक विद्यार्थी			संस्थागत विद्यार्थी		
		सकारात्मक	नकारात्मक	जम्मा	सकारात्मक	नकारात्मक	जम्मा
१	सामाजिक अध्ययन विषय र विषय अन्तर्गतका विषयवस्तुहरूको विद्यार्थीमा रुचीपूर्णता	६	२	८	५	३	८
२	वर्षभरी एउटै शिक्षकले पढाउने	८	-	८	८	-	८
३	टिफिन अगाडि पढाइ हुने	४	४	८	४	४	८
४	गृहकार्यको नियमितता	१	७	८	८	-	८
५	उपयुक्त विधिबाट पढाइ हुने	२	६	८	५	३	८
६	नियमित पढाइ हुने	४	४	८	७	१	८
७	कठिन विषयको रूपमा	२	६	८	५	३	८

८	विगतको सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त भएको प्राप्ताङ्क	२	६	८	५	३	८
९	समयमै पाठ्यपुस्तकको उपलब्धता	-	८	८	१	७	८
१०	पुस्तकालयमा पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीको उपलब्धता	१	७	८	६	२	८
११	पुस्तकालयमा गएर नियमित अध्ययन गर्ने	१	७	८	४	४	८
१२	अध्ययनको लागि आवश्यक खर्च पुगेको छ	२	६	८	७	१	८
१३	कक्षा शिक्षणबाट सन्तुष्टि	३	५	८	६	२	८
१४	सामाजिक अध्ययनको लागि घरमा कम्तिमा १ घण्टा समय छुट्याइएको		८	८	२	६	८
१५	पाठ्यक्रमको उपलब्धता र प्रयोग		८	८	३	५	८
१६	कक्षा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग	२	६	८	५	३	८

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण

माथिको तालिका अनुसार सामाजिक अध्ययन विषय र यस विषयका विषयवस्तुहरु रुचिपूर्ण छन् भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका ६ जना (७५%) ले रुचिपूर्ण छन् र २ जना (२५%) ले रुचिपूर्ण छैनन् भन्ने प्रतिक्रिया दिनु भयो, भने संस्थागत विद्यालयका ५ जना (६२.५%) ले रुचिपूर्ण छन् र (३७.५%) ले रुचिपूर्ण छैनन् भन्ने प्रतिक्रिया दिए । सामाजिक अध्ययन विषय वर्षभरि एउटै शिक्षकले पढाउनु हुन्छ भन्ने सन्दर्भमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका सबै विद्यार्थी (१००%) ले एउटै शिक्षकले पढाउनु हुन्छ भन्ने प्रतिक्रिया दिए । सामाजिक अध्ययन विषय टिफिन अगाडि पढाइ हुन्छ भनी सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका ४ जना (५०%) र संस्थागत विद्यालयका ४ जना (५०%) ले टिफिन अगाडि पढाइ हुन्छ भन्ने प्रतिक्रिया दिए । सामुदायिक विद्यालयका ४ जना (५०%) र संस्थागत विद्यालयका ४ जना (५०%) ले टिफिन पछाडि पढाइ हुन्छ भन्ने उत्तर दिए । गृहकार्यको

नियमितताको सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका १ जना (१२.५%) ले गृहकार्य नियमित रूपमा गर्ने गरेको र शिक्षकले पनि परीक्षण गर्ने गरेको र ७ जना (८७.५%) ले गृहकार्य नियमित रूपमा नगर्ने गरेको प्रतिक्रिया दिएका छन् भने संस्थागत विद्यालयका ८ जना (१००%) ले नै गृहकार्य नियमित रूपमा गर्ने गरेको र परीक्षण हुने गरेको प्रक्रिया दिएका छन् । उपर्युक्त शिक्षण विधिबाट कक्षा शिक्षण हुने नहुने सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (२५%) को सकारात्मक र ६ जना (७५%) को नकारात्मक प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ भने संस्थागत विद्यालयका ५ जना (६२.५%) को सकारात्मक र ३ जना (३७.५%) को नकारात्मक प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ । नियमित रूपमा पढाइ हुने सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका ४ जना (५०%) ले विद्यालयमा नियमित रूपमा पढाइ हुने र ४ जना (५०%) ले पढाइ नियमित रूपमा नहुने प्रतिक्रिया दिएका छन् । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयका ७ जना (८७.५%) ले नियमित रूपमा पढाइ हुने र १ जना (१२.५%) ले पढाइ नियमित रूपमा नहुने प्रतिक्रिया दिएका छन् । सामाजिक विषय कठिन छ भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (२५%) ले कठिन विषय र ६ जना (७५%) ले सजिलो विषयको रूपमा लिएको बताएका छन् भने संस्थागत विद्यालयका ५ जना (६२.५%) ले कठिन विषयको रूपमा र ३ जना (३७.५%) ले सजिलो विषयको रूपमा लिएको बताएका छन् । विगतको सामाजिक अध्ययन विषयको प्राप्ताङ्क कस्तो छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (२५%) ले राम्रो भएको र ६ जना (७५%) ले राम्रो नभएको उत्तर दिएका छन् भने संस्थागत विद्यालयका ५ जनाले (६२.५%) राम्रो भएको र ३ जना (३७.५%) ले राम्रो नभएको उत्तर दिएका छन् । समयमै पाठ्यपुस्तकको उपलब्धताको सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका ८ जना (१००%) ले उपलब्ध नभएको एवम् संस्थागत विद्यालयका १ जना (१२.५%) ले उपलब्ध भएको र ६ जना (८७.५%) ले उपलब्ध नभएको प्रतिक्रिया दिएका छन् । पुस्तकालयमा पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीको उपलब्धताको सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका १ जना (१२.५%) ले उपलब्ध भएको र ७ जना (८७.५%) ले उपलब्ध नभएको एवम् संस्थागत विद्यालयका ६ जना (७५%) ले उपलब्ध भएको र २ जनाले उपलब्ध नभएको प्रतिक्रिया दिएका छन् । पुस्तकालयमा गएर नियमित अध्ययन गर्ने हरुमा सामुदायिक विद्यालयका १ जना (१२.५%) र संस्थागत विद्यालयका ४ जना (५०%) विद्यार्थीहरु देखिन्छन् । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयका ६ जना (७५%) र संस्थागत विद्यालयका १ जना (१२.५%) लाई अध्ययनको लागि आवश्यक खर्चको अभाव देखिन्छ । कक्षा शिक्षणबाट सन्तुष्ट हुनुहुन्छ भन्ने सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका ३ जना (३७.५%) सन्तुष्ट र ५ जना (६२.५%) सन्तुष्ट नभएको एवम् संस्थागत विद्यालयका ६ जना (७५%) सन्तुष्ट र २ (२५%) सन्तुष्ट नभएको प्रतिक्रिया दिएका छन् । सामाजिक अध्ययन विषयको लागि घरमा न्यूनतम एक घण्टा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुमा संस्थागत विद्यालयका २ जना (२५%) रहेका छन् भने अन्य सबैले एक घण्टा भन्दा कम समय छुट्याउने बताएका छन् । पाठ्यक्रमको उपलब्धता र प्रयोगको सम्बन्धमा संस्थागत विद्यालयका ३

जना (३७.५%) ले प्रयोग गर्ने गरेको र अन्य सबै विद्यार्थीहरूले प्रयोग नगरेको र सामुदायिक विद्यालयका ३ जना (३७.५%) ले पाठ्यक्रम नै नदेखेको बताएका छन् । कक्षा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको पर्याप्त प्रयोग भएको छ/छैन भन्ने सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (२५%) ले भएको र ६ जना (७५%) ले नभएको एवम् संस्थागत विद्यालयका ५ जना (६२.५%) ले भएको र ३ जना (३७.५%) ले नभएको प्रतिक्रिया दिएका छन् । विद्यार्थीहरूको प्रतिक्रिया के देखिन्छ भने विद्यार्थीहरूले समयमै पाठ्यपुस्तक पाउदैनन् । पाठ्यक्रमको प्रयोग अधिकांश विद्यार्थीहरूले गर्ने गरेका छैनन् । सामुदायिक विद्यालयमा गृहकार्यको नियमितता देखिदैन । सामाजिक अध्ययन विषयमा उपर्युक्त शिक्षण विधिहरूको प्रयोगमा कमी छ । सामुदायिक विद्यालयहरूमा संस्थागत विद्यालयको भन्दा पुस्तकालयमा शैक्षिक सामग्रीहरूको कमी छ । संस्थागत विद्यालयको तुलनामा सामुदायिक विद्यालयमा नियमित रूपमा पढाइ हुँदैन । कक्षा शिक्षणमा पर्याप्त शैक्षिक सामग्रीहरूको प्रयोग हुन सकेको छैन । सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तुलनामा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले सामाजिक अध्ययन विषयलाई कठिन विषयको रूपमा लिने गर्दछन् । त्यसैगरी सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका ५ जना (६२.५%) ले विद्यालयमा अध्ययनका लागि उपयुक्त शैक्षिक वातावरण नहुनु २ जना (२५%) ले शिक्षकहरूमा शिक्षण प्रति उत्साह र जाँगरको कमी हुनु र १ जना (१२.५%) ले परीक्षामा उपयुक्त वातावरण सिर्जना नहुनुलाई मुख्य मानेका छन् भने संस्थागत विद्यालयका ६ जना (७५%) ले पाठ्यपुस्तक समयमै उपलब्ध नहुनु, ३ जना (३६.५%) ले सामाजिक अध्ययन विषयमा राम्रो उत्तर लेखे पनि कम प्राप्ताङ्क प्राप्त हुनु, २ जना (२५%) ले सन्दर्भ सामग्री, पाठ्यक्रम र सहायक पुस्तकको अभाव र १ जना (१२.५%) ले उपयुक्त शिक्षणविधि र शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग नहुनुलाई प्रमुख तत्व मानेका छन् । उक्त समस्याहरूलाई निराकरण गरी प्राप्ताङ्क वृद्धि गर्ने उपायहरूमा सामुदायिक विद्यालयका ५ जना (६२.५%) ले विद्यालयमा स्वच्छ शैक्षिक वातावरण कायम गर्ने, बन्द हडताललाई सदाका लागि बन्द गर्नुपर्ने, विद्यालयमा राजनैतिक भेला सभा सम्मेलन गर्न नदिने, विद्यालयको कम्पाउन्ड घेर्नुपर्ने, शिक्षकहरूको विद्यालयमा नियमित उपस्थिति हुनुपर्ने राय व्यक्त गरेका छन् । त्यसैगरी ३ जना (३७.५%) जनाले समयमै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध हुनुपर्ने २ जनाले शिक्षकहरूले शिक्षण प्रति बढी ध्यान दिनुपर्ने र १ जना (१२.५%) ले परीक्षामा स्वच्छ शान्त वातावरणको सिर्जना गर्ने तर्फ ध्यान दिनुपर्ने बताएका छन् । संस्थागत विद्यालयका ६ जना (७५%) ले पाठ्यपुस्तकको समयमै उपलब्धता ३ जना (३७.५%) ले सामाजिक अध्ययन विषयको उत्तरपुस्तिका परीक्षणमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने र उत्तरपुस्तिका हेर्न पाउनुपर्ने, २ जना (२५%) ले पाठ्यक्रम, सन्दर्भ सामग्रीको उपलब्धता हुनु पर्ने र १ जना (१२.५%) ले विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षणविधि र कक्षा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग तर्फ जोड दिएका छन् ।

४.३.२ विषय शिक्षकको प्रतिक्रिया विश्लेषण :

जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू पहिचान र निराकरणका उपायहरू पत्तालागाउन दुईवटा सामुदायिक र दुईवटा संस्थागत विद्यालयमा कक्षा ८ मा सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षण गर्ने एक-एक जना शिक्षकहरू छनौट गरी उक्त शिक्षकहरूको लागि छुट्टै प्रश्नावली निर्माण गरी प्रतिक्रिया लिइएको थियो । उक्त प्रतिक्रिया यस प्रकार छ (प्रश्नावली अनुसूची २ मा र विषय शिक्षकको नाम र विद्यालय अनुसूची ७ मा उल्लेख छ) ।

तालिका १०

विषय शिक्षकको प्रतिक्रिया विश्लेषण

क्र.सं.	विषय	सामुदायिक विद्यालय			संस्थागत विद्यालय		
		सकारात्मक	नकारात्मक	जम्मा	सकारात्मक	नकारात्मक	जम्मा
१.	आवश्यक न्यूनतम योग्यता भएको	२	-	२	२	-	२
२.	तालिम प्राप्त	२	-	२	१	१	२
३.	सामाजिक अध्ययन विषयको विषयवस्तुहरूको छनौट, सङ्गठन र रुचिपूर्णता	१	१	२	१	१	२
४.	सामाजिक एक कठिन विषय	-	२	२	१	१	२
५.	कक्षा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग	२	-	२	२	-	२
६.	पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरू समेट्ने गरी पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था	१	१	२	१	१	२
७.	विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता	-	२	२	१	१	२
८.	सामाजिक अध्ययन विषयमा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कबाट सन्तुष्टि	१	१	२	१	१	२

९.	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरु बीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ	१	१	२	२	-	२
१०.	छात्र र छात्रा बीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ	२	-	२	१	१	२
११.	शिक्षा लिन छात्र र छात्रालाई समान अवसर प्राप्त छ	-	२	२	१	१	२
१२.	विद्यालयबाट तपाईंलाई शिक्षणका लागि पर्याप्त सहयोग प्राप्त भएको	१	१	२	१	१	२

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण

प्रस्तुत तालिका अनुसार तपाईंको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता छ भन्ने सन्दर्भमा सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयहरुमा सामाजिक अध्ययन विषय अध्ययापन गर्ने शिक्षकहरुको आवश्यक न्यूनतम योग्यता पूरा भएको साथै सबै शिक्षकहरुले माथिल्लो योग्यता समेत हासिल गर्नु भएको प्रतिक्रिया दिनु भयो । तालिम प्राप्त गर्नु भएको छ भन्ने सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका २ (१००%) ले तालिम प्राप्त गरिसकेको र संस्थागत विद्यालयमा (५०%) ले तालिम प्राप्त गर्नु भएको र १ जना (५०%) ले तालिम लिन बाँकी रहेको प्रतिक्रिया दिनुभएको सामाजिक अध्ययन विषयको विषयवस्तुको छनौट, सङ्गठन र रुचिपूर्णताको सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका १ जना (५०%) र संस्थागत विद्यालयका १ जना (५०%) ले सकारात्मक भएको प्रतिक्रिया दिएका छन् भने सामुदायिक विद्यालयका १ (५०%) र संस्थागत विद्यालयका १ (५०%) ले उक्त विषयको विषयवस्तुको छनौट, सङ्गठन र विषयवस्तु रुचिपूर्ण नभएको र संशोधन गर्न आवश्यक छ भन्ने प्रतिक्रिया दिनुभएको छ ।

सामाजिक अध्ययन विषय कठिन विषय भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालय २ जना (१००%) ले सकारात्मक र संस्थागत विद्यालयका १ (५०%) जनाले सकारात्मक र १ जना (५०%) ले नकारात्मक प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । कक्षा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गर्नु हुन्छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयका सबै शिक्षकले प्रयोग गर्ने गरेको उत्तर दिनुभएको छ । पाठ्यक्रमले तोकेका उद्देश्यहरु हासिल हुनेगरी पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था भएको छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका १ जना (५०%) ले समेटेछ र १ जना (५०%) ले समेट्न सकेको छैन भन्ने प्रतिक्रिया दिनुभएको छ भने संस्थागत विद्यालयका १ जना (५०%) ले समेटेछ र १ जना (५०%) ले समेटन नसकेको प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धताको सम्बन्धमा सामुदायिक

विद्यालयका २ जना (१००%) ले पर्याप्त व्यवस्था नभएको एवम् संस्थागत विद्यालयका १ जना (५०%) ले विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीको आवश्यक व्यवस्था भएको छ र १ जना (५०%) ले नभएको प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । सामाजिक अध्ययन विषयमा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कबाट सन्तुष्ट हुनुहुन्छ भन्नेमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका १/१ जना शिक्षकहरू सन्तुष्ट र १/१ जना शिक्षकहरू सन्तुष्ट नभएको प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका १ जना ५०% ले हुन्छ र १ जना (५०%) ले हुँदैन भन्ने एवम् संस्थागत विद्यालयका २ जना (१००%) ले फरक हुन्छ भन्ने राय व्यक्त गर्नुभएको छ । त्यसैगरी छात्र र छात्रा बीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१००%) ले फरक हुन्छ र संस्थागत विद्यालयका १ जना (५०%) ले फरक हुन्छ र १ जना (५०%) ले फरक हुँदैन भनी प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । शिक्षा लिन छात्र र छात्राले समान अवसर प्राप्त गरेका छन् भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१००%) ले समान अवसर प्राप्त छैन एवम् संस्थागत विद्यालयका १ जनाले समान अवसर प्राप्त छैन र १ जनाले समान अवसर प्राप्त हुन्छ भनी प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । विद्यालयबाट तपाईंलाई शिक्षणका लागि पर्याप्त सहयोग भएको छ भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका १/१ जनाले सहयोग प्राप्त भएको र १/१ जनाले सहयोग नभएको राय प्रस्तुत गर्नुभएको छ ।

शिक्षकहरूको उक्त प्रतिक्रियाको आधारमा के देखिन्छ भने, सामाजिक अध्ययन विषयलाई सजिलो विषयको रूपमा लिने गरे तापनि यो विषय एक कठिन विषयको रूपमा रहेको छ । सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न पाठ्यपुस्तकमा मात्र भर पर्न सकिँदैन । विद्यालयमा शैक्षिक एवम् सन्दर्भ सामग्रीहरूको अभाव देखिन्छ । विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कबाट स्वयं सबै शिक्षक सन्तुष्ट देखिँदैनन् । छात्र र छात्राबीच अझै पनि समान अवसर प्राप्त हुन सकेको छैन । परिणामस्वरूप छात्राहरूको छात्रको तुलनामा सिकाइ उपलब्धि कमजोर छ । सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालयको सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ ।

त्यसैगरी सामाजिक अध्ययन विषयको शिक्षण गर्दा कुन कुन शिक्षण विधि अपनाउनु हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१००%) ले नै विद्यालयमा स्रोत साधनको अभावमा प्रयोगात्मक र शैक्षिक भ्रमण जस्ता विधिहरू अपनाउन नसकिएको प्रायः शिक्षक केन्द्रित विधिहरूबाट शिक्षण गर्ने गरेको राय व्यक्त गर्नुभयो भने संस्थागत विद्यालयका २ जना (१००%) ले नै आवश्यकता अनुसार विद्यार्थी केन्द्रित, प्रयागात्मक एवम् शैक्षिक भ्रमण लगायतका विधिहरू अनुसारको शिक्षण गरेको राय व्यक्त गर्नुभएको छ ।

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीच सिकाइ उपलब्धिमा के कारणले फरक हुन्छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१००%) ले सामुदायिक विद्यालय भन्दा संस्थागत विद्यालयमा सिकाइ

उपलब्ध राम्रो हुनुमा संस्थागत विद्यालयमा शैक्षिक व्यवस्थापन राम्रो भएको, भौतिक स्रोत साधन, शैक्षिक सामग्री र सन्दर्भ सामग्रीहरूको प्रयाप्तता, कक्षाकोठामा विद्यार्थी सङ्ख्या थोरै हुने गरेको, विद्यार्थी अनुशासन राम्रो भएको, सम्पूर्ण अभिभावकहरूको आकर्षण संस्थागत विद्यालयमा भएकाले राम्रा विद्यार्थीहरू संस्थागत विद्यालयमा भर्ना हुने गरेको बताएका छन् भने संस्थागत विद्यालयका २ जना (१००%) ले सामुदायिक विद्यालयमा नियमित पढाइ हुने नगरेको, शिक्षकहरूको सेवा सुविधा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूको भन्दा बढी भए पनि सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरू शिक्षण पेशा प्रति उदासीन बनेको, शैक्षिक व्यवस्थापन कमजोर भएको, अत्याधिक विद्यार्थी सङ्ख्या हुने गरेको हुँदा संस्थागत विद्यालयको सिकाइ उपलब्धि सामुदायिक विद्यालयको भन्दा उच्च हुने गरेको बताएका छन् । छात्र र छात्रा बीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक आउनमा के कारण जिम्मेवार छन् भन्ने सम्बन्धमा संस्थागत र सामुदायिक दुवै विद्यालयका शिक्षकहरूले छात्रहरू भन्दा छात्राहरू बढी घरायसी काममा व्यस्त हुनुपर्ने, छात्राहरू भन्दा छात्रहरू बढी स्वतन्त्र भई सामाजिक घुलमेल हुने, अभिभावकहरूले छात्राको तुलनामा छात्रहरूमा बढी लगानी गर्ने भएकोले छात्रको तुलनामा छात्राहरूको सिकाइ उपलब्धि कम भएको राय व्यक्त गरेका छन् । सामाजिक अध्ययन विषयमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको बारेमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१००%) ले विद्यालयमा अनावश्यक राजनैतिक हस्तक्षेप, बन्द, हडताल, शैक्षिक सामग्रीहरूको अभाव, पाठ्यपुस्तक समयमै उपलब्ध नहुनु, उपयुक्त शिक्षण विधिहरू अपनाउन स्रोत साधनहरूको कमी, सामाजिक विभिन्न विषयहरूको एकीकृत रूप भएको हुँदा विषयवस्तु अनुसार तालिमको अभाव, विद्यार्थीहरूमा लगनशीलता र अनुशासनको कमी, कक्षाकोमा अध्याधिक विद्यार्थी सङ्ख्या हुनु उल्लेख गरेका छन् भने संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूले सामाजिक प्रयोगशालाको अभाव, पाठ्यपुस्तक समयमै उपलब्ध हुन नसक्नु, शिक्षकहरूलाई सामाजिक अध्ययन विषय सम्बन्धी तालिमको अपर्याप्तता, सामाजिक अध्ययन विषय सम्बन्धी सहपाठ्यपुस्तकहरूको अभावलाई समेत प्रस्तुत गरेका छन् । उक्त समस्याहरू निराकरण गर्न विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र कायम गर्नुपर्ने र विद्यालयमा राजनैतिक हस्तक्षेप सदाको लागि अन्त्य गरिनु पर्ने, पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका लगायतका सम्पूर्ण शैक्षिक सामग्री भएको पुस्तकालयको व्यवस्था हुनुपर्ने, समयमै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध हुनुपर्ने, विद्यार्थीहरूले लगनशीलता र अनुशासनमा जोड दिनुपर्ने, विद्यार्थी सङ्ख्या अनुसारका शिक्षकको व्यवस्था हुनुपर्ने, सामाजिक अध्ययन विषयका प्रयोगात्मक क्रियाकलाप संचालन गर्न सामाजिक प्रयोगशालाको समेत व्यवस्था हुनुपर्ने, सामाजिक अध्ययन विषय एकीकृत विषय भएको हुँदा उक्त विषयलाई समेट्ने गरी शिक्षक तालिमको व्यवस्था गरिनुपर्ने सुझाव प्रस्तुत गर्नु भएको छ ।

४.३.३ प्रधानाध्यापकको प्रतिक्रिया विश्लेषण :

जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरूको पहिचान एवम् समाधानका उपायहरू पत्ता लगाउन दुईवटा सामुदायिक र दुईवटा संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत प्रधानाध्यापकहरूलाई छुट्टै प्रश्नावली तयार गरी प्रतिक्रिया लिइएको थियो । जुन निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ । (प्रश्नावली अनुसूची ३ मा र प्र.अ.हरूको नाम र विद्यालय अनुसूची ७ मा उल्लेख छ) ।

तालिका ११

प्र.अ.हरूको प्रतिक्रिया विश्लेषण

क्र.सं.	विषय	सामुदायिक			संस्थागत		
		सकारात्मक	नकारात्मक	जम्मा	सकारात्मक	नकारात्मक	जम्मा
१	प्र.अ.द्वारा सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा शिक्षणको निरीक्षण गर्ने गर्नु भएको	२	-	२	२	-	२
२	प्र.अ.द्वारा शिक्षकलाई आवश्यक सुझाव दिने गर्नुभएको	१	१	२	२	-	२
३	सुझावलाई विषय शिक्षकले सकारात्मक रूपमा लिने गर्नुभएको	१	१	२	२	-	२
४	विषय शिक्षकहरूले प्र.अ.समक्ष जिज्ञासा राख्ने गर्नुभएको	-	२	२	२	-	२
५	विषय शिक्षकलाई तालिम/गोष्ठीमा पठाउने गरेको	२	-	२	१	१	२
६	संस्थागत र सामुदायिक	१	१	२	२	२	२

	विद्यालयको सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ						
७	छात्र र छात्रालाई अभिभावकले समान अवसर प्रदान गरेका छन्	-	२	२	१	१	२
८	छात्र र छात्राबीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ	२	-	२	१	१	२
९	सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धि सन्तोषजनक छ	१	१	२	१	१	२

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार तपाईंले सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा शिक्षणको निरीक्षण गर्ने गर्नु भएको छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरुले कक्षा शिक्षणको निरीक्षण गर्ने गरेको भनी सकारात्मक जवाफ दिनुभएको छ । कक्षा शिक्षण सम्बन्धमा आवश्यक सुझाव दिने गर्नु भएको छ भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयको १ जना (५०%) ले सुझाव दिने गर्नुभएको र १ जना (५०%) ले सुझाव दिने नगरेको राय प्रस्तुत गर्नुभएको छ भने संस्थागत विद्यालयका २ जना (१००%) ले आवश्यक सुझाव दिने गरेको भने सकारात्मक राय प्रस्तुत गर्नु भएको छ । प्र.अ.ले दिएको सुझावलाई विषय शिक्षकले सकारात्मक रूपमा लिने गर्नु भएको छ भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका १ जना (५०%) ले सकारात्मक र १ जनाले नकारात्मक प्रतिक्रिया दिनुभएको छ भने संस्थागत विद्यालयका २ जनाले नै सकारात्मक जवाफ दिनुभएको छ । विषय शिक्षकले पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक सन्दर्भ सामग्रीहरु सम्बन्धी जिज्ञासा, समस्या तपाईंहरु समक्ष राख्ने गर्नु भएको छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका दुवै जना (१००%) ले राख्ने नगरेको भनी नकारात्मक जवाफ दिनुभएको छ भने संस्थागत विद्यालयका दुवैजना (१००%) ले नै राख्ने गर्नुभएको भनी सकारात्मक जवाफ दिनुभएको छ ।

विषय शिक्षकलाई तालिम वा गोष्ठीमा पठाउने गर्नुभएको छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१००%) ले पठाउने गरेको भनी सकारात्मक एवम् संस्थागत विद्यालयका १ जना (५०%) ले पठाउने गरेको भनी सकारात्मक र १ जनाले पठाउने गरिएको छैन भनी नकारात्मक राय प्रस्तुत गर्नुभएको छ । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको सिकाइ उपलब्धि बीच फरक हुन्छ भन्नेमा सामुदायिक विद्यालयका १ जना (५०%) ले फरक हुन्छ र १ जना (५०%) ले फरक हुदैन भन्ने

प्रतिक्रिया दिनुभएको छ भने संस्थागत विद्यालयका २ जना (१००%) ले नै फरक हुन्छ भन्ने प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । छात्र र छात्रालाई अभिभावकहरूले समान अवसर प्रदान गरेका छन् भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१००%) ले नै समान अवसर प्रदान नगरेको भनी नकारात्मक राय व्यक्त गर्नुभएको छ भने संस्थागत विद्यालयका १ जना (५०%) ले समान अवसर प्रदान गरेको भनी सकारात्मक र १ जना (५०%) ले समान अवसर प्रदान नगरेको भनी नकारात्मक राय व्यक्त गर्नु भएको छ । छात्र र छात्रा बीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१००%) ले नै फरक हुन्छ भन्ने प्रतिक्रिया दिनुभएको छ भने संस्थागत विद्यालयका १ जना (५०%) ले फरक हुन्छ र १ जना (५०%) ले फरक हुदैन भनी प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धि सन्तोषजनक छ भन्नेमा सामुदायिक र संस्थागतका १/१ जनाले सन्तोषजनक छ भनी सकारात्मक र १/१ जनाले सन्तोषजनक छैन भनी नकारात्मक प्रतिक्रिया प्रस्तुत गर्नुभएको छ ।

प्रधानाध्यापकहरूले दिएको प्रतिक्रियाअनुसार सबै प्रधानाध्यापकहरूले सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा निरीक्षण गर्ने गर्नुभएको छ र आवश्यकता अनुसार सुझाव दिने गर्नु भएको छ । संस्थागत विद्यालयका सबै र सामुदायिक विद्यालयका ५०% शिक्षकहरूले प्र.अ. ले दिएको सुझावलाई सकारात्मक रूपमा लिने गर्नुभएको छ । संस्थागत विद्यालयका सबै विषय शिक्षकहरूले सामाजिक अध्ययन विषय सम्बन्धी जिज्ञासा प्र.अ. समक्ष राख्ने गरेका तथा सामुदायिक विद्यालयका विषय शिक्षकहरूले सामाजिक अध्ययन विषय सम्बन्धी समस्या र जिज्ञासाहरू प्र.अ. समक्ष राख्ने गरेको पाइएन । छात्र र छात्राहरूलाई अभिभावकहरूले अभैपनि समान व्यवहार एवम् समान अवसर प्रदान गर्ने गरेको पाइदैन । छात्र र छात्रा र संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ भन्ने प्र.अ.हरूको ठहर छ ।

त्यसैगरी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीच सामाजिक शिक्षणमा के फरक पाउनुभएको छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (१००%) ले नै संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयबीच सामाजिक अध्ययन शिक्षणमा खासै फरक नभएको, संस्थागत विद्यालयको भन्दा सामुदायिक विद्यालय योग्य र तालिम प्राप्त शिक्षकहरू भएको, विद्यार्थी सङ्ख्या उच्च भएको, शिक्षणको माध्यम नेपाली भएको प्रतिक्रिया दिएका छन् भने संस्थागत विद्यालयका २ जना (१०%) ले सामुदायिक विद्यालयमा भन्दा संस्थागत विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीहरूको पर्याप्तता, उपयुक्त शिक्षण विधिको प्रयोगको कारण प्रभावकारी शिक्षण हुने गरेको साथै साप्ताहिक र मासिक रूपमा परीक्षा लिई विद्यार्थीहरूलाई पृष्ठपोषण र अभिभावकहरूलाई जानकारी पठाउने गरेको कारण केही फरक रहेको प्रतिक्रिया दिएका छन् । छात्र र छात्रा बीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक आउने कारणहरूमा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका प्र.अ. हरूले छोरा सरह छोरीलाई अवसर सुविधा नदिई घरायसी कार्यमा बढी लगाउनु,

छोरा सरह स्वतन्त्र हुन नपाउनु र छोरीहरूले आफुले चाहेका कुराहरू स्वतन्त्र रूपले गर्ने र राख्न असहज बनाउने हाम्रा संस्कृति र परम्पराहरू दोशी रहेको कुरा बताएका छन् । सामाजिक अध्ययन विषयका समस्या र सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका प्र.अ. हरूले अभिभावकहरू विद्यालयको पढाइप्रति, आफ्ना नानीहरूको सिकाइ उपलब्धि प्रति निष्क्रिय रहनुभएको, पर्याप्त पाठ्यक्रमको अभाव, कमजोर विद्यार्थीहरूका लागि कोचिङ्ग कक्षाको व्यवस्था गर्न नसकिनु, विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी प्राप्त नहुनु, छात्रवृत्तिको कमी, विद्यालयमा भौतिक सुविधाको कमी, विद्यार्थीहरूले नियमित गृहकार्य नगर्नु, विद्यालय नियमित संचालनमा अवरोध, उत्कृष्ट अड्क प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरूलाई प्रोत्साहनको अभाव र शिक्षकहरूमा दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था कार्यान्वयन नहुनुलाई प्रमुख रूपमा उठाएका छन् भने संस्थागत विद्यालयका प्र.अ. हरूले समयमै पाठपुस्तकको उपलब्ध नहुनु, विभिन्न कारणले विद्यालय बन्द भइरहनु, सामाजिक विषयको प्रयोगात्मक कार्यहरू गर्न स्रोतसाधनको कमी र शिक्षकहरूलाई तालिमको व्यवस्था गर्न नसकिनु आदिलाई प्रमुख तत्वको रूपमा लिएका छन् । यसका समाधानका उपायहरूमा अभिभावक विद्यालय संचालन प्रक्रियादेखि लिएर आफ्ना नानीहरूको उपलब्धिसम्मका हरेक कुरामा सक्रियरूपमा लागि पर्नुपर्ने, पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीहरूको सुलभ रूपमा उपलब्ध हुनुपर्ने, कमजोर विद्यार्थीहरूलाई कोचिङ्ग कक्षा संचालन गर्न अभिभावक लगायत सरोकार पक्षहरूले सहयोग गर्नुपर्ने, विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा शिक्षकको दरबन्दी उपलब्ध गराउन सम्बन्धित पक्षले ध्यान दिनुपर्ने, कमजोर आर्थिक अवस्था भएका छात्रछात्राहरूका लागि छात्रवृत्तिको पर्याप्त व्यवस्था गरिनुपर्ने, विद्यार्थीहरूले नियमित गृहकार्य नगर्ने समस्याको रूपमा रहेको हुँदा अभिभावकहरूले त्यसतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने, विद्यालय विभिन्न अवरोधका कारण नियमित संचालन गर्न कठिनाई भइरहेको हुँदा विद्यालयहरूलाई शान्तिक्षेत्रको रूपमा लिइनुपर्ने, विद्यार्थीहरूलाई पुरस्कारको व्यवस्था र शिक्षकहरूको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको आधारमा ऐन नियममा भएका पुरस्कार र दण्डको व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गरिनुपर्ने राय सामुदायिक विद्यालयका प्र.अ. हरूको छ । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयका प्र.अ.हरूले समयमै पाठपुस्तकको उपलब्धतालाई प्रमुख रूपमा लिएका छन् भने विद्यालयमा बन्दहडताल को अन्त्य, सामाजिक अध्ययन विषयसँग सम्बन्धित प्रयोगात्मक सामग्री लगायतका अन्य सामग्रीहरूको सहज उपलब्धता, संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूलाई समेत शिक्षणसँग सम्बन्धित तालिमको व्यवस्था हुनुपर्ने राय व्यक्त गर्नुभएको छ ।

४.२.४ स्रोत व्यक्तिको प्रतिक्रिया विश्लेषण :

जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्न अनुसन्धानलाई भोजपुर जिल्लाको श्री विद्योदय उ.मा.वि. भोजपुर स्रोतकेन्द्रमा सीमित गरिएको हुँदा प्रतिक्रियाका लागि भोजपुर स्रोतकेन्द्रके स्रोत व्यक्तिलाई छनौट गरी प्रश्नावली भराई राय लिइएको थियो । जुन यसप्रकार छ (प्रश्नावली अनुसूची ६ मा उल्लेख छ) ।

स्रोतव्यक्तिले कक्षा ८ को सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक अध्ययन गर्नुभएको । कक्षा अवलोकनको क्रममा विषय शिक्षकहरूले प्रायः जसो शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग नगर्ने गरेको र पाठ्यपुस्तकलाई प्रमुख आधार मानी पाठ्यक्रमको प्रयोगलाई ध्यान नदिइएको, सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षणका विधिहरूभन्दा व्याख्यात्मक विधिलाई प्रयोग गरी शिक्षक केन्द्रित विधिमा जोड दिइएको प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयमा भौतिक र शैक्षिक स्रोतसाधन राम्रो भएको, शैक्षिक व्यवस्थापन राम्रो भएको हुँदा सामाजिक अध्ययन शिक्षण प्रभावकारी भएको । छात्र र छात्राबीच हुने विभेदको विस्तारै अन्त्य हुँदै गएको भए तापनि पूर्ण रूपमा अन्त्य भई नसकेको हुँदा अझै पनि अभिभावकहरू छोरीलाई भन्दा छोरालाई लगानी गर्न बढी रुचाउने र छोरीहरूले बढी घरायसी कार्यमा व्यस्त हुनु पर्ने तथा परम्परागत संस्कारका कारण छोरीहरू छोरा जस्तै स्वतन्त्र हुन नपाउने कारणले गर्दा छात्र भन्दा छात्राहरू सामाजिक अध्ययन विषयमा तुलनात्मक रूपमा कमजोर देखिन्छन् भन्ने राय व्यक्त गर्नुभएको छ । सामाजिक अध्ययन विषयको प्रभावकारी शिक्षण गर्न शिक्षकहरूमा उत्साह र उत्तरदायित्वको बोध हुनुपर्ने, पर्याप्त शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता, विद्यार्थीहरूमा लगनशीलता र अनुशासन हुनुपर्ने, शिक्षकहरूलाई सामाजिक अध्ययन शिक्षण सम्बन्धी तालिमहरूको व्यवस्था, कक्षाकोठामा उपयुक्त विद्यार्थी सङ्ख्या हुनुपर्ने विचार व्यक्त गर्नुभएको छ । त्यसैगरी सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूमा उपयुक्त शैक्षिक वातावरण नहुनु, सामाजिक अध्ययन विषयको प्रयोगात्मक कार्यहरू गर्न स्रोत साधनको कमी, कक्षामा अध्याधिक विद्यार्थी सङ्ख्या हुनु, अभिभावकहरू सिकाइ उपलब्धिप्रति सचेत नहुनु लगायतका प्रतिक्रिया व्यक्त गर्नुभएको छ भने उक्त समस्याहरू निराकरण गर्न शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक लगायत सम्पूर्ण सरोकारवाला पक्षहरूले मिलेर विद्यालयमा सिकाइ मैत्री वातावरण तयार गर्नुपर्ने, सामाजिक अध्ययन विषयका प्रयोगात्मक कार्यहरू गर्न आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नुपर्ने, विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गरी एउटै कक्षाका वर्ग छुट्याउने व्यवस्था गर्नुपर्ने, अभिभावकहरू अब आफै सचेत भई प्रभावकारी शिक्षणका लागि जागृ पने लगायतका सुभावहरू प्रस्तुत गर्नु भएको छ ।

३.५ अभिभावकहरुको प्रतिक्रिया विश्लेषण :

जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने क्रममा अभिभावकहरुलाई छुट्टै प्रश्नावली तयार गरी २०६६ सालको कक्षा ८ को परीक्षा उत्तीर्ण गरी हाल कक्षा ९ मा अध्ययन गरिरहेका प्रत्येक विद्यालयबाट २/२ जना विद्यार्थीका २/२ जना अभिभावकहरुलाई संभावनायुक्त नमुना छनौट विधिका आधारमा छनौट गरी प्रश्नावली भराई प्रतिक्रिया लिईएको थियो । अभिभावकहरुको प्रतिक्रिया निम्न अनुसार छ (प्रश्नावली अनुसूची ७ मा उल्लेख छ) ।

तालिका १२

अभिभावकहरुको प्रतिक्रिया विश्लेषण

क्र.सं.	विषय	सामुदायिक			संस्थागत		
		सकारात्मक	नकारात्मक	जम्मा	सकारात्मक	नकारात्मक	जम्मा
१.	पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्नुभएको	१	३	४	३	१	४
२.	सामाजिक अध्ययन विषय कठिन विषयको रूपमा	-	४	४	-	४	४
३.	ट्युसन पढाउने गर्नुभएको	४	-	४	४	-	४
४.	सामाजिक अध्ययन विषयको ट्युसन पढाउने गर्नुभएको	-	४	४	४	-	४
५.	छोरा र छोरी बीच समान अवसर प्रदान गर्ने गरेको	४	-	४	४	-	४

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण

तपाईंहरुले कक्षा ८ को सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक अध्ययन गर्नु भएको छ भन्ने प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका ३ (७५%) जनाले अध्ययन नगरेको र १ जना (२५%) ले अध्ययन गरेको राय प्रस्तुत गर्नुभएको छ भने संस्थागत विद्यालयका १ जनाले (२५%) अध्ययन नगरेको र ३ जना (७५%) ले अध्ययन गरेको राय प्रस्तुत गर्नु भएको छ । सामाजिक अध्ययन विषयलाई कस्तो विषयको रूपमा लिनुभएको छ भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक एवम् संस्थागत विद्यालयका सबै जनाले सामाजिक अध्ययन विषयलाई कठिन विषयको रूपमा नलिई सजिलो विषयको रूपमा लिने गरेको

प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । तपाइँका छोराछोरीले घरमा कति घण्टा अध्ययन गर्दछन् भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका सबै जनाले नै सरदर २ घण्टा अध्ययन गर्ने गरेको प्रतिक्रिया दिनुभएको छ भने संस्थागत विद्यालयका सबै जनाले नै ४/५ घण्टा अध्ययन गर्ने गरेको प्रतिक्रिया दिनुभएको छ । यसबाट के देखिन्छ भने संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने बालबालिका सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने बालबालिकाहरुको तुलना घरमा बढी अध्ययन गर्दछन् । संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका अभिभावकहरुले बालबालिकाहरुलाई ट्युसन पढाउने गरे तापनि सामाजिक अध्ययन विषयमा ट्युसन पढाउने तर्फ ध्यान दिएको पाईएन । सामाजिक अध्ययन विषयको विगतको प्राप्ताङ्कको सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका २ जना (५०%) ले मध्यम र २ जना (५०%) ले न्यून अङ्क आएको र संस्थागत विद्यालयका १ जना (२५%) ले उत्तम र ३ जना (७५%) ले मध्यम अङ्क आएको कुरा बताएका छन् । छोरा र छोरीबीच समान व्यवहार गर्नुभएको छ भन्ने सम्बन्धमा सबै अभिभावकहरुले गर्ने गरेको बताएका छन् । सामाजिक अध्ययन विषयका समस्याहरुमा सामुदायिक विद्यालयका अभिभावकहरुले शिक्षकले उत्साहका साथ पढाउने नगरेकोले पढाइको स्तर घट्दै गएको, एउटै कक्षामा धेरै विद्यार्थी सङ्ख्या भएको, गृहकार्य नियमित दिने र परीक्षण गर्ने नगरेको, पाठ्यपुस्तक समयमै उपलब्ध नहुनु, विद्यालयमा उपयुक्त शैक्षिक वातावरण नहुनुलाई प्रमुखरूपमा अगाडि सारेका छन् भने संस्थागत विद्यालयका अभिभावकहरुले शिक्षकहरुमा तालिमको अभाव, विद्यालय नियमित रूपले संचालन हुन नसक्नु, सामाजिक विषय एकीकृत विषय भएकाले शिक्षकहरुलाई कठिन हुने गरेको, पर्याप्त शैक्षिक सामग्रीहरुको विद्यालयमा अभाव रहेको प्रतिक्रिया व्यक्त गरेका छन् । उपयुक्त समस्याहरुको निराकरण गर्न, शिक्षकहरुमा पेसाप्रतिको उत्तरदायित्वको बोध हुनुपर्ने, पेसागत इमान्दार शिक्षकहरुलाई पुरस्कार र कामचोर प्रवृत्तिका शिक्षकहरुलाई कारबाहीको व्यवस्था कडाइका साथ लागू गर्नुपर्ने, विद्यार्थी बढी भएका कक्षामा बर्ग छुट्याउने व्यवस्था हुनुपर्ने, संस्थागत विद्यालयहरुमा गृहकार्य नियमित दिने र परीक्षण गर्ने नियमितता भएपनि सामुदायिक विद्यालयहरुले नियमित रूपमा गृहकार्य दिने र गृहकार्य परीक्षण गर्ने गरेको नपाइएको हुँदा सामुदायिक विद्यालयहरुले गृहकार्य नियमितता गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने, पाठ्यपुस्तकको समयमै उपलब्ध गराउने तर्फ सरोकारवालाहरुको ध्यान जानुपर्ने, सामाजिक एकीकृत विषय भएकाले शिक्षकलाई उक्त विषय अध्यापन गर्न कठिन हुने भएकाले समय समयमा तालिमको व्यवस्था गरिनुपर्ने विद्यालयमा पर्याप्त शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था हुनुपर्ने, विद्यालय नियमित रूपमा संचालन हुने व्यवस्था गरी उपयुक्त शैक्षिक वातावरण कायम गरिनुपर्ने लगायतका सुझावहरु अभिभावकहरुले दिएका छन् । तपाइँले आफ्ना छोराछोरीलाई के कारणले कुन विद्यालयमा पठाउनु भएको छ भन्ने सम्बन्धमा सामुदायिक विद्यालयका ४ जना (१००%) ले नै आफूले पनि छोरा छोरीहरुलाई संस्थागत विद्यालयमा पढाउने इच्छा भएको तर संस्थागत विद्यालय महँगो भएको, आर्थिक स्तर कमजोर भएको कारण आफूहरुले छोराछोरीहरुलाई स्तरीय शिक्षा

दिनबाट बञ्चित रहेको बताएका छन् भने संस्थागत विद्यालयका ४ जना (१००%) ले नै गुणस्तरीय शिक्षाका लागि पठाएको भन्ने प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ । यसबाट के देखिन्छ भने संस्थागत विद्यालयमा सामुदायिक विद्यालयमा भन्दा स्तरीय शिक्षा दिईन्छ भन्ने आम अभिभावकहरुको धारणा छ र आर्थिक रूपले कमजोर हुनाले मात्र सामुदायिक विद्यालयमा छोराछोरी पढाउने लहर चलेको स्पष्ट हुन्छ । सामुदायिक विद्यालयका समस्याहरुमा कमजोर भौतिक र शैक्षिक अवस्था, व्यवस्थापन फितलो, पेसाप्रतिको उत्तरदायित्वमा कमी, बढी विद्यार्थी सङ्ख्या कम शिक्षक दरबन्दी, विद्यार्थीहरुमा अनुशासनको कमीजस्ता पक्षहरु रहेको प्रतिक्रिया अभिभावकहरुको छ भने संस्थागत विद्यालयका समस्याहरुमा अध्यधिक कडा प्रशासन, तालिम अप्राप्त शिक्षक, महंगो शिक्षा, शिक्षकहरुलाई कम पारिश्रमिक र शिक्षकहरुको परिवर्तन छिटो भइरहने, सिर्जनात्मक शिक्षा भन्दा घोकन्ते शिक्षा प्रवृत्तिमा जोड दिने गरेको अभिभावकहरुको धारणा छ ।

४.३.६ कक्षा अवलोकन विश्लेषण :

जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरुको पहिचान गर्नको लागि छनौटमा परेका दुईवटा सामुदायिक र दुईवटा संस्थागत विद्यालयहरुको कक्षा अवलोकन गर्न कक्षा अवलोकन फारम निर्माण गरी उपयुक्त विकल्पमा ठीक (√) चिन्ह लगाई सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन गरिएको थियो । जुन यसप्रकार छ :

४.३.६.१ श्री सिद्धकाली इ.बो.स्कूल भोजपुरको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन

विश्लेषण : श्री सिद्धकाली इ.बो.स्कूल भोजपुरमा गई सामाजिक अध्ययन विषयको

कक्षाअवलोकन गर्दा निम्न अनुसार विवरण पाइयो ।

तालिका १३

सि.नं.	विवरण	उत्तम	मध्यम	न्यून	कैफियत
१	शिक्षकको व्यक्तित्व	√			
२	पाठको योजना र तयारी	√			
३	प्रस्तुतीकरण		√		
४	विषयवस्तुको ज्ञान		√		
५	शैक्षिक सामग्रीहरूको प्रयोग		√		
६	शिक्षण विधि र त्यसको उपयुक्तता		√		
७	विद्यार्थी सहभागिता	√			
८	प्रेरणाको सिर्जना	√			
९	मूल्याङ्कनको प्रयोग	√			
१०	गृहकार्य	√			
११	कक्षाकोठा व्यवस्थापन		√		
१२	विद्यालयको वातावरण		√		

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षकको व्यक्तित्व उत्तम रहेको छ भने पाठयोजना र तयारीसमेत उत्तम रहेको छ । त्यसैगरी विषयवस्तु प्रस्तुतीकरण, विषयवस्तुको ज्ञान, कक्षा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीहरूको प्रयोग एवम् तादम्यताजस्ता कुराहरू मध्यम रूपमा रहेका छन् । सामाजिक अध्ययन विषयका लागि उपयुक्त सबै शिक्षण विधिहरूलाई कक्षा शिक्षणमा प्रयोग गर्न सकिएको अवस्था देखिँदैन तापनि छलफल, प्रश्नोत्तर र प्रदर्शन विधिहरूको प्रयोग भइरहेको देखिन्छ । विद्यार्थीहरूले सक्रियताका साथ अध्ययन अध्यापन कार्यमा सहभागिता जनाएका छन् भने विद्यार्थीहरूलाई उत्प्रेरणा जगाउने कार्यहरू राम्रो तरिका बाटै भएका छन् । कक्षा शिक्षण भइरहेको समयमा बीचबीचमा प्रश्नोत्तरको माध्यमबाट मूल्याङ्कन भइरहेको र गृहकार्य नियमित रूपमा दिने र परीक्षण गर्ने गरेको देखिन्छ । विद्यालयको वातावरण सामान्य रहेको र कक्षाकोठा व्यवस्थापन पनि ठिकै रहेको पाइयो ।

४.३.६.२ श्री सगरमाथा इ.बो.स्कूल भोजपुरको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण :

श्री सगरमाथा इ.बो.स्कूल भोजपुरमा गई सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन गर्दा निम्न अनुसार विवरण पाइयो ।

तालिका १४

सि.नं.	विवरण	उत्तम	मध्यम	न्यून	कैफियत
१	शिक्षकको व्यक्तित्व	√			
२	पाठको योजना र तयारी	√			
३	प्रस्तुतीकरण	√			
४	विषयवस्तुको ज्ञान	√			
५	शैक्षिक सामग्रीहरुको प्रयोग			√	
६	शिक्षणविधि र त्यसको उपयुक्तता		√		
७	विद्यार्थी सहभागिता	√			
८	प्रेरणाको सिर्जना	√			
९	मूल्याङ्कनको प्रयोग	√			
१०	गृहकार्य	√			
११	कक्षाकोठा व्यवस्थापन		√		
१२	विद्यालयको वातावरण		√		

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण

उपर्युक्त तालिका अनुसार कक्षाअवलोकनको क्रममा विषयशिक्षक सफासुगधर, हसिलो चेहराका साथ कक्षाकोठामा प्रवेश गर्नुभएको साथै डायरीमा पढाउनुपर्ने पाठको योजना र पाठको तयारी राम्रो रहेको पाइयो । विषयवस्तुको ज्ञान उच्च रहको र प्रस्तुतीकरण पनि राम्रो पाइयो । कक्षा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीहरुको प्रयोगमा त्यति ध्यान दिएको पाईएन भने शिक्षण विधिहरुमा व्याख्यान विधिलाई नै बढी प्रयोग गरेको देखियो । कक्षा शिक्षणको बीचबीचमा छलफल र प्रश्नोत्तरको कारण विद्यार्थी सहभागिता र प्रेरणा उच्च पाइयो । नियमित रूपमा गृहकार्य दिने गरेको र परीक्षण पनि गर्ने गरेको पाइयो । कक्षाकोठा व्यवस्थापनको पक्ष र विद्यालयको वातावरण सामान्य रहेको पाइयो ।

४.३.६.३ श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिमको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषण :

श्री पञ्चकन्या मा.वि. बोखिममा गई सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन गर्दा निम्न अनुसार विवरण पाइयो ।

तालिका १५

सि.नं.	विवरण	उत्तम	मध्यम	न्यून	कैफियत
१	शिक्षकको व्यक्तित्व	√			
२	पाठको योजना र तयारी		√		
३	प्रस्तुतीकरण		√		
४	विषयवस्तुको ज्ञान	√			
५	शैक्षिक सामग्रीहरुको प्रयोग			√	
६	शिक्षण विधि र त्यसको उपयुक्तता		√		
७	विद्यार्थी सहभागिता			√	
८	प्रेरणाको सिर्जना		√		
९	मूल्याङ्कनको प्रयोग		√		
१०	गृहकार्य			√	
११	कक्षाकोठा व्यवस्थापन		√		
१२	विद्यालयको वातावरण		√		

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण

उपर्युक्त तालिका अनुसार विषय शिक्षकको व्यक्तित्व उत्तम रहेको छ भने पढाउनुपर्ने पाठको योजना र तयारी सामान्य रहेको देखिन्छ । विषयवस्तुको ज्ञान एवम् अनुभव राम्रो रहेको भए पनि प्रस्तुतीकरण भने सामान्य नै देखिन्छ । कक्षाशिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीहरुको प्रयोगको स्थिति न्यून रहेको, शिक्षणविधिमा प्रश्नोत्तर छलफल र बढी मात्रमा व्याख्यान विधिलाई प्रयोग गरिएको छ । विद्यार्थी सङ्ख्या बढी भएको हुँदा विद्यार्थी सहभागिता सन्तोषजनक देखिएन । विद्यार्थीहरुलाई अभिप्रेरणा दिइएको भएपनि विद्यार्थीहरुमा उत्साहको कमी देखिन्छ । कक्षा शिक्षणको क्रममा निरन्तररूपमा

मूल्याङ्कन भएको भए तापनि गृहकार्य दिने र परीक्षण गर्ने सम्बन्धमा न्यूनता रहेको पाइयो ।
विद्यालयको वातावरण र कक्षा व्यवस्थापन मध्यम पाइयो ।

४.६.३.४ श्री यशोधरा उ.मा.वि. टक्सारको सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन
विश्लेषण :

श्री यशोधरा उ.मा.वि. टक्सारमा गई सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन गर्दा निम्न
अनुसार विवरण पाइयो ।

तालिका १६

सि.नं.	विवरण	उत्तम	मध्यम	न्यून	कैफियत
१	शिक्षकको व्यक्तित्व	√			
२	पाठको योजना र तयारी		√		
३	प्रस्तुतीकरण		√		
४	विषयवस्तुको ज्ञान	√			
५	शैक्षिक सामग्रीहरूको प्रयोग			√	
६	शिक्षण विधि र त्यसको उपयुक्तता		√		
७	विद्यार्थी सहभागिता			√	
८	प्रेरणाको सिर्जना		√		
९	मूल्याङ्कको प्रयोग		√		
१०	गृहकार्य			√	
११	कक्षाकोठा व्यवस्थापन		√		
१२	विद्यालयको वातावरण		√		

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण

उपर्युक्त तालिका अनुसार श्री यशोधरा मा.वि. टक्सारमा शिक्षकको व्यक्तित्व राम्रो रहेको, पाठयोजना र तयारी सामान्य रहेको पाइयो भने विषयवस्तुको ज्ञान विषय शिक्षकमा उच्च रहे पनि प्रस्तुतीकरण सामान्य नै पाइयो । शिक्षण सामग्रीहरूको प्रयोग न्यून रहेको, शिक्षण विधिहरूको प्रयोग सामान्य पाइयो । विद्यार्थीहरूको चाप भएको र विद्यार्थी सक्रियता उत्साहजनक थिएन । विद्यार्थी उत्प्रेरणा र मूल्याङ्कन सामान्य रहेको पाइयो भने गृहकार्य दिने र परीक्षण गर्ने कार्य न्यूनरूपमा देखिन्छ । कक्षाकोठा व्यवस्थापन र विद्यालयको शैक्षिक वातावरण सामान्यरूपमा उपयुक्त नै देखिन्छ ।

दुईवटा सामुदायिक र दुईवटा संस्थागत विद्यालयको उपर्युक्त बमोजिमको कक्षा अवलोकनको विश्लेषण गर्दा के देखिन्छ, भने विद्यालयहरूले विद्यालयमा उपर्युक्त शैक्षिक वातावरणका लागि अब्ग बढी ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने र कक्षाकोठामा भौतिक तथा मनोवैज्ञानिक वातावरणको व्यवस्थापन पनि मध्यम स्तरको भएको हुँदा उत्तम व्यवस्थापन गर्नेतर्फ ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ । सामुदायिक विद्यालयमा संस्थागत विद्यालयमा भन्दा अनुभवी र विषयवस्तुको ज्ञान भएका शिक्षकहरू रहेका छन् भने दुवै प्रकारका विद्यालयहरूमा सामाजिक अध्ययन विषयका उपर्युक्त विधिहरूको प्रयोगको सट्टा व्याख्यान विधिहरूमा नै जोड दिएको देखिन्छ । विद्यालयहरूमा कक्षा शिक्षणको क्रममा शैक्षिक सामग्रीहरूको प्रयोग प्राय न्यून रहको छ । गृहकार्य, मूल्याङ्कन, विद्यार्थीहरूलाई उत्प्रेरणा र विद्यार्थी सहभागिता जस्ता पक्षहरू सामुदायिक विद्यालयमा भन्दा संस्थागत विद्यालयहरूमा राम्रो रहेको देखिन्छ । उपर्युक्त विश्लेषणका आधारमा सामुदायिक विद्यालयहरूले उक्त पक्षहरूमा सुधार गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ । दुवै प्रकारका विद्यालयका विषय शिक्षकहरूको व्यक्तित्व राम्रो रहेको र सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूले भन्दा संस्थागत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूले पाठको योजना र तयारीमा बढी ध्यान दिई शिक्षण गर्ने गरेका छन् । सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूले पनि पाठको योजना र तयारीमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । बान्दुराको सामाजिक सिकाइ सिद्धान्तमा उल्लेखित सिकाइलाई प्रभाव पार्ने प्रक्रियाहरू ध्यानात्मक प्रक्रिया, धारण प्रक्रिया, पुनर्वल र अभिप्रेरणात्मक प्रक्रिया र सिकाइलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरू नमुना वातावरण, नमुना व्यवहार, सिकारुको भूमिका, पुरस्कार र दण्डको भूमिका प्रस्तुत सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू सँग मिल्दाजुल्दा रहेका छन् ।

परिच्छेद : पाँच
प्राप्ति, निष्कर्ष र सुभावहरु

५.१ प्राप्ति

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि अध्ययन गर्नको लागि छनौटमा परेको दुईवटा संस्थागत र दुईवटा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरुले सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त गरेको उपलब्धिको विश्लेषणात्मक अध्ययन, अध्ययन छनौटमा परेका विद्यालयहरुका छात्रछात्रा, विषय शिक्षक, प्रधानाध्यापक, स्रोतव्यक्ति, अभिभावकहरुको प्रतिक्रिया विश्लेषण र सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा अवलोकन विश्लेषणबाट प्राप्त मुख्यमुख्य प्राप्तिहरुलाई तीन खण्डमा उल्लेख गरिएको छ ।

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलना गर्दा सामुदायिक विद्यालयको औसत उपलब्धि ४९.६८% र संस्थागत विद्यालयको औसत उपलब्धि ८१.१८% रहेको पाइयो । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयको उपलब्धिलाई श्रेणीगत आधारमा हेर्दा १०% प्रथम श्रेणी ६०% द्वितीय श्रेणी र ३०% तृतीयश्रेणी रहेको पाइयो भने संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि ९८.३३% प्रथम श्रेणी र १.६७% द्वितीय श्रेणी रहेको पाइयो । यसप्रकार सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको औसत उपलब्धि ३१.५% ले उच्च देखिन्छ । श्रेणीगत आधारमा पनि सामुदायिक विद्यालयको भन्दा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धि राम्रो देखिन्छ ।

छात्र र छात्राको सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा संस्थागत विद्यालयका छात्रहरुको औसत उपलब्धि ८४.१३% र छात्राहरुको औसत उपलब्धि ७८.२३% रहेको पाइयो । त्यसैगरी श्रेणीगत आधारमा छात्रहरुको उपलब्धि प्रथम श्रेणीमा १००% र छात्राहरुको ९६.६७% प्रथम श्रेणीमा र ३.३३% द्वितीय श्रेणीमा रहेको पाइयो । यसमा छात्राहरुको भन्दा छात्रहरुको औसत उपलब्धि ५.९% ले उच्च रहेको पाइयो । सामुदायिक विद्यालयको छात्रहरुको औसत उपलब्धि ५१.२% र छात्राहरुको ४८.१७% रहेको पाइयो । श्रेणीगत आधारमा छात्रहरुको १३.३३% प्रथम श्रेणी ६६.६७% द्वितीय श्रेणी र २०% तृतीय श्रेणी पाइयो भने छात्रहरुको ६.६७% प्रथम श्रेणी ५३.३३% द्वितीय श्रेणी र ४०% तृतीय श्रेणी रहेको पाइयो । सामुदायिक विद्यालयमा छात्राहरुको तुलानामा छात्रहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको औसत उपलब्धि ३.०३% ले उच्च रहेको र श्रेणीगत आधारमा पनि छात्रहरुको उपलब्धी राम्रो पाइयो । सामुदायिक विद्यालयको छात्रहरुको तुलानामा संस्थागत विद्यालयको छात्रहरुको औसत उपलब्धि ३२.९३% ले उच्च रहेको र सामुदायिक विद्यालयको छात्राको तुलानामा संस्थागत विद्यालयका छात्राहरुको औसत उपलब्धि ३०.०६% ले उच्च रहेको

पाइयो । श्रेणीगत आधारमा पनि सामुदायिक विद्यालयका छात्रछात्राको तुलनामा संस्थागत विद्यालयका छात्रछात्राहरुको उपलब्धि उच्च रहेको पाइयो । समग्ररूपमा हेर्दा छात्रहरुको औसत उपलब्धि ६७.६७% र छात्राहरुको औसत उपलब्धि ६३.२ प्रतिशत रहेको पाइयो । यसमा छात्राहरुको भन्दा छात्रहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको औसत उपलब्धि ४.४७% उच्च रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी श्रेणीगत आधारमा छात्रहरुको ५६.६७%, प्रथम श्रेणी ३३.३३% द्वितीय श्रेणी र १० % तृतीय श्रेणी रहेको छ भने छात्राहरुको ५१.६७% प्रथम श्रेणी २८.३३% द्वितीय श्रेणी र २०% तृतीय श्रेणी रहेको पाइयो । सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरुमा पाठ्यक्रम, सन्दर्भ सामग्री, सहायक पाठ्यपुस्तक लगायतका शैक्षिक सामग्रीहरुको अभाव, कक्षा शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीहरुको प्रयोगमा कमी, समयमै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध नहुनु, उपयुक्त शिक्षण विधिको प्रयोग नहुनु, प्रयोगात्मक कार्यको लागि प्रयोगशालाको अभाव, शैक्षिक भ्रमणको व्यवस्था गर्न नसक्नु, गृहकार्यमा नियमितता नहुनु, सामाजिक अध्ययन विषयको प्रयोगात्मक कार्यहरुको कमी हुनु, विद्यार्थीहरुको सङ्ख्याका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको कमी हुनु, एउटै कक्षामा अध्यधिक विद्यार्थी सङ्ख्या हुनु, परीक्षामा उपयुक्त वातावरण नहुनु, सामाजिक अध्ययन विषयमा राम्रो उत्तर दिए पनि प्राप्ताङ्क कम आउनु, कमजोर विद्यार्थीहरुको लागि कोचिङ्ग कक्षाको व्यवस्था नहुनु, आर्थिक कमजोर भएका विद्यार्थीहरुका लागि छात्रवृत्तिमा कमी हुनु । सामाजिक अध्ययन विषयमा उत्कृष्ट अङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरुलाई पुरस्कारको व्यवस्था नहुनु, विद्यार्थीहरुमा लगनशीलता र अनुशासनको कमी हुनु, शिक्षकहरुमा उत्साह जाँगर र उत्तरदायित्वमा कमी हुनु, शिक्षा ऐन नियमावलीमा भएका पुरस्कार र दण्डको व्यवस्थाको कार्यान्वयन नहुनु, शिक्षकहरुलाई पुर्नताजगी तालिमको अभाव, अभिभावकहरुमा सक्रियताको अभाव, विद्यालय नियमित रूपमा संचालन नहुनु, बन्दहडताल भइरहनु, राजनैतिक हस्तक्षेप, विद्यालयमा उपयुक्त शैक्षिक वातावरण नहुनु जस्ता पक्षहरु जिम्मेवार रहेको पाइयो ।

५.२ निष्कर्ष

जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने सन्दर्भमा तथ्याङ्कको विश्लेषण पछि के निष्कर्षमा पुगिन्छ भने संस्थागत विद्यालयहरुले कुशल शैक्षिक व्यवस्थापनबाट सामाजिक अध्ययन विषयको औसत उपलब्धि ८१.१८% पुऱ्याउन सफल भएका छन् । यस उपलब्धिलाई राम्रो मान्न सकिन्छ । संस्थागत विद्यालयको भन्दा तुलनात्मक रूपमा दक्ष र तालिम प्राप्त शिक्षकहरु भएका सामुदायिक विद्यालयहरुको सामाजिक अध्ययन विषयको औसत उपलब्धि ४९.६८%मात्र हुनु सन्तोषजनक मान्न सकिन्न । सामुदायिक विद्यालयहरुको विद्यालय व्यवस्थापन सन्तोषजनक नहुनु मुख्य रूपमा जिम्मेवार देखिन्छ । छात्रहरुको तुलनामा छात्राहरुको उपलब्धि ४.४७%

कम रहेको छ । यसो हुनमा छात्राहरु घरायसी कार्यमा बढी व्यस्त रहनुपर्ने, परम्परागत मूल्य र मान्यताहरुका कारण छात्राहरु, छात्रहरु जस्तो स्वतन्त्र हुन नसक्ने, अभै पनि अभिभावकहरुले छोरी भन्दा छोरोलाई नै बढी लगानी गर्ने भएको हुँदा छात्राको भन्दा छात्रहरुको उपलब्धि बढी देखिन्छ । सामाजिक अध्ययन विषय एकीकृत विषय भएको हुँदा यसका विषयवस्तुहरु कठिन एवम् जटिलसमेत रहेका छन्, तापनि यस विषयलाई एक सरल विषय मान्ने प्रवृत्ति, उपयुक्त शिक्षण विधि नअपनाई व्याख्यान विधिको प्रयोग, पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीहरुको अपर्याप्तता, सामुदायिक विद्यालयहरुमा अत्याधिक विद्यार्थी सङ्ख्या, विद्यालयमा राजनैतिक हस्तक्षेप, बन्द, हडताल, विद्यालयमा सिकाइ मैत्रीवातावरणको अभाव आदि कारणहरुले सामाजिक अध्ययन शिक्षणमा प्रत्यक्ष प्रभाव पारेका छन् । त्यसैगरी सामाजिक अध्ययन विषयमा प्रयोगात्मक कार्य गर्न शैक्षिक सामग्री र प्रयोगशालाको अभाव रहेको छ । एकीकृत विषय पठाउन एकै जना शिक्षकलाई कठिन भएको देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात नमिलेको, शिक्षक दरबन्दीको तुलनामा विद्यार्थी सङ्ख्या बढी भएको देखिन्छ । संस्थागत विद्यार्थीको तुलनामा सामुदायिक विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीहरुको अभाव देखिन्छ ।

५.३ सुझावहरु

यस अध्ययनमा प्राप्त तथ्याङ्क, विद्यार्थी, विषय शिक्षक, प्रधानाध्यापक, स्रोतव्यक्ति, अभिभावकहरुबाट प्राप्त प्रतिक्रिया र कक्षाअवलोकनको आधारमा विश्लेषण गर्दा सामाजिक अध्ययन विषयमा देखिएका समस्याहरु निराकरण गर्न, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक सन्दर्भ सामग्रीहरुको समयमै पर्याप्त व्यवस्था गरिनुपर्ने, सामाजिक अध्ययन कक्षाशिक्षणमा विषयवस्तुहरु अनुसार उपयुक्त शिक्षणविधि अपनाई शैक्षिक सामग्रीहरुको प्रयोग गरी शिक्षण गरिनुपर्ने र सामाजिक अध्ययन विषयका प्रयोगात्मक कार्य संचालन गर्नको लागि सामाजिक प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी प्रयोगात्मक कक्षाहरु संचालन गर्नुपर्दछ । खासगरी सामाजिक अध्ययन विषयमा गर र सिक भन्ने धारणालाई व्यवहारमा उतार्नुपर्दछ । त्यसैगरी भूगोलगायतका विषयवस्तु शिक्षण गर्न समयसमयमा शैक्षिक भ्रमणको व्यवस्था गरिनु आवश्यक छ । विद्यार्थीहरुलाई बढी भन्दा बढी प्रयोगात्मक कार्य र गृहकार्य दिई परीक्षण एवम् पृष्ठापोषण दिनुपर्दछ । संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा शिक्षकहरुको व्यवस्था भए पनि सामुदायिक विद्यालयहरुमा विद्यार्थी सङ्ख्या बढी भएको हुँदा विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गरी कक्षामा वर्ग छुट्याई शिक्षण गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । परीक्षा भन्ने बित्तिकै अधिकांश विद्यार्थी डराउने प्रवृत्ति देखिएको छ । अतः परीक्षामा विद्यार्थीहरुलाई भयमुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्दछ । सामाजिक अध्ययन विषयमा उत्तरपुस्तिका परीक्षणमा विशेष ध्यान दिई परीक्षार्थीहरुले उत्तर दिए बमोजिम प्राप्ताङ्क प्राप्त हुने सुनिश्चितता गर्नु आवश्यक छ । जसका लागि

प्रश्नपत्र निर्माण सँगै उत्तरकुञ्जिका निर्माण गर्नुपर्दछ । कमजोर विद्यार्थीहरूका लागि अतिरिक्त समयमा अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । आर्थिक रूपले कमजोर भएका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था र उत्कृष्ट अङ्क ल्याउने विद्यार्थीलाई प्रोत्साहन स्वरूप पुरस्कारको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूमा लगनशीलता र अनुशासनमा वृद्धि गर्न विद्यालयले विशेष ध्यान दिनुपर्दछ भने शिक्षकहरूको उत्साह, जाँगर र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्न, दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्थालाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षकहरूलाई आवश्यकताअनुसार विषयगत तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न अभिभावकहरू आफै सक्रिय हुनुपर्ने, विद्यालय र कक्षाशिक्षणको नियमित अनुगमन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । विद्यालयमा सिकाइमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न, विद्यालयमा बन्द हडताल र राजनैतिक हस्तक्षेप सदाका लागि हटाई विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र नारामा मात्र नभई व्यवहारमा उतार्नु पर्दछ र विद्यालयले शैक्षिक व्यवस्थापनलाई मुख्य ध्यान दिई आगामी पइला चाल्नुपर्दछ ।

सन्दर्भ सामग्री

- अधिकारी, विष्णुप्रसाद (०६५) शिक्षाशास्त्र र नेपालमा शिक्षा, काठमाण्डौ : आशिष बुक्स हाउस ।
- अधिकारी खुवीराम (२०६३) शिक्षक शिक्षा, सानोठिमी भक्तपुर : शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।
- उच्च माध्यमिक शिक्षा नियमावली (२०५२), डिल्ली बजार काठमाण्डौ : सहिष्णु प्रकाशन ।
- काफ्ले, इश्वरी प्रसाद, (२०६०) काठमाडौं जिल्लाको संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको कक्षा - ८ को जिल्ला स्तरीय परीक्षामा नेपाली विषयमा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको उपलब्धीको तुलनात्मक अध्ययन, काठमाण्डौ : शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, महेन्द्ररन्त क्याम्पस (शोधपत्र अप्रकासित कृति) ।
- कोइराला, पुन्य प्रसाद (२०६५) एस.एल.सी परीक्षामा सामाजिक शिक्षा विषयको प्राप्ताङ्कमा प्रभाव पार्ने कारक तत्वहरूको अध्ययन, ईन्द्रपुर मोरङ : शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस (शोधपत्र अप्रकासित कृति) ।
- गुरुङ, दिपेन्द्र,(१९९६) लमजुङ जिल्लाका विद्यार्थीहरूको set concept को तुलनात्मक अध्ययन , ताहाचल काठमाण्डौ : शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागमहेन्द्ररन्त क्याम्पस (शोधपत्र अप्रकासित कृति)।
- जिल्ला शिक्षा कार्यालय (२०६७) शैक्षिक बुलेटिन, भोजपुर ।
- निम्नमाध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०५८) सानोठिमी, भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६५) सानोठिमी, भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- पाँडे, रामकुमार (२०५२) सामाजिक शिक्षा सिद्धान्त र शिक्षण चौथो संकरण, काठमाण्डौ : रत्न पुस्तक भण्डार, ।
- पौडेल, अर्जुन प्रसाद, (२०६५) सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका निजी र सामुदायिक विद्यालयहरूमा शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक अध्ययन, ताहाचल काठमाण्डौ : शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग महेन्द्ररन्त क्याम्पस (शोधपत्र अप्रकासित कृति) ।

पौडेल, रुद्रमणी (२०६५) कास्की जिल्लाको सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरुमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको शैक्षिक उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन, पोखरा : शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, पृथ्वी नारायण क्याम्पस (शोधपत्र अप्रकाशित कृति) ।

भण्डारी, यमनारायण (२०६३) गुल्मी जिल्लाको संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको टेष्ट परीक्षाको गणित विषयको विद्यार्थीहरुले प्राप्त गरेको उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन(शोधपत्र अप्रकाशित कृति) ।

भट्टराई, होमनाथ (२०६१) शिक्षा मनोविज्ञान, काठमाण्डौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६४) सानोठिमी ,भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

वाग्ले,मनप्रसाद, कार्की,उपेन्द्रकुमार (२०५७) शिक्षाका आधारहरु, भोटाहिटी, काठमाण्डौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, गोपीनाथ (२०५७) नेपालको शिक्षाको इतिहास काठमाडौं : लुम्बिनी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा चिरन्जीवी (२०५८) शिक्षाको आधार पहिलो संकरण काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्यूटर्स ।

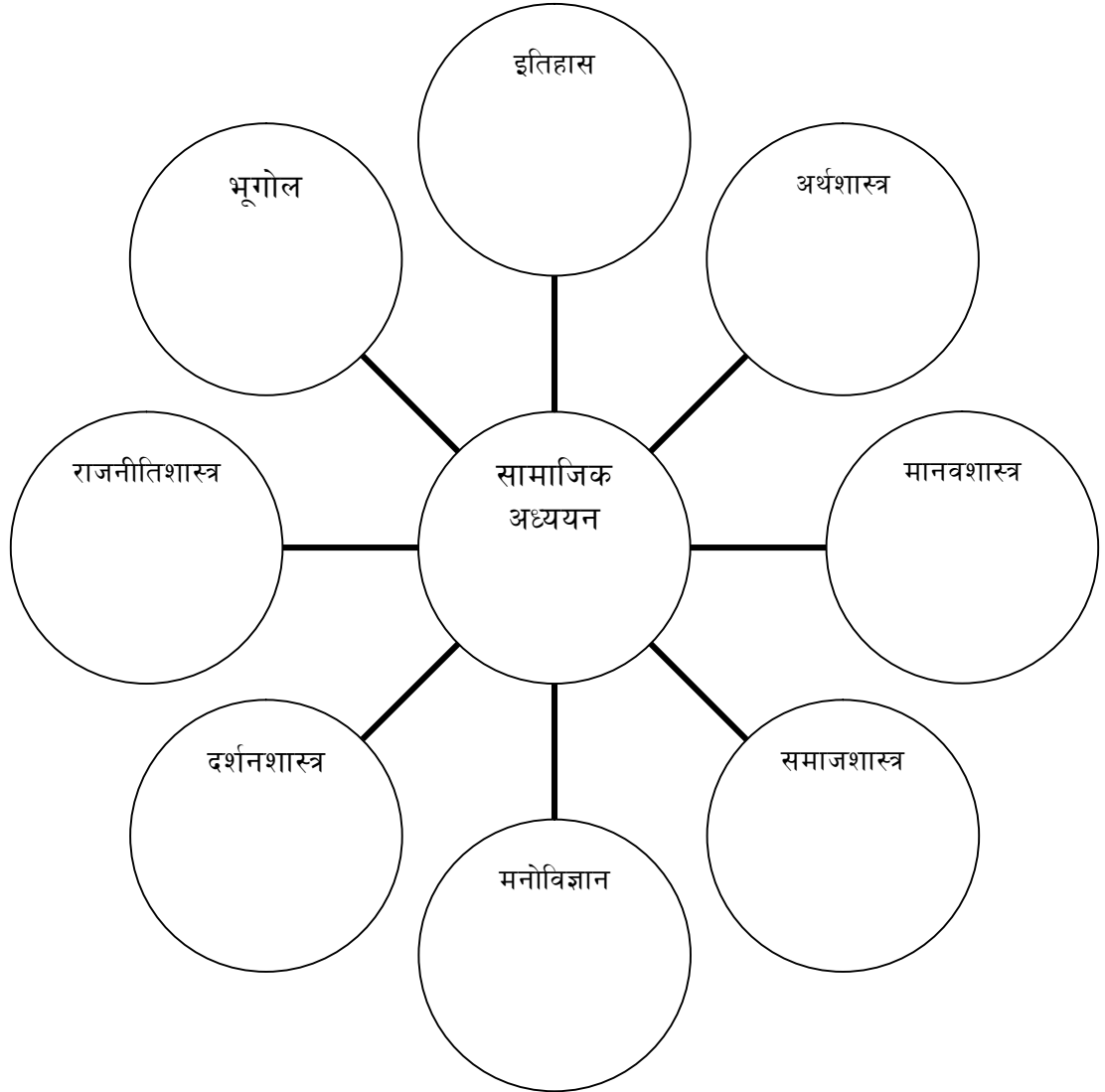
शिक्षा नियमावली (२०५९), डिल्ली बजार, काठमाण्डौं : सहिष्णु प्रकाशन ।

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र (२०६५) सामाजिक अध्ययन शिक्षण, सानोठिमी भक्तपुर ।

CERID (1998) Study in management Practice in Public and Private School , T.U. kirtipur, kathmandu .

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि
अनुसूची -१

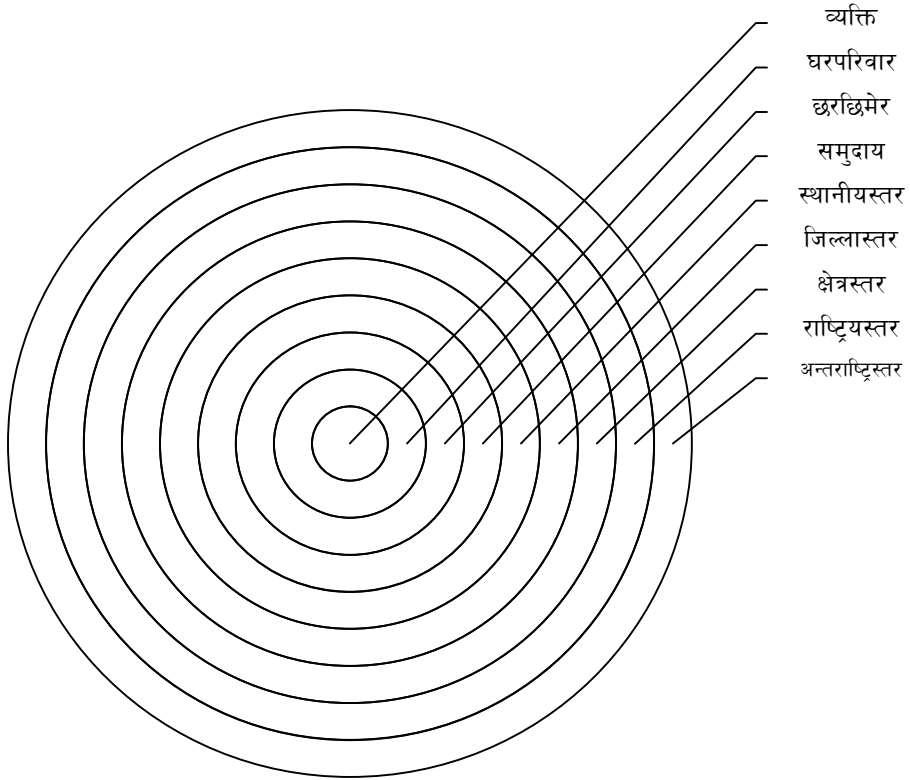
सामाजिक अध्ययन विषयभित्र समावेश भएका विषयहरू

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

अनुसूची -२

सामाजिक अध्ययन विषयको क्षेत्र

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

विद्यार्थीका लागि प्रश्नावली

यो प्रश्नावली सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि अध्ययन गर्न तयार पारिएको छ । यसले तपाईंको अध्ययन वा व्यक्तिगत जीवनमा कुनै असर पार्ने छैन । कृपया उपयुक्त विकल्पमा ठीक चिन्ह र खाली ठाउँमा आफ्नो राय प्रस्तुत गरिदिनुहुन अनुरोध छ ।

विद्यार्थीको नाम : .....

उमेर : .....

कक्षा : .....

विद्यालयको नाम, ठेगाना : .....

१. तपाईंलाई सबै भन्दा मन पर्ने विषय कुन हो ?

(क) नेपाली (ख) सामाजिक (ग) गणित (घ) अंग्रेजी (ङ) अन्य भए .....

२. तपाईंलाई सामाजिक अध्ययन विषयका विषयबस्तु कतिको मन पर्छ ?

(क) धेरै मन पर्छ (ख) सामान्य मन पर्छ (ग) मन पर्दैन

३. तपाईंको कक्षामा सामाजिक अध्ययन विषय कति जना शिक्षकले पढाउनु हुन्छ ?

(क) एक जना (ख) दुई जना (ग) अन्य भए .....

४. तपाईंको कक्षामा सामाजिक अध्ययन विषय कुन घण्टीमा पढाइ हुन्छ ?

(क) पहिलो (ख) दोस्रो (ग) तेस्रो (घ) अन्य भए.....

५. सामाजिक अध्ययन विषयमा शिक्षकले गृहकार्य दिनुहुन्छ ?

(क) दैनिक दिनुहुन्छ (ख) कहिलेकाँही दिनुहुन्छ (ग) दिनुहुन्न

६. तपाईं गृहकार्य नियमित गर्नुहुन्छ ?

(क) नियमित गर्छु (ख) कहिलेकाँही गर्छु (ग) गर्ने गरेको छैन

७. शिक्षकले गृहकार्य नियमित परीक्षण गर्नुहुन्छ ?

(क) नियमित गर्नुहुन्छ (ख) कहिलेकाहीं गर्नु हुन्छ (ग) गर्नु हुन्न

८ सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षण गर्दा कुनकुन शिक्षण विधिको प्रयोग भइरहेको छ ?

क.....

ख.....

ग.....

९ सामाजिक अध्ययन विषयको शिक्षण नियमित रूपमा हुन्छ ?

(क) नियमित हुन्छ (ख) ठीकै छ (ग) नियमित हुदैन

१० सामाजिक अध्ययन विषय तपाईंलाई कस्तो लाग्छ ?

(क) ज्यादै कठिन (ख) कठिन (ग) सामान्य (घ) सजिलो

११ विगतमा तपाईंको सामाजिक अध्ययन विषयको प्राप्ताङ्क कस्तो छ ?

(क) उत्कृष्ट (ख) राम्रो (ग) सामान्य (घ) न्यून

१२ तपाईंले समयमै पाठ्यपुस्तक पाउनु भएको छ ?

(क) समयमा नै पाएको छु (ख) ढिलो पाईन्छु (ग) पाठ्यपुस्तक नै पाइदैन

१३ सामाजिक अध्ययन विषयमा तपाईंले पाठ्यक्रमको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

(क) प्रयोग गर्छु (ख) प्रयोग गरेको छैन (ग) पाठ्यक्रम नै देखेको छैन

१४ तपाईंको विद्यालयमा पुस्तकालय छ ?

(क) छ (ख) छैन

१५ पुस्तकालयमा सामाजिक अध्ययन विषयसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री छन् ?

(क) छन् (ख) छैनन् (ग) थाहा छैन

१६ तपाईं पुस्तकालयमा गएर अध्ययन गर्नु हुन्छ ?

(क) गर्छु (ख) गरेको छैन (ग) मौकै पाईदैन

१७ तपाईंलाई अध्ययनका लागि आवश्यक खर्च पुगेको छ ?

(क) पर्याप्त छ (ख) पर्याप्त छैन (ग) न्यून छ (घ) अन्य भए.....

१८ तपाईँ सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षा शिक्षणवाट संन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?

(क) संन्तुष्ट छु (ख) शिक्षणमा सुधार गर्न आवश्यक छ

१९. तपाईँ घरमा अध्ययनका लागि कति समय पाउनुहुन्छ ?

(क) १ घण्टा (ख) २ घण्टा (ग) ३ घण्टा (घ) ४ घण्टा (ङ) अन्य भए .....

२० घरमा अध्ययनका लागि छुट्याउनु भएको कुल समयमा कति समय सामाजिक अध्ययनलाई छुट्याउनु हुन्छ ?

(क) १ घण्टा (ख) २ घण्टा (ग) अन्य भए .....

२१. सामाजिक अध्ययन शिक्षणमा शैक्षिक सामग्रीको पर्याप्त प्रयोग भएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

२२. तपाईँको विचारमा सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा के कस्ता पक्षहरुले प्रभाव पारेका छन् ? सामाजिक अध्ययन विषयका समस्याहरु के के छन् ?

क.....

ख.....

ग.....

२३. तपाईँको विचारमा सामाजिक अध्ययन विषयको प्राप्ताङ्कमा वृद्धि गर्न के के गर्नु पर्ला ?

क.....

ख.....

ग.....

प्रश्नावली भरी आफ्नो अमूल्य राय सुझाव र सल्लाह प्रदान गरी अनुसन्धान कार्यमा सहयोग पुऱ्याईदिनु भएकोमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । धन्यवाद !

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

अनुसूची - ४

विषय शिक्षकका लागि प्रश्नावली

यो प्रश्नावली सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि अध्ययन गर्न तयार पारिएको छ । यसले तपाईंको पेसा वा व्यक्तिगत जीवनमा कुनै असर पार्ने छैन । कृपया उपयुक्त विकल्पमा ठीक चिन्ह र खाली ठाउँमा आफ्नो राय प्रस्तुत गरिदिनुहुन अनुरोध छ ।

शिक्षकको नाम :.....

शैक्षिक योग्यता :.....

अनुभव वर्ष :.....

तह , श्रेणी :.....

विद्यालयको नाम र ठेगाना : .....

१ तपाईंको न्यूनतम योग्यता आई ए. वा सो सरहको मुख्य विषय कुन कुन हुन ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

२ तपाईंले सामाजिक अध्ययन विषयसँग सम्बन्धित/ शिक्षणसँग सम्बन्धित तालिम प्राप्त गर्नु भएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

३ तालिम प्राप्त हुनुहुन्छ भने कति अवधिको लिनुभएको छ ?

(क) १० महिने (ख) ७.५ महिने (ग) ५ महिने (घ) २.५ महिने (ङ) अन्य भए.....

४ सामाजिक अध्ययन विषयवस्तुका छनौट र सङ्गठन उपयुक्त किसिमले गरिएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

५ तपाईंलाई सामाजिक अध्ययन विषय कस्तो लाग्छ ?

(क) ज्यादै कठिन (ख) कठिन (ग) सामान्य (घ) सजिलो

६ तपाइँले सामाजिक अध्ययन शिक्षण गर्दा कुन कुन शैक्षिक सामग्री प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

(क) पाठ्यक्रम (ख) शिक्षण निर्देशिका (ग) पाठ्यपुस्तक (घ) सन्दर्भ सामग्री

(ङ) माथिका सबै (च) अन्य भए.....

७ कक्षा ८ को सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यहरु पूरा गर्न पाठ्यपुस्तकले सबै विषयवस्तु समेटेको छ ?

(क) पूरै समेटेछ (ख) आंशिक समेटेछ (ग) समेटेको छैन (घ)अन्य भए .....

८ सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षण गर्दा कुन कुन शिक्षण विधि अपनाउनु हुन्छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

९ तपाइँको विद्यालयमा सामाजिक अध्ययन विषय सँग सम्बन्धी शैक्षिक सामग्री र सन्दर्भ सामग्रीहरु उपलब्ध छन ?

(क) छन् (ख) छैनन् (ग) केही छन्

१० शैक्षिक सामग्री उपलब्ध भए कुनकुन शैक्षिक सामग्री उपलब्ध छन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

११ के तपाइँ सामाजिक अध्ययन विषयमा विद्यार्थीहरुले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कबाट सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?

(क) सन्तुष्ट छु (ख) छैन

१२. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा सिकाइ उपलब्धि फरक हुन्छ ?

(क) हुन्छ (ख) हुदैन (ग) भन्न सकिन्न

१३. सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालय बीच फरक हुन्छ भने के कस्ता कारणहरु जिम्मेवार छन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१४. छात्र र छात्रावीच सिकाइ उपलब्धि फरक हुन्छ ?

क) हुन्छ (ख) हुदैन (ग) भन्न सकिन्न

१५. अभिभावकहरुले छात्र र छात्राहरुलाई शिक्षामा समान अवसर प्रदान गरेका छन ?

क) छन् (ख) छैनन्

१६. छात्र र छात्रावीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ भने के कस्ता कारणहरु जिम्मेवार छन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१७. सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा के कस्ता तत्वहरुले प्रभाव पार्दछन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१८ सामाजिक अध्ययन विषयको प्राप्ताडमा वृद्धि गर्न केकस्ता उपायहरु अबलम्बन गर्नुपर्ला ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१९. विद्यालयवाट तपाईंलाई शिक्षणका लागि पर्याप्त सहयोग भएको छ ?

(क) छ

(ख) छैन

२०. अन्य सभावहरु भए उल्लेख गर्नुहोस ।

(क).....

(ख).....

(ग).....

प्रश्नावली भरी आफ्नो अमूल्य राय, सुभाव र सल्लाह प्रदान गरी अनुसन्धान कार्यमा सहयोग पुऱ्याईदिनु भएकोमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

धन्यवाद !

अनुसूची - ५

प्र.अ.को लागि प्रश्नावली

यो प्रश्नावली सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि अध्ययन गर्न तयार पारिएको छ । यसले तपाईंको पेसा वा व्यक्तिगत जीवनमा कुनै असर पार्ने छैन । कृपया उपयुक्त विकल्पमा ठीक चिन्ह र खाली ठाउँमा आफ्नो राय प्रस्तुत गरिदिनुहुन अनुरोध छ ।

प्र.अ.को नाम :.....

शैक्षिक योग्यता :.....

अनुभव वर्ष :.....

तह , श्रेणी :.....

विद्यालयको नाम र ठेगाना : .....

१ तपाईंले सामाजिक अध्ययन विषयको कक्षाशिक्षणको निरीक्षण गर्ने गर्नुभएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

२ निरीक्षण गर्नु भएको छ भने कक्षा शिक्षण सम्बन्धमा आवश्यक सुझाव दिने गर्नु भएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

३ तपाईंको सुझावलाई शिक्षकले कस्तो रूपमा लिएको पाउनुभएको छ ?

(क) सकारात्मक (ख) सामान्य (ग) नकारात्मक (घ)अन्य भए.....

४ सामाजिक अध्ययन विषयको शिक्षकले पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक वा सन्दर्भ सामग्री सम्बन्धी समस्याहरु तपाईं समक्ष राख्ने गरेका छन् ?

(क) छैन (ख) छैनन् (ग) कहिलेकाहीं राख्छन्

५ तपाईंले विषय शिक्षकलाई तालिम ,गोष्ठी , प्रशिक्षण आदिमा पठाउने गर्नु भएको छ ?

(क) छ (ख) छैन (ग) आवश्यकता अनुसार पठाउने गरिएको छ

६ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षणमा के फरक पाउने भएको छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

७ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ ?

(क) हुन्छ (ख) हुँदैन (ग) भन्न सकिन्न

८ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ भने के कारणले फरक हुन्छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

९ छात्र र छात्रालाई अभिभावकले समान व्यवहार /समान अवसर प्रदान गरेका छन् ?

(क) छन् (ख) गर्दैनन् (ग) अहिले गर्न थालिएको छ

१० छात्र र छात्राबीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ ?

(क) हुन्छ (ख) हुँदैन (ग) भन्न सकिन्न

११ छात्र र छात्राबीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ भने कसको उच्च उपलब्धि पाउनु भएको छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१२. छात्र र छात्राबीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुनका कारणहरु केके हुन ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१३. सिकाइ उपलब्धिमा समानता ल्याउन के के गर्नु उपयुक्त हुन्छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१४. सामाजिक अध्ययन विषयको उपलब्धि सन्तोषजनक छ ?

(क) छ   (ख) छैन   (ग) ठीकै छ

१५. सामाजिक अध्ययन विषयका समस्याहरु केके छन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१६. सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा केकस्ता कुराहरुले प्रभाव पार्दछन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१७. सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्न के गर्नु पर्ला ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१८. अन्य सुभावहरु भए

(क).....

(ख).....

(ग).....

प्रश्नावली भरी आफ्नो अमूल्य राय, सुभाव र सल्लाह प्रदान गरी अनुसन्धान कार्यमा सहयोग पुर्याईदिनु भएकोमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

धन्यवाद !

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

अनुसूची - ६

स्रोतव्यक्तिका लागि प्रश्नावली

यो प्रश्नावलीसामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि अध्ययन गर्न तयार पारिएको छ । यसले तपाईंको पेसा वा व्यक्तिगत जीवनमा कुनै असर पार्ने छैन । कृपया उपयुक्त विकल्पमा ठीक चिन्ह र खाली ठाउँमा आफ्नो राय प्रस्तुत गरि दिन हुन अनुरोध छ ।

स्रोतव्यक्तिको नाम :.....

शैक्षिक योग्यता :.....

अनुभव वर्ष :.....

तह , श्रेणी :.....

ठेगाना : .....

१. तपाईंले कक्षा -८ को सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक अध्ययन गर्न भएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

२. पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक अध्ययन गर्नुभएको छ भने पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको उद्देश्यहरु पाठ्यपुस्तकले समेटेछ ?

(क) पुरै समेटेछ (ख) आंशिक समेटेछ (ग) समेटेको छैन

३. पाठ्यपुस्तकले समेटेको नभएमा कुन कुन उद्देश्य समेटेको छैन ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

४. तपाईंले सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षणको कक्षाअवलोकन गर्नुभएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

५ अवलोकन गरेको भए कक्षा अवलोकनको क्रममा शिक्षकले के कस्ता शिक्षण सामग्री र शिक्षणविधिहरु अपनाएको पाउनुभयो ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

६ सामाजिक अध्ययन विषयको प्रभावकारी शिक्षण भएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

७ सामाजिक अध्ययन विषयको प्रभावकारी शिक्षण गर्न के कस्ता उपायहरु अवलबन गर्नु पर्दछ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

८ सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धि को स्तर कस्तो छ ?

१ अति उत्तम २ उत्तम ३ सामान्य ४ न्यून

९ सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरु के के हुन सक्छन ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१० सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि गर्न के गर्नु पर्छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

११ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको बीच के फरक पाउनुभएको छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१२ छात्र र छात्रा बीच सिकाइ उपलब्धिमा फरक हुन्छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१३ फरक हुन्छ भने के कारणले फरक हुन्छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१४. तपाईंका विचारमा सामाजिक विषयका उद्देश्य, शैक्षिक सामग्री, शिक्षण क्रियाकलाप,

मूल्याङ्कनहरूमा के कस्ता समस्याहरू छन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१५. अन्य सुझावहरू भए :

(क).....

(ख).....

(ग).....

प्रश्नावली भरी आफ्नो अमूल्य राय सुझाव र सल्लाह प्रदान गरी अनुसन्धान कार्यमा सहयोग पुऱ्याईदिनु भएकोमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

अनुसूची - ७

अभिभावकका लागि प्रश्नावली

यो प्रश्नावली सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि अध्ययन गर्न तयार पारिएको छ । यसले तपाईंको व्यक्तिगत जीवनमा कुनै असर पार्ने छैन । कृपया उपयुक्त विकल्पमा ठीक चिन्ह र खाली ठाउँमा आफ्नो राय प्रस्तुत गरिदिनु अनुरोध छ ।

अभिभावकको नाम :.....

ठेगाना : .....

१. तपाईंले कक्षा ८ को सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम/पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्नुभएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

२. अध्ययन गर्नु भएको छ भने सामाजिक अध्ययन विषयलाई कस्तो विषयको रूपमा लिनुभएको छ ?

(क) कठिन (ख) सजिलो

३. तपाईंका छोराछोरीले घरमा कम्तीमा कति घण्टा अध्ययन गर्दछन् ?

(क) ५ घण्टा (ख) ४ घण्टा (ग) अन्य भए.....

४. तपाईंले छोराछोरीलाई द्युसन पढाउने गर्नुभएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

५. द्युसन पढाउने गर्नुभएको छ भने सामाजिक अध्ययन विषयको द्युसन पढाउने गर्नुभएको छ ?

(क) छ (ख) छैन

६. तपाईंका छोराछोरीको सामाजिक अध्ययन विषयको प्राप्ताङ्क कस्तो छ ?

(क) उत्तम (ख) मध्यम (ग) न्यून

७. तपाईंले छोराछोरी बीच समान व्यवहार गर्ने गर्नुभएको छ ?

(क) छ

(ख) छैन

८. तपाईंले छोराछोरीलाई कुन विद्यालयमा पढाउने गर्नुभएको छ र किन ? कारणहरु उल्लेख गर्नुहोस ।

(क) सामुदायिक

(ख) संस्थागत

(क).....

(ख).....

(ग).....

९. तपाईंको विचारमा सामुदायिक विद्यालयका समस्याहरु केके छन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१०. तपाईंको विचारमा संस्थागत विद्यालयका समस्याहरु केके छन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

१०. तपाईंको विचारमा सामाजिक विषयका समस्याहरु / प्रभाव पार्ने तत्वहरु केके हुन सक्छन् ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

११. उक्त समस्याहरु निराकरण गर्न के गर्नु पर्छ ?

(क).....

(ख).....

(ग).....

प्रश्नावली भरी आफ्नो अमूल्य राय सुझाव र सल्लाह प्रदान गरी अनुसन्धान कार्यमा सहयोग पुऱ्याईदिनु भएकोमा धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

धन्यवाद !

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

अनुसूची ८

कक्षा अवलोकन फाराम

विद्यालयको नाम .....

मिति .....

शिक्षकको नाम :.....

विषय :.....

कक्षा : .....

घण्टी :.....

सि.न	विवरण	उत्तम	मध्यम	न्यून	कैफियत
१	शिक्षकको व्यक्तित्व				
२	पाठको योजना र तयारी				
३	प्रस्तुतीकरण				
४	विषयवस्तुको ज्ञान				
५	शिक्षण सामग्रीहरुको प्रयोग				
६	शिक्षण विधि र त्यसको उपयुक्तता				
७	विद्यार्थी सहभागिता				
८	प्रेरणाको सिर्जना				
९	मूल्याङ्कनको प्रयोग				
१०	गृहकार्य				
११	कक्षाकोठा व्यवस्थापन				
१२	विद्यालयको वातावरण				

कक्षा अवलोकनमा देखिएका सबल पक्ष .....

कक्षा शिक्षण सुधारका लागि सुभावहरु :.....

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

अनुसूची - ९

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रो.नं, नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६४

श्री सिद्धकाली इङ्लिस बोर्डिङ स्कूल भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००२	छात्र	जगन राई	हर्कराज/आशाकुमारी	२४	६८	९२
२.	००९	छात्र	मनोज प्रधान	मनिकुमार/यशोदा	२१	४७	६८
३.	००५	छात्र	तयाहाड राई	कर्मजित/कौशिला	२४	५६	८०
४.	०१०	छात्र	सुजन ओभा	शम्भुकुमार/इन्द्रकुमारी	२०	४३	६३
५.	००६	छात्र	संजिल कुमार भा	संजयकुमार/रञ्जु	२३	५८	८१
६.	००४	छात्रा	जेनिसा राई	हर्कराज/आशाकुमारी	२२	५४	७६
७.	००७	छात्रा	रेजिना श्रेष्ठ	देवेन्द्रकुमार/रामकुमारी	२२	६३	८५
८.	०१४	छात्रा	दिपकला राई	शेरबहादुर/कृष्णकुमारी	२३	५२	७५
९.	०१२	छात्रा	जानुका राई	दुर्गराज/तिर्थकुमारी	२२	५१	७३
१०.	०११	छात्रा	प्रदिशा राई	बुद्धिमान/कृति	२३	२४	४७

जिल्ला अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रो. नं. नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

स्तरीय परीक्षा - २०६४

श्री सगरमाथा इन्डलिस बोर्डिङ स्कूल भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००६	छात्र	विजय लुइटेल्	नेत्रविनोद	२४	६३	८७
२.	००१	छात्र	प्रशान राई	पर्वतकुमार	२५	७३	९८
३.	००९	छात्र	विशाल कार्की	खड्गबहादुर	२४	६३	८७
४.	०१२	छात्र	विवेक राना	बुद्धिप्रसाद	२४	६२	८६
५.	०१८	छात्र	वविन शाक्य	बालकृष्ण	२४	६९	९३
६.	००३	छात्रा	मनिशा श्रेष्ठ	अमित	२५	६९	९४
७.	०१०	छात्रा	जेरुसा सुवेदी	कुमार	२४	६५	८९
८.	०१४	छात्रा	एलिशा राई	नारायण	२४	६४	८८
९.	०१५	छात्रा	सेलिना गोले	सूर्य	२४	६६	९०
१०.	०१७	छात्रा	शोभा प्रधान	रामकुमार	२३	६३	८६

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रोल.नं. नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६४

श्री यशोधरा उ.मा.वि. टक्सार भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/छात्रा	नाम,थर	बुवा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००१	छात्र	वालकुमार श्रेष्ठ	डम्बरबहादुर/पदमकुमारी	२२	३५	५७
२.	००७	छात्र	सौरभ तामाङ	प्रेमबहादुर/प्रमिला	१२	२४	३६
३.	०१०	छात्र	सरोज श्रेष्ठ	राजकुमार/डम्बरकुमारी	२०	३७	५७
४.	०३५	छात्र	रोशन वोहोरा	ज्ञानबहादुर/सरस्वती	२१	२४	४५
५.	०४१	छात्र	अनुप राई	अशोक/रेनु	१५	२४	३९
६.	०४१	छात्रा	मिना राई	कृपाराज/धर्मादेवी	१४	२४	३८
७.	०४९	छात्रा	पुष्पा मग्राती	सनत/जानु	१४	२४	३८
८.	०८	छात्रा	रेजिना भण्डारी	उद्धव/चन्द्रकुमारी	१९	३२	५१
९.	०१३	छात्रा	दिलकुमारी शाक्य	लक्ष्मीज्योति	१७	२४	४१
१०.	०२०	छात्रा	उर्मिला खतिवडा	विद्यानाथ/हर्ककुमारी	१८	२४	४२

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरुको रो. नं. नामथर , बुवाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६४

श्री पंचकन्या मा.वि. वोखिम, भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००८	छात्र	सन्तोष न्यौपाने		२२	३२	५२
२.	०२६	छात्र	सुमन राई	प्रेमप्रसाद/पवित्रा	२१	२४	४५
३.	०४१	छात्र	देवराज घिमिरे	शिवनारायण/सिता	२१	३०	५१
४.	०५५	छात्र	उमेश तामाङ	शिवप्रसाद/देविमाया	२०	२४	४४
५.	०३२	छात्र	सुजन राई	पुष्पराम/फुलमाया	२०	३०	५०
६.	०५४	छात्रा	मिना शेर्पा	चन्द्रबहादुर/कला	१९	२५	४४
७.	०५९	छात्रा	जानुका खड्का	फुतेम्वा/लाक्पादिकी	२३	३०	५३
८.	०२१	छात्रा	रिना प्रधान	लिलाबहादुर/लिलामाया	२०	२४	४४
९.	०१४	छात्रा	कल्पना प्रधान	रत्नबहादुर/गणेशकुमारी	२०	२७	४७
१०.	०२	छात्रा	सिता प्रधान	इन्द्रबहादुर/मसिनमाया	२४	३५	५९

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रो. नं. नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६५

श्री सिद्धकाली इङ्लिस बोर्डिङ स्कूल भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/ छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००२	छात्र	सुबोधचन्द्र शाक्य	प्रकाशचन्द्र /नरशोभा	२४	७०	९४
२.	००४	छात्र	मनिश खतिवडा	हरिप्रसाद /गिता	२३	६९	९२
३.	००५	छात्र	विजय तामाङ	दिलबहादुर /विन्द्रामाँया	२२	६६	८८
४.	००७	छात्र	सजन राई	कुमार /धनकुमारी	२०	६५	७५
५.	०१७	छात्र	सुमन प्रधान	दुर्गावहादुर /पदमकुमारी	२३	६६	८९
६.	००८	छात्रा	अञ्जु राई	दुर्गराज /तिर्थकुमारी	२३	५३	७५
७.	०११	छात्रा	आशा श्रेष्ठ	उमेश /दुर्गा	२१	५८	७९
८.	०१२	छात्रा	लक्ष्मी राई	धर्मराज /सावित्रा	२०	५४	७४
९.	०१३	छात्रा	सरस्वती राई	धर्मराज /सावित्रा	२०	५३	७३
१०.	०१६	छात्रा	राजकुमारी थापा	गोपालबहादुर /कलावती	२१	४४	६५

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रो.नं, नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६५

श्री सगरमाथा इङ्लिस बोर्डिङ स्कूल भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/ छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००२	छात्र	विवेक तामाङ	बुद्धिमान / फुलमाँया	२५	६७	९२
२.	००८	छात्र	प्रकाश राई	संग्रामसिं / कमला	२४	६०	८४
३.	०१४	छात्र	विकाश श्रेष्ठ	दिपक / मैया	२४	६४	८८
४.	०२२	छात्र	सुरेश राई	वालकुमार / विष्णुकुमारी	२२	५९	८१
५.	०२९	छात्र	किरण राई	मनिशकुमार / शान्ति	२५	६७	९२
६.	००६	छात्रा	प्रेमा राई	अडप्रसाद / सोमकुमारी	२३	७२	९५
७.	०१६	छात्रा	सुरक्षा खत्री	सुरेन्द्र / विन्दु	२१	५३	७४
८.	०२६	छात्रा	दिना खत्री	किरण / तिर्था	२१	४१	६२
९.	०१८	छात्रा	लेडिना श्रेष्ठ	फडिन्द्र / सर्मिला	२३	४१	६४
१०.	०१३	छात्रा	आकृति पुरी	पदमबहादुर / विना	२२	५४	७६

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रो. नं. नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६५

श्री पञ्चकन्या मा.वि. वोखिम, भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/ छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००३	छात्र	अनुप तामाङ	गोपालमणि /तिर्थकुमारी	२३	४६	६९
२.	०१८	छात्र	विजय राई	रुद्र /प्रेमकुमारी	२२	२४	४६
३.	०२०	छात्र	मचिन्द्र तामाङ	नन्दकुमार /मञ्जु	२३	४६	६९
४.	०२७	छात्र	सीताराम दर्जी	कर्णबहादुर /कुमारी	२२	२८	५०
५.	०२२	छात्र	सन्तोष श्रेष्ठ	डम्बरबहादुर /बुद्धकुमारी	२१	३६	५७
६.	००४	छात्रा	संगिता श्रेष्ठ	कृतिबहादुर /जानुकादेवी	२४	४४	६८
७.	००९	छात्रा	कविता घिमिरे	वद्रीप्रसाद /पवित्रादेवी	२३	२४	४७
८.	०१०	छात्रा	प्रतिक्षा खड्का	रामबहादुर /लक्ष्मी	२२	२७	४९
९.	०२३	छात्रा	गोमा घिमिरे	भवकृष्ण /सिताकुमारी	२२	२९	५१
१०.	०३३	छात्रा	सम्मफना गुरुङ	दुर्गा /मतिमाँया	१९	२४	४३

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रोल.नं, नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६५

श्री यशोधरा उ.मा.वि. टक्सार, भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/ छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००४	छात्र	उत्तमसिं तामाङ	गोपाल / फुलमाँया	२३	५४	७७
२.	०३५	छात्र	पूर्ण श्रेष्ठ	भद्रकुमारी	२३	२६	४९
३.	०५०	छात्र	हेमराज प्रधान	निरवहादुर / मनमाँया	२०	३३	५३
४.	०५४	छात्र	सुजन भण्डारी	उदय / चन्द्रकुमारी	१५	२४	३९
५.	०६४	छात्र	सरोज कार्की	मोहनकृष्ण / राधा	२०	३४	५४
६.	०१४	छात्रा	रञ्जु शाक्य	लालवहादुर / मैया	१८	२७	४५
७.	०२१	छात्रा	सर्मिला थापा	पूर्णवहादुर / कृष्णमाया	२१	२४	४५
८.	०२८	छात्रा	गिता तामाङ	अमृत / मंगिला	१९	२४	४३
९.	०५५	छात्रा	कला तामाङ	प्रकास / तारा	२३	३३	५६
१०.	०६७	छात्रा	नविना राई	थामवहादुर / विमला	२१	२४	५५

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रोल नं. नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६६

श्री सिद्धकाली इङ्लिस बोर्डिङ स्कूल भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/ छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००२	छात्र	सुजन शाक्य	संगम रत्न / उत्तरा	२४	६७	९१
२.	००४	छात्र	अस्विन कार्की	विदुर / अम्बिका	२३	६१	८४
३.	०१७	छात्र	पुस्कर विष्ट	टेकवहादुर / मेनुका	२३	६८	८९
४.	०२०	छात्र	पुजन श्रेष्ठ	ओम / वज्रकुमारी	२१	५४	७५
५.	०१०	छात्र	सम्भव राई	मनोज / श्रीकुमारी	२२	५५	७७
६.	००३	छात्रा	कविता चौहान	नरेन्द्र / मञ्जु	२४	६४	८८
७.	०१६	छात्रा	मायालु मोक्तान	गोपाल / तुलशी	२०	५६	७६
८.	०१९	छात्रा	एलिसा वास्तोला	हरिकृष्ण / गोमा	२२	५१	७३
९.	००१	छात्रा	पवित्रा श्रेष्ठ	श्यामकुमार / निलकुमारी	२४	६८	९२
१०.	०१४	छात्रा	निर्मला वस्नेत	गणेशवहादुर / सीता	२४	५१	७५

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रो.नं., नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६६

श्री सगरमाथा इङ्लिस बोर्डिङ स्कूल भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/ छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	०१५	छात्र	सविन पाण्डे	विशेश्वर /सविना	२२	५५	७७
२.	००४	छात्र	वावुराम गोले	भोजवहादुर/ लक्ष्मी	२५	५६	८१
३.	०१४	छात्र	स्वनिर्म राई	कुलशेखर/ हिरामाया	२३	५७	८०
४.	०१८	छात्र	नविन राई	वागविर/वर्थकुमारी	२३	५६	८१
५.	०२१	छात्र	सम्भूराम श्रेष्ठ	सन्तोष/ अनिता	२४	५५	७९
६.	००६	छात्रा	जानुका ढकाल	नवराज/कविता	२३	५५	७८
७.	००७	छात्रा	अस्मिता राई	वलराम/मञ्जु	२३	५१	७४
८.	०१२	छात्रा	प्रियन्का श्रेष्ठ	चन्द्रकुमार /सुमित्रा	२४	५७	८१
९.	०१६	छात्रा	सुम्मा भूजेल	सम्भू/कमला	२२	५६	७८
१०.	०२०	छात्रा	आशा खड्का	ज्ञानवहादुर/टीकाकुमारी	२५	६७	९२

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रोल.नं., नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६६

श्री पञ्चकन्या मा.वि. वोखिम

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/ छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	०१३	छात्र	राजन न्यौपाने	प्रेमप्रसाद/पवित्रा	२१	२७	४८
२.	००३	छात्र	अर्जुन दर्जी	कर्णबहादुर /कुमारी	२४	४५	६९
३.	०२०	छात्र	शरण प्रधान	खड्ग/ दुर्गा	२३	२४	४४
४.	०५२	छात्र	भिमराज राई	जोखबहादुर/दिलकुमारी	२०	२५	४५
५.	०७७	छात्र	हरिकुमार श्रेष्ठ	डम्बरबहादुर/बुद्धकुमारी	२२	२४	४६
६.	००५	छात्रा	सुजता राई	चन्द्रबहादुर /रत्ना	२५	४६	७१
७.	००८	छात्रा	तारादेवी प्रधान	लालबहादुर	२१	२९	५०
८.	०६६	छात्रा	संगिता वि.के	रुद्र /सुमित्रा	२०	२४	४४
९.	०३९	छात्रा	सपना राई	राकेशकुमार/लक्ष्मी	२०	२४	४४
१०.	०४५	छात्रा	विन्दा राई	जसबहादुर /हिराकुमारी	१८	२४	४२

अध्ययनमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूको रो. नं. नामथर , बुबाआमाको नाम, सामाजिक अध्ययन विषयमा प्राप्त प्राप्ताङ्कको विवरण :

जिल्लास्तरीय परीक्षा - २०६६

श्री यशोधरा मा.वि. टक्सार, भोजपुर

क्र.सं.	रोल नं.	छात्र/ छात्रा	नाम,थर	बुबा,आमाको नाम	प्राप्ताङ्क		
					प्र.	शै.	जम्मा
१.	००३	छात्र	केशव पौडेल	टंक / सीताकुमारी	२३	३३	५६
२.	०२७	छात्र	सुजन श्रेष्ठ	राजेन्द्र / विमला	२३	२९	५२
३.	०३७	छात्र	सुमन वि.क.	मानबहादुर/टंककुमारी	२३	२४	४७
४.	०३८	छात्र	दिलिप कार्की	हरीबहादुर / कृष्णमाया	२२	२४	४६
५.	०५०	छात्र	विमल तामाङ	राजकुमार / कुमारी	२०	२४	४४
६.	००८	छात्रा	मनिता कार्की	खुवराज / गिता	२३	२६	४९
७.	०११	छात्रा	पुजा घिमिरे	खडानन्द / सिता	२३	२७	५०
८.	०२२	छात्रा	विनिता उदास	नच्छुप्रसाद/मायादेवी	२३	२४	४७
९.	०३८	छात्रा	मानकुमारी श्रेष्ठ	छत्र / चन्द्रा	२२	२४	४६
१०.	०५३	छात्रा	पासी शेर्पा	ल्हाक्पा	१९	२४	४३

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

अनुसूची - १०

अध्ययनमा छनोट भएका प्र.अ., विषय शिक्षक र स्रोतव्यक्तिहरुको नामावली

क्र.सं.	प्र.अ.को नाम, थर	नाम, थर	विद्यालय	विद्यालयको प्रकार
१.	मोहनकुमार श्रेष्ठ	उल्फन अधिकारी	श्री पञ्चकन्या मा.वि. वोखिम	सामुदायिक
२.	गणेश वज्राचार्य	ठाकुरप्रसाद श्रेष्ठ	श्री यशोधरा उ.मा.वि. टक्सार	सामुदायिक
३.	सुदेश सुब्बा	रिञ्जी शेर्पा	श्री सगरमाथा इ.से.स्कुल भोजपुर	संस्थागत
४.	सन्तमान राई	डोलमान राई	श्री सिद्धकाली इ.से.स्कुल भोजपुर	संस्थागत
५.	रविन्द्र पौडेल	(स्रोतव्यक्ति)	श्री विद्योदय उ.मा.वि.भोजपुर	स्रोतकेन्द्र,भोजपुर

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको जिल्लास्तरीय परीक्षाको उपलब्धि

अनुसूची - ११

भोजपुर राजनैतिक नक्शा र छनौट गरिएका विद्यालयहरूको अवस्थिति

